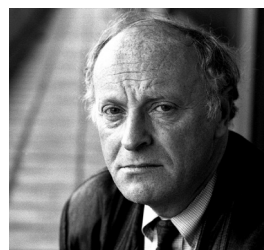

Saturs

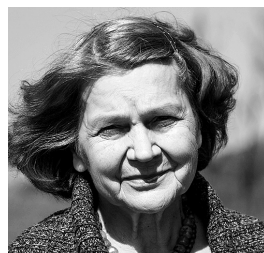
Proza

Refleksija

Intervija

Domuzīmes redakcija atvainojas dzejniekam Eduardam Aivaram par kļūdu žurnāla šīgada 1. numurā. Dzejkopas *Dzejoļu pētišana* pieteikumā runa ir par Eduarda Aivara dzejoļu (nevis viena paša krājuma *Sakvojāšs*) atdzejojumiem 15 valodās.

Dzeja. Baltijas valstu simtgadei

Ojārs Vācietis	2
Nijole Miļauskaite	3
Matss Trāts	4
Proza	
Rimants Ziedonis. <i>Tēli</i>	5
Vilis Kasims. <i>Miniatūras</i>	10
Ramona Indriksone. <i>Baltais zilonis</i>	12
Viesturs Vecgrāvis. <i>Mazzināmā impresioniste</i>	18
Erna Ķikure. <i>Pēc Dāvja aizbraukšanas</i>	20
Rūta Mežavilka. <i>Alīdas dzīve</i>	23
Mihkels Muts. <i>Igauņu apgrieztais</i>	28
Etgars Kerets. <i>Te pēkšņi pie durvīm klauvē</i>	35
<i>Gvajave</i>	37

Dzeja

Arvis Viguls. <i>Sirds saule</i>	38
Kirils Ēcis. <i>Ši atmiņa pieķērās manam airim</i>	40
Elina Bākule-Veira. <i>Ba-Bu</i>	42
Ilona Anita Ķepale. <i>Tuvredzīga sieviete pie loga</i>	43
Česlavs Milošs	44

Diskusija

<i>Lāčplēša redzējums</i>	46
---------------------------	----

Refleksija

Jānis Vādots. <i>Dejošana uz virves</i>	52
Valdis Krastiņš. <i>Izlaušanās apoloģētika</i>	56

Apskats

Jūlija Dibovska. <i>Jaunās ēras sākums</i>	58
--	----

Intervija

<i>Zveju valodnieces mūža loms. Egīla Zirņa saruna ar Benitu Laumani</i>	62
--	----

Recenzijas

Kaspars Zellis. <i>Pievilcīgs fundament</i>	67
Sintija Kampāne. <i>Jūtu albums</i>	68
Anda Baklāne. <i>Trūkst informācijas</i>	69
Aldis Miņins. <i>Amerikāņu sniegtā atbalsta hronika</i>	70

Vēsture

Gints Apals. <i>Likumotie valstiskuma ceļi</i>	71
Aldis Bergmanis, Indulis Zālīte. <i>Maigais instrumentārijs</i>	76

Eseja

Ivars Šteinbergs. <i>Mūsdienu dzeja ASV: daži jautājumi</i>	80
---	----

Žurnāls *Domuzīme*.
Iznāk kopš 2015. gada.
Galvenā redaktore: Rudīte Kalpiņa
Literatūras nodaļas redaktors: Jānis Vādots
Vēstures nodaļas redaktors: Mārtiņš Mintauris
Literārais redaktors un korektors: Jānis Kulmanis
Māksliniece: Sarmīte Māliņa
Izdevējs: a/s *Cits medijs*. Reģ. nr. 40103271624
Adrese: Bruņinieku iela 16, K-2, Rīga, LV-1001
www.facebook.com/domuzime.ir
Twitter: @Domuzime
E-pasts: redakcija.domuzime@gmail.com

Žurnāls izdots ar Valsts Kultūrkapitāla fonda finansējumu

Iespiests tipogrāfijā *Adverts*
Citējot atsauce uz *Domuzīmi* obligāta. Pārpublicēšanas
gadījumā nepieciešams saskaņojums ar žurnāla redakciju

Vāka ilustrācija — Krišs Salmanis
Žurnāls elektroniski: las.am

Ojārs Vācietis

**Kur ies
slīpā lietū, mana uguns,
kuries.**

**Bur ies
pāri senču kauļiem,
mana sirdsapziņa,
buries.**

**Kur ies
mana tauta,
mana dūša
tur ies.**

**Tur ies
debesis un zemē,
mana nolemtība,
tur ies.**

Ojārs Vācietis

Ojārs Vācietis (1933–1983) bija viens no vistalantīgākajiem un populārākajiem padomju okupācijas laika latviešu dzejniekiem. Taču viņš nebija pakalpīgs totalitārā režīma atbalstītājs. Pārvarējis sākotnējās ilūzijas, jau sākot ar krājumu *Elpa* (1966, cenzūra gandrīz četrus gadus neļāva to publicēt), viņš aizstāvēja un propagandēja vispārcilvēciskās vērtības, nostājās pret režīma kultivēto varmācību un aicināja tautu saglabāt nacionālo pašcieņu. Daļu viņa 60.–80. gadu dzejoļu, kas bija vērsti pret padomju režīmu, publicēja tikai 80. gadu beigās. Šeit lasāmais dzejolis sarakstīts 1982. gada augustā, publicēts 1983. gada 17. aprīli kompartijas laikrakstā *Cīņa*, taču ieguvis absolūti nepadomisku, pat spītības un sūtības cauraustu, garīga sīkstuma apgarotu skanējumu. Dzejnieks kā noslēdzošo to lasījis vairākos savas 50 gadu jubilejas sarīkojumos pāris nedēļas pirms nāves — noteiktības caurstrāvotā balsi kā maģisku mantru vai buramvārdus, kā kaut kā personiski ļoti būtiska piesaukšanu, bez kā gan viņa paša, gan tautas dzīvei nebūtu jēgas.

Katrā pantā Vācietis uzsver ko esenciālu. Pirmais pants ir vēršanās pie vissakrālākā, bez kā

dzejnieks nevar pastāvēt, — pie radošuma, ko simbolizē uguns tēls. Otrais pants atbildību tautas pagātnes priekšā savieno ar tagadnes atbildību par tautas pastāvēšanu, un Vācietim tā ir sirdsapziņas prasība. Trešais pants ir tiešs zvērests tautas nākotnes priekšā un vienotības ar šo nākotni apstiprinājums. 80. gadu brežņeviskās stagnācijas apstākļos, kad tika prasīts apliecināt padomju, nevis latviešu tautas pastāvēšanu, Vācietis ir kopā ar savu tautu un tās likteni, ne velti viņš un viņa dzeja dēvēta arī par laikmeta sirdsapziņu. Pēdējais pants ir apliecinājums pašsugestijai un alkām būt vajadzīgam savai tautai arī nākotnē.

Fascinē dzejoļa lakoniskais tiešums, pārlicības skaidrība, domas sapresētība un vienlaikus plašums, emocionālās saviļņotības cildenums. Radošuma uguns, cilvēka sirdsapziņa un dūša joprojām pretojas nolemtībai, pret ko ir jūtas gan debesu augstumu tiecībā, gan šīs zemes konkrētībā. Jo mēs visi esam tā tauta, kuru par savu svētumu uzskatīja Ojārs Vācietis. ■

Nijole Miļauskaite

**pamesta, aizmirsta vieta
varbūt vien nejauši
te varētu iekļīst
kāds iemīlējušos pāris**

**dēļiem aizsisti logi
stikli izdauzīti
vien nātres visapkārt
garas, manā augumā**

cik skumja šī vieta, kā valodu zaudējusi

**pēkšņi sajūtos nogurusi, apsēžos uz
kāpnītēm
ieklausos, dūc bites**

patš dienas vidus, patš vasaras vidus

vai tik ne bungas? vai tik ne mridanga?

No lietuviešu valodas atdzejojis Pēters Brūveris. Pirmpublicējums

Nijole Miļauskaite

Kālab gan tik skumjš dzejolis simtgadei veltīto publikāciju ciklā? Nijole Miļauskaite (*Nijole Miļauskaitē*, 1950–2002) iezīmē fizisku ainavu, kas mums arvien vairāk un sāpīgāk pazīstama daudzās Latvijas un Lietuvas nostūros daudzus gadus pēc pašas dzejnieces pārāgrās nāves. Tak tā ir arī dvēseles ainava, un varbūt tajā viss nav tik bēdīgi? Nātres? Kādā citā dzejolī pie liriskās varones sapnī atnāk māte (vai vecāmāte) un: «matus izmazgā tev / ar olas dzeltenumu, izskalo ar nātru / un dažu sakņu / uzlējumu, pārskalo / iepilīnot petroleju, ar biezu kaula ķemmi / ilgi tev bizes ķemmē»; un bites zum ne vienā dzejolī vien; un bungas... Vai tas pērkons, vai kādu pārmaiņu jausma, vai autore sirdij tuvie krišnāiti ticīgā jūsmā? (Mridanga ir senu indiešu bungu paveids.)

Pieejamās ziņas par Miļauskaites dzīvi ir gandrīz tikpat minimālistiskas kā viņas poēzija – dzimusi Vilkavišķu rajona Ķeturvalkos, mācījusies internātskolā, studējusi lietuviešu valodu un literatūru, sarakstījusi četras dzejas grāmatas, mūža lielāko daļu nodzīvojusi Druskininkos. Pēters Brūveris viņas dzejas valodu salīdzina ar iz-

cilā lietuviešu kinomeistara Jona Meka poētiku, tomēr ar būtisku atšķirību: «Meka skatījums uz lietām, uz konkrētām detaļām, jebšu tās pašas par sevi svarīgas, ir panorāmisks, objektīvi attālināts, Miļauskaitei lietu kārtība ir izjaukta, un viņa nebūtībai pamestās lietas mēģina apdvēseļot ar subtilas, surdinētas emocionalitātes klātbūtni.»

Pavēlu debitējusi (1985), Miļauskaite kādu laiku palika dažu citu savas paaudzes dzejnieku ēnā, taču pēdējais krājums *Dvēseles labirints* (1999) 2000. gadā apbalvots ar Lietuvas Nacionālo prēmiju, un man patīk šis fakts: lietuvieši arī valsts līmenī ir pamanījuši un tik augstu novērtējuši šo it kā klusināto balsi, it kā marginālo, taču ļoti dziļo un lieliski izstrādāto dzejas pasauli. To novērtēja arī visu laiku ražīgākais lietuviešu dzejas atdzejotājs Pēters Brūveris (1957–2011) – Miļauskaites izlase ietilpa viņa iecerētajā 12 lietuviešu dzejas grāmatu ciklā, un darbs ar to bija gandrīz pabeigts. Šī mantojuma apguve un klajā laišana ir viņa darba turpinātāju pienākums. ■

Matss Trāts

Haralas dzīvesstāsti

JUHANS ORAVS

**Biedrs Staļins ienāca istabā, gumijas zābaki kājās,
noņēma ausaini un nopūtās
skaidrin skaidrā igauņu valodā:
«Ir nu gan garlaicīgi šajā nostūrī,
kur bez nātrēm un nikniem suņiem nekā cita nav...»
Pēc tam no vienas bļodas ēdām zirņu zupu ar cūkas
stilbiņiem, jo bija Vastlāvji.
Kad runas nevilšus nonāca līdz izstrādes dienām,
ģenerālisimuss izgaisa kā nebijis,
vienīgi pīpe galda stūrī palika kūpēt.
Tas bija mana mūža pats svarīgākais sapnis,
neko ļaunu nenojaušot, izstāstīju to tuviniekiem.
Valodas nonāca rajona kungu ausīs,
un nepatikšanām nebija gala —
mani turēja aizdomās par ideoloģisku diversiju.
Dievs nedod mums sapnī sastapties
ar valsts vadītājiem!**

No igauņu valodas atdzejojis Guntars Godiņš

Matss Trāts

Igauņu rakstnieks Matss Trāts (*Mats Traat*, 1936) ir vairāk nekā 20 dzejoļu krājumu un vairāku noveļu izlašu autors, rakstījis scenārijus filmām. Daudzu vēsturisko romānu autors, no kuriem *Dancis ap tvaika katlu* (tulkojusi Tamāra Vilsone) un *Silpurene — zāles pret grūtsirdību* (tulkojusi Rūta Karma) izdoti arī latviešu valodā.

Pagājušā gadsimta 60. gadu sākumā izdevniecībā *Liesma* bija iesniegts Matsa Trāta dzejoļu krājums *Līdzsvars* Laimoņa Kamaras atdzejojumā. Cenzūra grāmatu uzskatīja par nepieņemamu, viss metiens tika sagriezts, bet redaktoriem izteikti rājiņi. Viens no asās reakcijas ieganstiem bijis tieši šis dzejolis par igauņu zemnieku, kurš sapnī redzējis Staļinu.

2005. gadā apgādā *Nordik* manis sastādītajai un atdzejotajai izlasei *Haralas dzīvesstāsti* ievadu rakstīja Matsa Trāta kādreizējais Maskavas Gorkija Literatūras institūta studiju biedrs Knuts

Skujenieks. Tieši Knuts pagājušā gadsimta 50. gadu beigās bija Matsam Trātam izstāstījis par amerikāņu dzejnieka Edgara Li Māstera *Spūnriveras antoloģiju*: «Matss uzreiz iedegās. 1915. gadā publicētā visu Ameriku savīļņojusī antoloģija viņam pateica priekšā ideju: izdomātas pilsētas Spūnriveras izdomātā kapsētā mirušie lakoniska kapa uzraksta formā, gribot vai negribot, atklāj savas dzīves un nāves jēgu.»

Pēc pāris dienām Matss Knutam jau lasīja priekšā pirmos Haralas ciema kapsētas dzīvestāstus. Sākotnēji Trāts tos pievienoja kārtējam dzejoļu krājumam, vēlāk izdeva atsevišķās grāmatās. Trātam raksturīgs humors, precīzi laika, reāliju un notikumu apraksti, sulīga valoda un aizraujošs vēstījums. Tagad viņš uzrakstījis gandrīz 500 Haralas dzīvestāstu, un apmēram 400 no tiem pārtulkoti latviski. ■

Atdzejotājs

Rimants Ziedonis

Tēli

Stāsts

Rimants Ziedonis (1962) ir rakstnieks un redaktors. Sācis ar dzejas krājumu *Atvēzējies glāstam* (1986) un stāstu krājumu *Dzīves pieredze un ziepju burbuli* (1992). Rakstījis dokumentālo literatūru par Latvijas vēsturi un kultūru. Ar grāmatu *Pastaiga* (2016) atgriezies pie stāstiem.

Mūsu teritorija, kad paskatās no kosmosa, ir maza un ļoti blīvi piesātināta ar ļaužu kustībām, cerībām un emocijām.

Kad no kosmosa augstumiem nolaižamies mazliet zemāk, jau var samanīt tornišus un lidmašīnītes, kas lido virs tiem, krāsainus gaisa balonus, auto straumītes, gotiņas brīvajos zaļajos pleķos, futbolistu paurišus, kas zibenīgi šaudās pa stadiona laukumu. Kad no kosmosa augstumiem nolaižas zemē, piemēram, uz vienas no mūsu teritorijas ieliņām, esam jau nolaidušies tuvāk sejām, un var ievērot, ka cilvēki te ir apņēmīgi un, šķiet, neapgrūtina cits citu ar strīdiem. Jebkurā gadījumā — viņi saprot, ka jāatvainojas, ja ātrumā uzskriets otram virsū.

Nu, šīs teritorijas vēsture ir sena. Vide te ir sakārtota ar likumiem. Tāpēc — ja kāds iedomājas tā ikdienišķi pārējiem bakstīt ar nazi vēderā, viņš diezgan ātri var nonākt cietumā. Teritorija ir maza, un tādiem cilvēkiem, kas pārējos grib bakstīt ar nazi, te nav, kur noslēpties. Arī tādus, kas iedomājas, ka varēs brauklēt ar savu mašīnīti iedzēruši, ātri sauc pie kārtības. Attālumi ir nelieli, ja kāds ir iedzēris, tad to smaku var saost visā teritorijā. Arī skaļi kliegt te nepiedienas, tūlī dzirdams visos nostūros. Ja kāds, ģimenisku emociju pārņemts, pēkšņi savā mājīnā ieaurojas, tas ir dzirdams arī teritorijas viņā galā, un neapdomīgais aurojums var tikt atreferēts laikrakstos. Mūsu cilvēki ir sapratuši, ka nevar kliegt arī mežā, ka teiciens «nekliedz, tu neesi mežā» ir idiotisks, jo zvēri, dzīvībiņas mežā bez ārkārtēja iemesla nekad nekliedz. Ja tobrīd nebūs nokritis kāds meteorīts, aurojums var tikt atreferēts pat laikrakstu pirmajās lappusēs. Nu, un tāds, kas spējīgs nelabi aurot, lai necer, ka viņam būs labs tēls jeb veidols pārējo acīs. Tāds nekādi nedrīkst nonākt teritorijas galvenajā likumdošanas institūcijā Vecajo sapulcē. Tāds arī diez vai jebkad spēš panākt Ārkārtīgi svarīgas

personas statusu.

Nolaižoties no kosmosa augstumiem un iejot Karaliskajā operā, mēs ievērosim, ka tās zāle ar 500 ierindas vietām ir tukša. Tas nenozīmē, ka mūsu cilvēki nemīl operu; paceļot acis augšup no zāles, redzēsim, ka visi 500 operas cienītāji ir saspiedušies VIP ložās. Viņi ir gatavi paciest zināmas neērtības, sēdēt cits citam klēpī vai stāvēt kājās. Nemainīgi VIP ložās stabila vieta ir vienam prasmīgam medaļas darītājam, lielam operas izjutējam. Pārsvārā visi mūsu teritorijā ir Ārkārtīgi svarīgas personas. Tas ir atzīstami, jo tikai tadā teritorijā, kurā visi ir pašapzinīgi un tiecas sasniegt cienījamu statusu, ļaudis kaut ko panāks un radīs.

Mūsu teritorija ir diezgan noslēgta. Kas tur — ārā — ir, nav isti zināms. Bet nu kopējais tēls visam tur ārā ir diezgan slikts. No mūsu televīzijas kanāla, radiofona, trim avīzēm un pāris krāsainajiem žurnāliem zinām, ka tur ārā daudziem miljoniem nav nekā, ko ēst, ka tur ārā ir ļoti daudz bērnu ar badā uzpūstiem vēderiem un rahītiskām kājām, ka tur ārā jebkurā brīdī teroristi var uzspridzināt bumbas, klist mēs zinām, ka tur ārā ir indīgas čūskas, klist lielas, agresīvas nācijas, kas gribētu gan izpostīt mūsu teritoriju. Tur arī runā citās, nesaprotamās valodās, tur ir daudz kinozvaigžņu, kurām nemitīgi dzimst ārļaulības bērni, mēs tāpat zinām, ka tās šķiras un šķiras uz nebēdu.

Reizēm mūsu iedzīvotāji spēj sakļauties ciešākās rindās, lai cīnītos pret ārēju spēku. Turklāt nekad nevar zināt, vai šie ārējie spēki nav kādi tēli. Reiz, kad tur ārā sāka plosīties putnu gripa, putni kā negudri lauzās mūsu teritorijā. Mēs savilkām riņķi teritorijai lielus tīklus, bet putni vienalga lidoja tiem pāri. Tad mēs tos ķērām ar tādiem kā lieliem tauriņķeramajiem, nogalējām, sviedām lielās kaudzēs un dedzinājām. Tas tā skarbi, bet mums ir jāsargā mūsu teritorija.

Vispār kāds no ārpusē te ieklist ļoti reti, jo mūsu teritorijai nav uz āru vērsta tēla, tātad ir zināmas problēmas mūs ieraudzīt un atrast. Turklāt, kā jau minēts, mūsu teritorija nav gana liela, to var aizēnot viens liels mākonis, arī miglā tai var viegli paiet garām.

Kad nolaižas no kosmosa augstumiem, var sākt samanīt, ka mūsu teritorijā neviens neaizraujas ar ražošanu, netiek arī apgūtas zemes dzīles, derīgie izrakteņi. Vecajo sapulce nolēma, ka zemes dziļu izpēte ir pārāk dārgs priekš, turklāt visdrīzāk tur — zemes dzīlēs — ir tikai nederīgi izrakteņi. Bija gan viens ipatnis, kurš uzskatīja, ka teritorijas budžetu var piepildīt ar dzintaru ieguvu, bet Vecajo sapulce izpētīja, ka dzintaru cienija tikai Romas impērijā, bet tādas vairs nav, un mūslaikos kaut ko par dzintaru zina tikai japāņi, kuriem arī tas ir.

Tomēr šis tas ir panākts. Kāpēc mēs šeit vairākkārt akcentējam skatījumu uz mūsu teritoriju no kosmosa? Mēs to darām, jo mums

Mēs gribētu pievērst jūsu uzmanību apstāklim, ka sāk nostiprināties uzskats, ka jūs esat aita

kosmosā ir savs kosmonauts, kas nodarbojas ar zinātnisko darbību, viņš vēro, kā bezsvara apstākļos spēj augt orhidejas un kādas ir jūrascūciņu mentālās svārstības. Tāpat viņš savlaicīgi informē atbilstošos dienestus par gaidāmo laiku, no kurienes uz kurieni pārvietojas pērkons, vējš, krusa, lielāki mākoņi, inficēti putni. Kosmonauts savā kuģī diezgan daudz lieto alkoholu, bet tam ir zinātnisks pamatojums. Lietas zinātniskā būtība ir tāda, ka, lietojot alkoholu, turklāt smago alkoholu, kosmonauts var izvairīties no bezsvara stāvokļa, kas, kā varat — kaut gan drošvien nevarat — iedomāties, ilgstošā laika periodā var būt ārkārtīgi nogurdinošs. Kosmonauts šo efektu kā garlaicības, tā vientulības un seksa trūkuma māks, atklāja misijas piektajā mēnesī.

Jaungada naktī, kad viņš translācijā uzrunāja ģimeni un teritorijas iedzīvotājus, daudzi ievēroja, ka viņa uzruna ir mazliet haotiska, skarba un ka viņš ir noskaņots visiem «teikt taisnību acīs». Runu viņš beidza ar paziņojumu, ka kosmosa apstākļos ir atradis vislabāko lietojumu kaktusiem, proti, varēja nojaust, ka viņš gatavo tekilu. Tomēr vairāk teritorijas iedzīvotāji bija pārsteigti par to, ka viņš nelidinās pie kuģa griestiem, bet stingri un noteikti stāv uz kājām.

Šo zinātnisko atklājumu mūsu Vecajo sapulce ir pieteikusi Nobela prēmijai. Tomēr to savā ikdienā ir ieviesuši arī citu nāciju kosmosa speciālisti. Tāpēc klusās, skaidrās naktīs, rūpīgi ieklausoties, var dzirdēt, kā no debesīm nāk dzīvespriecīga mūzika un dzīru skaņas. Vēl jāpiebilst, ka kosmonauts ir gandrīz vienīgais mūsu teritorijas cilvēks, kura tēls nav izvaļīgi aizklidis.

Tā tad lielu rūpniecisku un tirdzniecisku sasniegumu mūsu teritorijā nav, tāpat nav derīgo izrakteņu apguves kultūras. Toties ir ļoti intensīvas tēlu veidošanas aktivitātes, iekšzemes kopproduktu bagātina tēlu veidotāji un dažkārt tēli. Vēsture nav saglabājusi liecības, kurš pirmais mūsu teritorijā nolēma, ka kādam ir jāizveido tēls (*image* — angļu val.). Pastāv vienīgi aizdomas, ka kāds kādam izdomāja veidot tēlu, būdams agresīvu, savtīgu impulsu ietekmē. Proti, vēlējas kādam izveidot negatīvu tēlu. Tad šis upuris izdomāja, ka viņam jāatriebjas, un sāka veidot tēlu tam pirmajam. Šis process gāja plašumā, sazarojās un profesionalizējās. Teritorijas folklorā atrodama ticama versija, ka kāds miesu mijējs pirms gadsimta vai diviem izdomāja, ka viņam vajadzētu pelnīt naudu korektākā veidā. Viņš noalgoja trīs runīgākās teritorijas tantes, Martu, Jolantu un Stefāniju, kuru ziņkāro dabu, runas dāvanas un šķietamo naivumu ievadīja noteiktā, labi organizētā darba gultnē. Iespējams, tieši šī kompānija uzskatāma par sabiedrisko attiecību (*public relations* — angļu val.) tradīciju iedibinātājiem mūsu teritorijā. Zināms arī, ka šo trīs kundzišu sekotāji iedibināja trīs

politiskās partijas.

Ne bez svinīguma jāpiebilst, ka Martas, Jolantas un Stefānijas tēli bez liekām stilizācijām ir mākslinieciski augstvērtīgi atveidoti granītā un aplūkojami mūsu teritorijas centrālajā laukumā, netālu no rātsnama.

Taču ne visai patikami, ka dažkārt izveidotie tēli kļūst nekontrolējami un sāk dzīvot savu, nevaldāmu dzīvi, dažkārt šie tēli uzvedas kā pēdējie hipiji, kā kiniķi un ciniķi. Bet gadās arī citādi. Piemēram, nolaižoties zemāk no kosmosa augstumiem mūsu teritorijas ieliņās, mēs pārsteigti ieraudzīsim pie gājēju pārejas aitu, kura gaida zaļo gaismu. Šī pāreju gājēja istenībā nav aita, tā ir Velta. Mēs gan varam kļūdoties vārda izvēlē, iespējams, viņai ir cits vārds.

Nu, istenībā Velta iet nopakaļus aitam jeb, pareizāk sakot, aita visur vazājas Veltai pa priekšu. Šis ir viens no neskaitāmajiem gadījumiem, kad kādai personai pamazām ir izveidojies sabiedriska tēls. Tad šis tēls ir atdalījies no personas un sācis dzīvoties pats. Turklāt, ja pavērosim Veltu, viņa ir diezgan novājējusi, savukārt, pievēršot detalizētāku uzmanību aitam, ievērojam, ka tā ir diezgan mollīga. Šis process turpinās, Velta aizvien novājē, un aita paliek aizvien lielāka un resnāka. Un nav jābūt ne sabiedrisko attiecību, ne ģenētikas profesoram, lai saprastu, ka aita sasniegs uzkrītoši prāvus parametrus, kamēr Velta izčākstēs un pazudīs pavisam.

«Lūk, tas ir tas, par ko mēs gribētu jūs brīdināt — ir jādomā par savu tēlu savlaicīgi. Mēs varam jums palīdzēt. Mums ir labi speciālisti. Gaidīsim jūs ofisā. Jūs visi esat Ārkārtīgi svarīgas personas, tikai to neapzināties. Jums mazliet jāstiprina pašapziņu, jums dažkārt jāuzbrūk pirmajiem. Veltu mēs brīdinājam savlaicīgi, Velta neieklausījās mūsu padomos, viņai tie likās lieki tēriņi. Bet tagad jau Veltu īsti vairs neielaiž darbavietā, Veltai tiek padota zaļbarība pie ofisa durvīm.

Mēs varam jums atklāt dažas epizodes no mūsu darba ikdienas. Piemēram, tā Velta, mēs mēģinājam viņu glābt. Tā mēs viņai teicām:

— Mēs gribētu pievērst jūsu uzmanību apstāklim, ka sāk nostiprināties uzskats, ka jūs esat aita. Šeit divreiz ir uzsvērts «ka», lai jūs saprastu stāvokļa nopietnību. Mēs varētu izanalizēt iemeslus, kāpēc tā notiek, izstrādāt programmu, kā šo tēlu novērst, un tad soli pa soļim programmu realizēt. Jā, jā, mēs tā gribētu cerēt, ka mēs pārspilējam, tomēr ir vairākas pazīmes, kas liecina par nepatīkami progresējošu procesu. Un, proti, jums ir nepareiza sejas izteiksme, bikla, mulķīga sejas izteiksme. Atvainojiet, atvainojiet... Mēs runājam diezgan skarbi, bet jums labu vēlot. Daudz nepatīkamāk būs, kad jums aiz muguras to teiks darba kolēģi. Jūs esat lielā, vadošā amatā, bet šāda sejas izteiksme iedibinās nevarīgas kundzītes tēlu. Vai jums jau nav radušās nopietnas problēmas ar

Tātat būtu jānoslēdz līgums, ka mēs kopjam un uzturam jūsu tēlu divdesmit gadus pēc nāves

padotajiem? Vai zināt, ka te pirms jums bija ienākusi aita? Ja vispirms netiksiet galā ar savu biklo sejas izteiksmi, jums visur pa kājām maisīsies aita. Nē, nē, mēs zinām, ka jūs neesat aita, un jūs, protams, to arī zināt, bet jautājums, vai to zina citi?

Šādas uzrunas, saprotams, atstāj nepatīkamu iespaidu. Tomēr mēs arī labi saprotam, ka tā ir skarba dzīves realitāte. Likteņi sit cilvēkus, ja viņi neprognozē sava tēla attīstību, neiztīra nagus, neizgludina bikses, nenoviksē kurpes. Mēs jūs izglābsim. Bet jāsaprot, ka jums ik pa laikam jāuzbrūk pirmajai. Un jāsāk kopt sevi, strādāt ar sevi. Varbūt sāksim ar zobīņiem, atveriet, lūdzu, muti.

—Vai jūs nevarat aizvērt savu muti vienreiz! — piesārtusi iesaucās Velta.

Un apmēram tā saruna ar Veltu beidzās.

Vispārējās kolektīvas neapdomības dēļ dzīve mūsu teritorijā sāk kļūt pagrūta un brīžam nomācoša. Šādi tēli kā minētā aita teritorijas publiskajā telpā — un tā, jāteic, visa ir publiska — arvien vairāk tiecas ieņemt savu vietu. Ja nolaižamies no kosmosa augstumiem, varam ievērot pa tās ieliņām tekalējam piesārtušu mācītāju garā melnā tērpā. Viņš, daudznozīmīgi smaidīdams, piedāvā maziem zēniem konfektes, brīžam pat nesavaldīgi tos tvarsta. Tas īstenībā ir mācītāja publiskais tēls, kas izveidojies pilnīgi bez pamata, iedzīvotāju nesavaldīgas tēlainās domāšanas rezultātā. Pats mācītājs ir ārkārtīgi jauks cilvēks, kas dzīvi ir veltījis klusai kalpošanai Dievam. Bet viņš neko nevar padarīt, viņš vienīgi var ar sāpju izteiksmi sejā, stāvēdams aiz aizkariem, noskatīties pa logu, kā viņa tēls skraidelē pakaļ zēniem. Brīžam viņš ievēro, ka, ejot pa ielu, mātes satver bērnus ciešāk aiz rokas, tas mācītāju sāpina. Tomēr apmeklētāju skaits baznīcā viņa sprediķu laikā nemazinās, mūsu teritorijas iedzīvotāji zina, ka uz baznīcu ir jāiet, tas var stiprināt viņu kā krietnu cilvēku tēlus, un nav arī izslēgts, ka no Dieva kādreiz var kaut ko dabūt.

Kas to zina, vai mācītājs neizdils un neizčākstēs pavisam? Paliks vien viņa izvaļīgais tēls. Nav īpaši jāskaidro, ka tādā iznākumā neviens nav ieinteresēts, tomēr tēlu veidotājiem pietrūkst savaldības un tālredzības. Viņi nesaprot, ka mūsu mazās teritorijas saspiestība veido labu augsni neirotisku tēlu plauksmei. Tikmēr akmens ir sācis ripot no kalna un nav vairs apturams.

Daudzi labi ļaudis sēd mājās, kaunēdamies par saviem tēliem, kas nekontrolējami kļūst pa apkārtni, atļaudamies dažādas ekstravagances un vaļības. Viens no izņēmumiem ir operas dīva, mūsu zvaigzne, kura sēdēja mājās, jo nevēlējās, ka visi redz viņu savīstošu. Kādu laiku viņa, glīti saposusies, uz balkona — turēdamās no publikas pa gabalu, lai neviens nevarētu saskatīt viņas vītuma pazīmes, — reizi nedēļā

skaisti nodziedāja kādu operas āriju, bet tad viņa atmeta arī šo komunikāciju ar apkārtnes iedzīvotājiem. Viņas skaistais jaunības veidols vēl dažkārt pavidēja televizoru ekrānos, tas reizēm soļoja pa galveno teritorijas ielu, plīvojot krāšņajam tērpam un atstājot aiz sevis burvīgu jaunības smaržu. Varbūt vienīgi šī dīva bija mierā ar savu tēlu. Tomēr viņa pati sen vairs nav redzēta, tika minēts, ka viņa jau vairākus gadus ir mirusi un guļ savā divas gultā uz paugstinājuma, aiz baldahīna aizkariem, starp simtiem mazu košu spilventiņu, ietinusies gaisīgā šķidrautā, glīti sakopusies, vairs nenovecojot. Nu viņa guļ aizmirsta, bet viņas tēls, vairs ne tik smaržīgs un svaigs, haotiski pārvietojas pa ieliņām. Jo dīva laikus neparūpējās par savu tēlu, būdama pārliecināta par tā neievainojamību ļaužu apziņā.

Mūsu teritorijā vairākas kompānijas nodarbojas arī ar aizgājēju tēlu veidošanu. Ir jau zināms, ka pat viscienījamāko personu, kad tā ir aizgājusi, diezgan ātri aizmirst.

«Ir jāpanāk, lai viedokli par jums izjusti un pārliecināti paustu hercogs un citas augstākās amatpersonas. Mēs gribētu izkristalizēt vēstījumu sabiedrībai, jums aizejot. Viens tātat, ka jūs vienmēr esat bijusi liela, ikdienišķiem strīdiem un savam laikam pāri stāvoša māksliniece. Otrs, ka jūs vēl nebijāt līdz galam novērtēta un šim pozitīvajam vērtējumam, laikam ejot, arvien jāpalielinās — tā mēs ieprogrammēsīm sabiedrības apziņā jūsu nezūdamību, ilgstamību. Trešais vēstījums, mesidžs, ja tā var izteikties, — kaut gan neikdienišķa mākslā, jūs vienmēr esat bijusi jauks un sirsnīgs cilvēks ikdienas saskarsmē ar vienkāršajiem ļaudīm. Te mēs it kā garāmejojot akcentētu, ka jums nav bijusi sveša atkarība no opija, tomēr jūs šo dzīves posmu ar gribasspēku pārvarējāt, atgriežoties dzīvē un mākslā jaunā kvalitātē. Ja mēs šo vājību noklusēsīm, tā tiks izdaudzināta nesavaldīgās, pārspilētās formās. Tāpat mums jāpārdomā, kas pēc jūsu aiziešanas sagaidāms no jūsu sešiem vīriem. Pēc mūsu rīcībā esošas informācijas, vismaz trīs raksta grāmatas par jums. Visi trīs labprāt akcentēs, ka jūs lietojāt opiju. Mums ir jāpārdomā, kur viņi sitīs — bet viņi sitīs pa visvairīgākajām vietām —, lai vīrus laikus atbrūnotu, izņemot sakāmo no mutes.

Tātat būtu jānoslēdz līgums, ka mēs kopjam un uzturam jūsu tēlu divdesmit gadus pēc nāves. Līguma izpildi kontrolēs jūsu bērni.»

Bet ne vien mūsu dīva — ir gana daudz cilvēku, kas speciālistu viedokli neieklausās, jo jūtas bezgala lieli; tik lieli, ka pat domā — gan jau mūžības plašumos nepazudis. Bet pazūd, pazūd.

Situācija tomēr veidojas nopietnāka, nekā līdz šim atzīmēts. Manāmas pirmās pazīmes, kas liecina par bīstamām konsekvencēm mūsu teritorijas attīstībā. Tēli bieži pulcējas laukumos, teritorijas pamestākajos nostūros un riko

Jūsu viltīgā atbilde — tas nebija es, tas bija mans tēls — būs istā atbilde

kaut ko līdzīgu orgijām. Proti, sāk vairoties ne vien konkrētu personu vai lietišķas iztēles rezultātā radušies tēli, bet arī dziļāko dziņu, vēlmi un, teiksim, kā ir, izvaļīgu impulsu un fantāziju radīti tēli. Tā nu gandrīz teritorijas centrā radās svingeru klubs. Tos gana ātri izdzenāja kārtībnieki. Svingeri, plikajiem dibieniem starojot saulē, bēga uz visām pusēm. Par laimi, mūsu kārtībnieki nešķiro, kurš ir tēls un kurš — reāla persona, tie saķers jebkuru, kas domā, ka dzīvosies pilsētā ar pliku dibenu. Citkārt pa upes grīvu mūsu teritorijā iepeldēja pirātu kuģis, tie sāka kliegt mūsu virzienā dažādas rupjības angļu, portugāļu, īru un sazin vēl kādās valodās, tie demonstratīvi piemēsoja mūsu upi, sviezdami tajā tukšas alus bundžiņas un izsmēķus. Tomēr mūsu iedzīvotāju pilsoniskais kodols solidāri vienojās, ka ignorēs pirātus, neļausies viņu provokācijām, un tā pirāti izbļautījās, tad apmulsuši klusām aizpeldēja prom. Citkārt gadījās ekscesi ar cerību un sapņu iemiesojumiem. Te jāmin gadījums, kad mūsu mednieku biedrības pārstāvji nevilus nošāva kādu pīli, kas izrādījās esam mūsu datorgrafika ilgu un sapņu lidojošs simbols, akurāts, rūpīgs, nevainīgs simbols. Lieki piebilst, ka datorgrafiski piemēlēja ilgstoša depresija.

Nevar neuzsvērt apstākli, ka mūsu varas institūcijas arī gūst arvien tēlaināku veidolu, kas, kā šķiet, nenāk tām par labu. Ierēdņi sāk nēsāt uzkrītoši krāsainas kaklasaites, koka taureņus, ierēdnēm svārkī paliek arvien isāki, gaisīgāki, likumi top arvien stilizētāki, bieži vien likuma panti tiek veidoti ar atskaņām, jambā vai trohājā. Tomēr vairākas institūcijas pieņem spēkā. Piemēram, cirks, tas arvien paplašina ietekmi arvien nopietnākā auditorijā. Vai gan kāds var pretoties tādas ainas valdzinājumam, kad kastē tiek ievietota glīta sieviete, tad pārzāgēta, abas daļas parādītas publikai, tad vēlreiz iebāztas atpakaļ kastē, no kurienes glīta sieviete atkal izlien ārā. Daudz patikšanu cilvēkiem cirkā, kaut vai lokanie bezkaulu vingrotāji, kas aptin pirmajās rindās sēdošajiem kājas ap kaklu kā boa. Vai trusis, kas pēkšņi izlien no cilindra, un tam trusim ķepās ir cilindrs, no kura izlien iluzionists, un tam iluzionistam rokā ir cilindrs, no kura atkal izliet ārā trusis, un tā tālāk, pilnīgs Ešers. Nu, viss var notikt, ja tu vairs nesaproti, kurš ir reāla persona un kurš — tēls.

Tomēr Vecajo sapulce iepretim tādām institūcijām kā cirks savu ietekmi saglabāja, daudzi cienījami cilvēki gatavojās sevi uztipt vēlēšanās, neatļāvās aurot, braukt ar mašīniti iedzēruši, šaut uz ilgu un sapņu pilēm, bakstīt citus ar nazi un vispār rūpīgi kopa savu tēlu.

«Kāpēc jūs neprognozējat, kas tieši un cikos jums uzbruks? Jūs taču zinājāt, ka gribat kandidēt uz Vecajo sapulci. Nu ko tas tagad nozīmē — svingeru klubs? Tā ir absolūta bezatbildība pret karjeru un tēlu.

— Tas nebija es, tas bija mans tēls.

— Par to mēs arī runājam — kāpēc jums ir šāds tēls?

Kā jūs domājat, ko par jums teiks pretņi? Viņi teiks abās avizēs — tā gan ir slima persona. Tad jums uz ielas nāks klāt tantītes un teiks — tu gan, dēls, esi slimis cilvēks.

Mēs publiskajā telpā ilgstoši veidojām jūsu tēlu. Mēs pat noskaidrojām, kāds matu griezumums jūs dara simpātiskāku. Mēnešiem ilgi sacerējām jums runas un mācījām tās deklamēt. Mēs izgaismojām jūsu cilvēcisko bērnību un jaunību. Mēs jūs norūdījām aizskarošās un pazemojošās diskusijās.

— Tas nebija es, tas bija mans tēls.

— Bet labi, atgriezīsimies pie darba, sāksim visu no jauna.

Panākumi nav atkarīgi no jūsu pozitīvajām īpašībām, bet no konkurenta negatīvajām īpašībām. Pirmkārt, noskaidrosim, vai konkurents nav teritorijā nesavaldīgi aurojis. Saprotiet, tas ir darbietilpīgi, tāpēc jums jāreķinās, ka tas maksās daudzas naudiņas. Mūsu profesionāli apzinās viņa paziņu, kaimiņu loku, izpētīs, kuri no viņiem būtu gatavi paust negatīvu viedokli. Tāpat mums jānoskaidro, vai pretņis neslimo ar putnu gripu. Visdrīzāk jau neslimo, bet pats process, kurā tiks pārbaudīta inficēšanās iespējamība, dos manāmus rezultātus viņa popularitātes mazināšanā. Pirmsvēlēšanu laikā mēs fokusēsimies uz jūsu konkurentiem, nevis uz jūsu personību. Bet jums jāsaprot, ka šajā laikā nevajadzētu komunicēt ar tēliem, tie jūs dezorganizēs.

Jums jābūt labā formā, jebkurā brīdī gatavam zibenīgi atbildēt uz vissmagākajiem jautājumiem. Jūsu viltīgā atbilde — tas nebija es, tas bija mans tēls — būs istā atbilde. Jums tāpat jāsaprot, ka konkurenti ir labi ieredzēti sabiedrībā, tāpēc jebkādas pārmērības no mūsu puses var dot pretēju efektu. Mēs nevaram runāt par maniākālo depresiju vai saistību ar pasaulīgās mafijas vadītājiem. Mūs izsvilps, akcentiem jābūt nelieliem, secīgiem, mulsinošiem.»

Tomēr visam pāri, arī Vecajo sapulces priekšstāvjiem, stāv mūsu hercogs.

Mūsu hercogam Maiguram ir ārkārtīgi bagāta ģenētika un daudzpusīga asinsaina. Kā zināms, viņa dižciltības saknes ir meklējamas laikā, kad mongoļu māktais Polockas kņazs apprecēja Trinidadas un Tobago komandanta meitu, kura ir runājusi vienā no mūsu teritorijas dialektiem. Viņiem piedzima četrpadsmit bērni, visi skaistuli, kas metodiski tika saprecināti ar pasaules vadošo galmu pēcnācējiem. Ir neapstrīdami noskaidrots, ka hercoga Maigura asinis rit Berluskoni, Gogoļa, Kenediju, Molotova un Ničses asinis. Izpētes darbs, ņemot vērā hercoga niansēto ģealoģiju, turpinās. Te vienīgi jāpiebilst, ka hercoga sarežģītā ģenētika viņam tomēr ir traucējusi apgūt mūsu teritorijas gramatiku. Tas

Kad hercogs beidza uzrunu, telpā skaļi atskanēja pilnīgs klusums

gan hercogam nav traucējis būt labam diplomātam, viņš nekad nav iestidzis proletāriskā populismā, vēl jo mazāk viņš ir centies brāļoties ar mūsu teritorijas eliti. Tā nu hercoga reitings ir bijis vienādi augsts, jo abas preteļās nometnes – proletāriskie populistu un teritoriālās buržuāzijas kodols – vienmēr izsaka viņam atbalstu, baidoties, ka viņš pret vienu vai otru pusi pēkšņi varētu atsalt.

Šeit jāmin kāds ikdienišķs viņa uzvedības piemērs teritorijas dibināšanas gadskārtējā svinīgajā izrikojumā. Hercogs, pašķīris lielo priekškaru, iznāca skatuves priekšplānā un brīdi lūkojās tukšajā zālē. Likās, ka viņš ir samulsis, tad, kā gribēdams kādu pieķert, strauji palūkojās augšup uz *VIP* ložām, kur bija saspiedušies visi 500 skatītāji, un tikpat strauji novērsās. Tad, nofokusējies uz tukšo zāli un principiāli nenovērsdams no tās skatienu, sāka runu, kuru viņš pabeidza, tā arī ne brīdi nepalūkodamies augšup uz ložām.

«Tagad, mūsu teritorijas gadskārtā,» – viņš sāka, – «es, kā parasti, teikšu svinīgo runu. Runas svinīgums slēpsies apstākli, ka es atkal uzsvēršu nejdzības, kas vērojamas mūsu teritorijā. Nesen man daži ierēdņi pasniedza lielu, nozīmīgu dokumentu – Nacionālās attīstības programmu. *What's that* vispār?! – es mulsi nodomāju, to saņemot. Viss, ko es varu par to pateikt, – pilnīgi nepilnīgs sauss sacerējums, vētrainas darbības imitācija. Nestāstiet – es ierēdņiem kategoriski un imperatīvi akcentēju –, ka līdz tam un tam gadam dzimstības līmenis būtu jāpaaugstina līdz tādām un tādām skaitlīm. Saprotams, būtu ticis būt labi, ja izdotos savairot iedzīvotāju skaitu. Bet kā? Kā? Kā to var savairot bez mīlestības. Un kā to var savairot, ja pēdējā laikā ir iezīmējusies bīstama tendence, ka konkrētus pilsoņus bieži nav iespējams atšķirt no viņu tēliem. Par to šajā liktenīgajā dokumentā nav ne vārda. Nerakstiet, – es teicu ierēdņiem, – pašsaprotamas lietas, ka tas un tas jāuzceļ, ka tas un tas ir jāintensificē. Es vēlētos redzēt šajā episkajā dokumentā vairākas nozīmīgas sadaļas, kas konkrēti apcerētu iespēju kāpināt mīlestības un auglības intensificāti. Kamdēļ ļaudis maksā meslus Zinātņu akadēmijai, kāpēc tā nespēj pievērsties šim jautājumam, un kāpēc tā nespēj izstrādāt programmu, kā apturēt neauglīgu tēlu savairošanos? Un tas, ko es biju ticis acumirkli izlēmis, ka es nesen izlemšu, ka mums jābūt Mīlestības un auglības lietu ministrijai. Nebija izslēgts, ka es nolemšu arī tā, ka katram teritorijas pilsonim būs jāraksta mīlestības vēstules, skaistas un emocionālas. Citam citai, citai – citam. Sakostiem zobiem, bet būs jāraksta.

Es atkal un atkal gribu uzsvērt – mēs esam gājuši attīstības ceļu, bet ne Nacionālās attīstības plāns tika bijis būt tas, kas mūs uzmundrināja uz, tikai mīlestība tika tā būt bijusi. Deva mums

spēkus nepagurt. Mīlestība citam pret citai, citai – pret citam. Kamēr Saule nav aizmidzis, kamēr tas spīd, mēs varam nesamulsuši iet uz priekšu. Kur iet? – jūs jautāsi. Lūk, te ir vairākas neiespējamības, un mums jāizdara izvēle. Mēs varam iet uz priekšu pa vienam, mēs varam iet uz priekšu mazās, nīgrās, aprēķina saistītās grupiņās ne mīlot, ne pasmaidot. Tomēr trešā neiespējamība ir mums vispiemērotākā – mēs varam iet uz priekšu, jā, uz priekšu, visi kopā smaidot cits citai, cita – citam. Milam, draugi, milam.

Es pieņemu, ka jūs manas hipetrobolas sapratāt.

Ar cieņu jūsu hercogs.»

Kad hercogs beidza uzrunu, telpā skaļi atskanēja pilnīgs klusums. Hercogs vai minūti stāvēja, pacietīgi un principiāli gaidīdams aplausus, viņš, acis nemirkšķinot, vērs tukšajā zālē un tad strauji pacēla acis augšup uz *VIP* ložām, un tikai tad lēnām sākās vētraini aplausi, tiesa, tie atkal rimās, kad hercogs skatienu nolaida.

Migla, mūsu teritorijā ļoti bieži ir migla. Tad mūsu ieliņas kļūst tukšas un klusas. Pat tēli nevēlas klimst pa miglu. Vienīgi kāds jauniešu pulciņš var klaiņot pa rātslaukumu kā stirnas miglā, neko nesaprazdami, baudīdami miglu un nesakarīgas klejošanas procesu. Skaista jau ir mūsu teritorija arī miglā, gotiņas miglas pārklātās pļavās. Baznīcu torņi – kad tie zvana, migla no vibrācijas izliecas, optiski saistoši skati, kafejnīcu aizmiglotie, omulīgie logi, Brīvības statuja ar galu miglā un diviem zaldātiņiem piekāpē. Viduslaiku lukturu imitācijas, kas miglā izskatās kā izziedējušas pieneņu galviņas. Cukurvates pārdevējs, kas pārdod cukurotu miglu.

Nu, vispār jau mūsu teritorijas vairs nav. Kaut gan mēs te vēl pēc inerces rakstām tagadnes formā. Teritorija pastāv, bet mūsu vairs nav. Tā beidza pastāvēt kā etniski politiska tēlaina vienība, jo to, šķiet, pārpratuma dēļ nolīdzināja ar buldozeriem. Un nolīdzinātajā telpā uzcēla jaunus namus, ūdenstorņus, teātrus, bērnu dārzus. Neviens mums neuzbruka, šķiet, mūsu tēlus vienkārši neievēroja. Neievēroja, ka mēs vispār esam. Laikam jau to, ka mēs esam, varējām ievērot vien mēs paši. Kad mūsu teritorijā iebrauca pirmais buldozers, tas uzvedās un braukalēja tā, it kā mūsu nebūtu. Mēs tad lēkājām un blāvām: mēs te esam! Bet mēs netikām ievēroti. Mūsu tēlainās būves noārdīja un tām virsū uzcēla jaunas, ienācēji lietišķi gāja cauri mūsu māju sienām un mūriem, gāja cauri arī mums, nepakustinot ne vaibstu sejā.

Kaut kur debesīs vēl jābūt mūsu kosmonautam, viņš vienīgais joprojām stingri stāv uz kājām, nodarbojas ar zinātniskiem eksperimentiem un ik pa laikam izmisīgi raida uz mūsu teritoriju ziņojumus, brīnīdamies, ka neviens viņam neatbild. ■

Vilis Kasims

Miniatūras

Vilis Kasims (1986) ir rakstnieks, tulkotājs un viens no Latvijas literatūras pārstāvjiem ārzemēs. Prozu publicē kopš 2005. gada. Laidis klajā romānu *Lielā pasaule* (2015).

Mēs izmetām riņķi

Viņa sēdēja mana piemājas bāra terasē un ar rādītājpirkstu vilka aplus uz galda virsmas. Garmatains puisis viņai pretī stāstīja par kādu citu sarunu ar kādu citu meiteni. Viņa klausījās nodurtu galvu, visu uzmanību pievērsusi neredzamajiem lokiem uz galda virsmas.

Iedams garām, savilku suņa pavadu ciešāk un mēģināju neuzkritoši nopētīt meitenes sejas aprises. Mana uzmanība tomēr izrādījās pārāk cieša vai ilga – viņa pacēla galvu, un uz mirkli mūsu acis sastapās. Noturējusi skatienu pussekundi ilgāk, nekā pienāktos, viņa to nolaida, un tad jau es biju garām. Puisis turpināja savu stāstāmo, ne mirkli neapstādāmie, lai pārdomātu nākamos vārdus vai palūktos uz pretimsēdētāju.

Es neatskatījos, gāju tālāk parastajā suņa pastaigas aplī garām tām pašām parastajām mājām, tiem pašiem veikaliem un cilvēkiem. Dorai bija vienalga, kur ejam, viņa vienmēr atrada ko jaunu mūsu atkārtojumos. Un terasē sēdošās meitenes skatiens bija paglābis no maršruta vienmulības arī mani – viņas zilās acis spoguļojās prātā un aicināja noticēt, ka arī šajā pilsētā tomēr iespējams kas jauns.

Pastaigas lokam noslēdzoties, pēc pārdesmit minūtēm biju atpakaļ uz savas ielas stūra. Viņi joprojām sēdēja turpat, lai gan meitenes glāze bija tukša un nebūt ne pirmo minūti, spriežot pēc sieniņām pieplakušajām putām. Viņa izskatījās vēl vairāk garlaikota nekā iepriekš, bija pārtraukusi zīmēšanu un balstīja zodu ar kreiso roku. Kad biju pienācis dažu soļu attālumā, viņas acis uzslidēja augšup un lūpās parādījās ātrs smaids.

«Ā, reku arī tas draugs, par kuru tev stāstīju,» uz mirkli atdzivojies, viņa skaļā balsī paziņoja pretī sēdošajam puisim. «Kā iet, Tom? Nāc, sēdies! Un kā Lulai? Smuks sunīts!»

Aprauts pusvārdā, arī runātājs nu sasveicinājās ar mani un pieliecās noglaudīt Doru. Kādu brīdi apmainījāmies ar dežūrfrāzēm, tad viņš pāris

malkos izdzēra glāzes atlikumu un atvadījās ar nīgru smaidu.

Kad puisis bija projām, pasūtīju vienu alu arī sev un apsēdos viņa vietā. Meitene pateicās par attapību, par izglābšanu no tā muldētāja, ar kuru kopā viņu bija savedusi draudzene. Pasmējos un atbildēju, ka tā jau nojautu – man pašam vienreiz bija gadījies aiziet uz tādu pusaklo randiņu, kurā abi drīz vien sajūtāmie kā ieslodzīti. Tad neatlika nekas cits, kā vien runāt un runāt cerībā, ka vārdu plūdi aizslaucīs neveiklību, bet tas, protams, bija galīgs naivums, jo vienu citu reizi tieši tāda pati verbālā caureja visu izbeidza, kad mēs – tā, protams, bija cita meitene, lai gan abas izskatījās visnotaļ līdzīgas, – abi bijām aizgājuši uz kafejnīcu un es sāku viņai stāstīt šo pašu stāstu un nekādi nespēju to nobeigt, nespēju arī pacelt skatienu un ielūkoties viņai sejā, kas noteikti jau bija sastingusi garlaicībā tieši tāpat kā toreiz, tieši tāpat, jo viss taču ir tikai bezgalīgs atkātojums ar mainītām dekorācijām. «Vai tad ne?» es prasīju Dorai, jo neviena cita pie galdiņa vairs nebija, tikai viņa luncināja asti un cēlās uz pakalķajām man pretī, it kā nebūtu dzirdējusi to visu jau desmitiem reizu.

Vecais gads

Jauno gadu pie Artūra sagaidīt es gāju, īpaši necerot uz izklaidēšanos. Vienkārši vajadzēja novērst domas no Luīzes aiziešanas. Pārāk daudz laika pēdējās nedēļās biju pavadījis dzīvoklī ar datorspēlēm un veciem seriāliem. Arī tagad man vajadzēja labu laiku pierunāt sevi, lai sagērbtos un izvāktos no mājām. Varbūt pat būtu palicis dzīvoklī, sagaidījis Jauno gadu tāpat, kā biju aizvadījis veco, ja galvā joprojām neatbalsotos Luīzes teiktais vienā no mūsu pēdējiem strīdiem: es neklausos cilvēkos, viņa pārmeta, es tik ļoti iespītojos par savu taisnību, ka neko nedzirdu līdz galam un tā palaižu garām daudzas patiesības. Toreiz uz viņu sadusmojos, taču viņas vārdi joprojām nelika man mieru. Bija, bija tur sava taisnība. Un tas bija otrs iemesls, kāpēc beigās tomēr izkārpījos no mājām. Ja gribēju atgūt Luīzi, man bija jābūt gatavam mainīties. Un citu cilvēku uzklauššana varēja būt labs pirmais solis.

Artūram par saviem nolūkiem, protams, neko neteicu. Atnācu, sasveicinājos un ieņēmu vietu dīvāna stūrī ar alus pudeli rokā. Biju novēlojies, un izskatījās, ka pārējie jau ir diezgan labā kondīcijā. Gribēju viņus panākt, tāpēc sarunās neiesaistījos, vienkārši skatījos apkārt un mēģināju nedomāt par Luīzi. Diez ko labi tas neizdevās, ko laikam pamanija arī Artūrs – viņš drīz vien piedreifeja klāt un piedāvāja uzpipēt. Tik sen nebiju to darījis, ka sākumā pat nesapratu, par ko ir runa. Taču tad viņš pastiepa man kāsi, un viss kļuva skaidrs. Pēc otrā dūma atslīgu dziļāk dīvā-

Ilustrācija — Rūta Briede

nā un paskatījos uz Artūru; viņš bija atkritis spilvenos man blakus un atbildēja ar platu smaidu.

«Zini, kā ir?» viņš noprasīja Luīzei savādi līdzīgā balsī. Pacēlu acis un gaidīju turpinājumu, pirmo šīvakara svešo patiesību. Un varbūt es patiešām būtu to uzzinājis, ja no blakusistabas neatskanētu skaļas kļaiņas. Tas bija pāra strīds, tik daudz es sapratu, lai gan kopējā troksnī vārdi sākumā nebija saklausāmi. Tomēr kļiedzieni nerimās, un pārējie svinētāji pamazām pieklusā.

«Es tev visu paskaidrošu,» klusumā skaidri noskanēja sievietes balss, bet tad to nomainīja skaļi šņuksti, kurus sākumā bija gandrīz neiespējami atšķirt no smiekliem. Brīdi paminstinājies, Artūrs piecēlās un devās uz blakusistabu. Kāds tikmēr ieslēdza mūziku, lai nomāktu skumjas ar griezīgām ģitāru skaņām, bet es sekoju Artūram cerībā tomēr uzzināt kādu patiesību — un arī tāpēc, ka negribēju palikt viens starp ciemiņiem, ar kuriem man kopīga bija tikai svinību vieta.

Gaiteni mums garām aizspiedās un vannasistabā ar nodurtu galvu un sakņupušu muguru nozuda sieviete ar Luīzes matiem. Apstājies pavadiju viņu ar skatienu, līdz plecām pieskārs Ar-

tūrs, un mēs iegājām istabā, no kuras bija skanējis strīds. Tā bija tukša kā noliktava bez precēm, tikai tālajā galā pie tukša monitora pusapli sēdēja trīs puīši. Tikko Artūrs pārkāpa pāri sliekšnim, viņi visi reizē pagriezās pret mums. Laikam jau izskatījāmies smieklīgi savā neizpratnē, jo divi tūlit pat sāka zviegt pilnā balsī, un arī trešais ļāva lūpu kaktiņam savilkties šķībā smīnā. Nenolaižot skatienu no manis, viņš noteica: «Tūlit visu sapratīsi,» tad pagriezās pret monitoru un ieslēdza datoru. Apslāpēto mūziku papildināja zema dūkoņa, mēs pienācām sēdētājiem tuvāk un pārlicāmies viņiem pār plecu.

Uz tā vēl rādījās *Windows* zīme, kad tālumā noskanēja durvju zvans. Artūrs nomurmināja, ka cilvēkiem nav iespējams uzticēties, un aizgāja ielaist jaunpienācēju, bet es paliku, līdz uz ekrāna parādījās viens no tiem psihedēliskajiem attēliem, kur var redzēt visu un neko, un es, protams, ieraudzīju viņu. Tūlit apmetos riņķī, lai pamestu istabu un atstātu puīšu atbildes viņiem pašiem.

«Lūk, lūk,» man domās teica Luīze, un es redzēju viņas skumjo smaidu un kņopē saņemtos matus tik skaidri, ka atkal sajutu smeldzes pieskārienu. Sakodis zobus, lai atbaidītu asaras, piecēlos un izgāju gaiteni. Nedomādams devos uz virtuvi pēc vēl viena alus, kas vismaz neko neieņķ, nekārdinās ar atbildēm, aiz kurām slēpjas tikai līdz galam neizjustas sāpes.

Koridorā pagāju garām divām meitenēm, kuras strīdējās par dzīves jēgu, un sērferim līdzīgam džekam, kurš sagrāba mani aiz rokas un prasīja, vai negribu noklausīties viņa dzejoli par patieso pasaules kārtību. Starp viņiem bija arī Luīzes ēna, kas, klusu smaidot, pati sev dungoja šūpuļdziesmu, bet es nodūru galvu un pieliku soli, lai vairs neredzētu neko un nevienu, vienkārši spiedos garām apkārt stāvošajām miesām, līdz jutu klājamies virtuves balto gaismu uz sejas.

Uz virtuves galda sēdēja meitene, atspiedusi muguru pret ledusskapi, un kaut ko rakstīja asinīm notāšķītā kladītē. «Tu nebaudies,» viņa teica, galvu nepaceldama, par ko es tikai priecājos, jo man vismaz nevajadzēja redzēt viņas seju, nenācās ieraudzīt... nu jā, to pašu. «Patiesībā viss ir vienkārši,» viņa turpināja. «Redzi...»

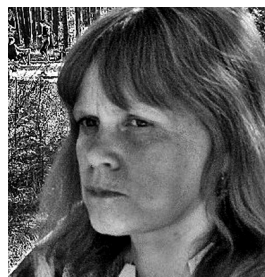
Bet man pietika. Zināju, kas sekos, zināju, ko ieraudzīšu viņas atklāsmes turpinājumā. Izmetos gaiteni, uzvilku mēteli un piegāju pie Artūra, kurš stāvēja ar muguru pret ārdurvīm un sakrustotām rokām noskatījās, kā apkārt griežas ballītes dzīves. «Tā tas vienkārši ir,» viņš vēl noteica, kad jau biju atvēris ārdurvis, bet es pat nepagriezās, lai pagodinātu viņu ar skatienu, vienkārši pazudu pilsētas bezgalīgajā naktī un gāju projām no viņu nepasakāmajām patiesībām, lepns par pieturēšanos pie savējās — gāju mājās televizorā skatīties vecgada liksmībā un tad aizmigst ar Luīzes seju aiz plakstiem, kamēr pulkstenis ekrānā palika iestrēdzis divas sekundes pirms pusnakts, atstājot mani iesaldētu šajā vecajā gadā. ■

Ramona Indriksone

Baltais zilonis

Stāsts

Visas personas šajā stāstā ir autora izdomas radītas

Ramona Indriksone (1958) ir guvusi izglītību Latvijas Kristīgajā akadēmijā un Liepājas Universitātē. Absolvējusi Literāro akadēmiju. Interese par rakstniecību kopš 80. gadiem, prozas rakstīšanu atsākusi nesēn. Publicējusi stāstus ar pseidonīmu Luīze Briede.

Oskars ir sagaidījis pēdējo autobusu. Liene neatbrauca. Netīkams vēja brāziens iesit sejā plīķi. Viņš izņem telefonu, cer, ka šoreiz izdosies notvert Lieni, bet operatore iecietīgi skaidro, ka adresāts nav sasniedzams. Oskars nospiež sarkano pogu. «Velna būšana.» Nošķendējas un iestumj telefonu šaurajā vējjakas kabatā. Parasti Oskars visu uztver mierīgi, arī Lienes spējos untumus, biežās galvassāpes, apmātās iedomas pāraudzināt neprasmīgos bērnu vecākus, ar kuriem viņa diendienā krāmējas. Viņš ir sarunājis Lieni citu darbu, daudz rāmāku, krietnāk apmaksātu, bet viņa vilcinās ar atbildi. Oskars brīžiem nevar saprast, kas Lieni notur pelēkajā ķieģeļu celtnē, kur ož pēc sasvīdusām zeķēm, ceptām sardelēm, dezinfekcijas kodīgajām smaržām, kur mazākie bērni visas dienas garumā spalgi klaigā, pusaudži ālējas, ieviedz par rupjībām, paslepus belž dunkas sikajiem. Dažkārt Oskars ir aizgājis pretim Lieni uz darbu un pret paša gribu klausījies bērnu vājrātīgajā zumēšanā. Viņam tajā vietā nepatīk.

Vakarpusē Liene itin bieži uzvāra nomierinošo mātes tēju un ar lielo krūzi rokās nozūd guļamistabā. Oskars paliek viens ar abiem labradoriem, milzīgo televizora ekrānu un TV6 ētera balsīm. Viņš ir gribējis nopietnāk izrunāties, bet vienmēr pietrūcis laika. Oskars vada autoservisu, pasūtītāju zvani un iebildumi laužas viņa dzīvē

arī pēc darba.

Viņš pārkāpj pāri grāvim un ieiet mežā. Paspīdina telefonu, samana kaut ko prāvu guļam aiz celma, pieiet tuvāk — vecs vamsis, piesūcies ar slapjumu, uzbriedis, tumsā iluzori spokojas kā liķis. Kādu brīdi viņš vēl klist pa tumšo priedulāju, spīdinādams lukturi. Pieturā nogaidītas divas stundas. Jābrauc mājās.

Pie vārtiņiem abi labradori, astes vēcinādami, apsveic savu saimnieku. Tad vīlušies atkāpjas. Barvedis nav labā omā. Virtuves skapī Oskars glabā makšķernieku gaitām noliktos dzērienus. Viņš paņem glāzi, ieļej zeltaino dziru. Konjaka radītais iesilums piegludina uztraukumu. Oskars atver datoru. Ieskatās *Apollo* ziņu lapā, brauc vienaldzīgi pāri ar acīm.

Virš piekauj sievu un ieslēdz dzīvokli.

Pedofils iepazīšanās portālos flirtē ar vientuļajām māmiņām, lai tiktu klāt viņu bērniem.

Jauna sieviete pazūd ceļā uz Viļņu, viņas auto atrod mežā.

Mulķības. Lienei nav auto, un Viļņā nekas nav meklējams. Brīžiem viņam šķiet, ka Liene dzīvo kādu citu, no viņa slepenu dzīvi. Oskars ar Lieni ir kopā gandrīz divus gadus. Viņš dažreiz ir iedomājies, ka vajadzētu nokārtot attiecības likumīgi, bet atliek. Pats nezina, kāpēc. Varbūt pieteiksies bērns, un tad. Vai tad, kad izdosies pilnībā aizmirst Margu, bijušo sievu, kura jau sesto gadu prom Briselē un jūtas tur svarīga.

Telefona vibrācija pārcērt neziņu. Displejā mirgo svešs numurs.

Liene pa gabalu redz, ka Paula mīņājas pie viņas kabineta durvīm, švikājot ar nagu pār izkārtņi, uz kuras rindojas burti «sociālā darbiniece» un zied gaisīgs kreimeņu ziedu čemurs viegli zilganā krāsā. Meitene izskatās tik siciņa. Kā trausla baletdejojāja treniņā pie stieņa. Paula stāstīja, ka agrāk, kad dzīvoja kopā ar tēti un mammu, gāja baletpulciņā. Liene atceras Paulas sapni par balto ziloni, kuru meitene no rīta viņai atstāstīja. Sapni Paula slēpās zem liela ziloņa, lai «sliktie cilvēki melnajās drēbēs» viņu neatrod.

«Sveika, Pauliņ, vai ilgi gaidi?»

Paula pamāj. Acis viņai lielas, apaļas un tumšas zilās kā nogatavojušās upenes. Tās nav maza bērna acis. Paula ir astoņus gadus veca un jau trešo nedēļu uzturas krīzes centrā.

«Es tikko no Zaigas!» Paula palieās. «Es smiltis liku sapņu salu! Bet Gundars saka, ka tās ir kaķu čurājamās vannīņas. Vai man tagad neož rokas?» Paula piespiež pirkstus Lienes sejai.

«Gundars jau tikai pajokojās,» Liene pasmaida un pieglauž Paulu sev klāt.

«Vai Gundars ir tavs krusttēvs?»

Paula neatbild. Meitenes lūpas sakniebjas ciešāk: «Gundars grib būt mans krusttēvs.» Paulas acis acumirkli maina krāsu. Upeņu tumšums pārvēršas gaišā plankumā. Kā kreimenišu izbalējušais zilgums uz Lienes kabineta durvīm.

Ilustrācija —
Kristina Martinova

«Viņš apsolīja man Elzas kleitu uz dzimšanas dienu! Gundars saka, es esot īsta skaistule. Kā tev liekas? Es esmu smuka?» Paula koķeti apgriezās riņķī un paceļas uz pirkstgaliem. Īsais bruncitis atsedz nošļukušās zeķbikses ar dzeltenām laumiņām, kas sasēdušās uz zvanveida ziedīņiem.

«Es redzēju vienu bildi zem tava spilvena, Pauliņ.»

«Tā bija no vecajām mājām. Mammas bilde. Mēs abas bijām pie eglītes. Un mamma smaidīja tik miļi, tik plati. Tagad viņa smaida ar ciešainu muti. Viņa pazaudēja zobu.»

«Kad mamma bija pie tevis ciemos?»

«Vakar neatnāca. Arī aizvakar ne...»

«Mamma atnāks. Atnesīs to, kas tev vislabāk garšo. Biezpiena sierīņus ar kokosu.»

Paula uz brīdi pieskaras Lienes svītrainajai kleitai un nosaka: «Cik tev skaista kleita, kā zebrai! Tu esi vislabākā šajā smirdīgajā mājā!»

Paulas mamma Baiba ierāvusies sēž masīvajā atpūtas krēslā. Viņa izskatās mazliet vecāka par Lieni. Pāri trīsdesmit. Neglīta rēta kreisās acs kaktiņā. Acis viņai tikpat tumšzilas kā Paulai. Arī viņa ir sīciņa, smalka kā plānais rīspapīrs, ar kuru vakar dekupāžas nodarbībās bērni aplīmēja traukus. Melnai velveta žaketei kārtīgi aizpogātas visas pogas, zem žaketes pelēks, pūkains džemperis ar augstu apkakli līdz pat zodam. Klēpī grumbuļainas ādas somiņa, kas atgādina milzu bruņurupuci. Liene ievēro birku *Guess*. Baiba bez apstājas knibina rāvējslēdzēju. Acis uzmana roku kustības, neskatās Lienē.

«Kā tu iepazīies ar Gundaru, Baiba?»

Baiba iztrūkstas, īsu mirkli atrauj skatienu no klēpja un, skatīdamās garām Lienes sejai, stāsta: «Baznīcā. Paula apmeklēja svētdienas skolu. Gundars ir kristietis. Viņš mūs ievēroja un piedāvāja palīdzēt.»

«Jums bija grūti?»

«Jā. Aizbēgu no vīra. Smadzeņu satricinājumu dabūju. Divas šuves uzlika. Ar ģitāru iesita pa galvu. Izvācāmiešus no mājām gandrīz ar to, kas mugurā. Baznīcā mums iedeva drēbes, tad uzradās Gundars un aicināja padzīvot pie viņa, īri neprasīja...»

«Viņš dzīvo viens?»

«Jā. Ir bijusi draudzene. Ilze. Gribējis precēt. Bet vedusi nepareizu dzīvesveidu. Tagad Gundars palīdz cilvēkiem, kuri nonākuši grūtībās. Pirms manis pie viņa bija Dace ar Lienīti.»

«Ko Gundars uzskata par pareizu?»

«Viņam patīk, ja klausu.»

«Jūs neklausījāt, un viņš par jums ziņoja bāriņtiesai?»

Baiba nodur skatienu. Brīdi klusē, tad papurina galvu.

«Nē. Aizkavējos ar draudzeni. Dzimšanas dienā. Mazliet iedzērām. Šampanieti. Man palika slikti. Nedaudz atlaidos divānā. Tad ieradās Gundars un piezvanīja bāriņtiesai.»

Beigās Liene pavaicā par balto ziloni.

«Tā ir Gundaram miļa mantiņa no bērnības. Zilonis ir tik milzīgs, jums vajadzētu to redzēt! Gundara mamma viņam to uzšuvusi. Zilonis ir Pauliņas augumā, viņa ņem to naktī blakus gulēt, apkampjas un aizmieg...»

Baiba sāk elstot, aizklāj seju rokām, caur pirkstiem spraucas asaras. Liene sameklē kastītē papīra mutautiņu un sniedz Baibai. Sieviete slauka acis, tad drebošā balsī klusi čukst: «Es nezīnu, ko darīt. Es pirms nedēļas slepus paņēmu naudu no vienas Gundara aploksnes. Novēroju, kur viņš glabā ziedojumus. Man bija vairāki kredīti. Es visu laiku baidos, ka viņš pamanīs un...»

Liene ierauga spokainu celtni, izlūzušām ailēm logu vietās, dzeloņstieplu mudžekli ap ēkas durvīm

Ramona Indriksone

«Tev taču ir ienākumi, tu strādā?»
 «Patlaban nav, bet es meklēju darbu.»
 «Baiba, izstāsti Gundaram. Apsoli, ka atdosi naudu, kad nopelnīsi. Es parunāšu ar Gundaru.»
 Baibas augums nodreb, viņa saraujas, paceļ priekšā acīm plaukstu, kā aizsargājoties. Skatiens joprojām vērsts ārā pa logu. Liene neredz, vai viņa ir mitējusies raudāt. Baiba pieceļas un iet prom. Pleci sakumpuši uz priekšu, un galva nokārta lejup. Kā bezcerīgi savītusi puķe, kas piemirsta vāzē. Liene sameklē bāriņtiesas kontaktinformāciju un paņem limlapiņu, uz kuras Baiba aizejot uzrakstīja Gundara bijušās draudzenes Ilzes telefona numuru.

Liene steidzīgi noauj dienas kurpes un uzvelk garos, elegantos zābakus, kurus Oskars viņai nesen iegādāja *Ecco* veikalā. Tad apģērbj virsjaku un paķer somu. Viņai ļoti gribas mājās. Oskars solījās autobusu pieturā sagaidīt, pirms brīža zvanija, teica, ka nopircis garšīgos eklērus ar šokolādes krēmu. Lienei ļoti kārojas ko saldu. Aizvadīta gara diena. Nogurdinoša. Smeldz pakausī. Liene nebeidz domāt par Baibu un Paulu un nespēj rast atbildi, kas isti viņas saista ar Gundaru. Vai drošs patvērums baltā ziloņa aizsegā?

Ārā plūst novembra lietainā dūmaka, sika smidzoņa apskauj Lienes matus. Viņa neuzrauj kapuci kā citkārt, ļaujas vēsajai strūkliņai pieskarties sejai. Ir patīkami. Viegļais smalklietiņš atsvaidzina. Liene paskatās sānis, redz, ka aiz žoga tumsnī kaut kas prāvs. Pirmajā mirklī viņai liekas, ka atkritumu kontainers, bet izrādās, ka pelēka automašīna un tajā sēž vīrietis melnā ādas jakā. Gundars, Liene ieraudzījis, izkāpj no automobiļa un uzsmaida tik sirsniģi, tik draudzīgi, ka Lienei acumirkli pat piemirstas galvassāpes.

«Ļoti gribu ar tevi aprunāties, Liene. Atvaino, ka tik vēlu, man tāds darbs, netiku agrāk. Tad vēl beisbola treniņš. Es tā steidzos, domāju, ka būsi jau aizgājusi.»

«Vai kaut kas atgadījies?»

«Man ir daudz, ko stāstīt. Par Paulu, par Baibu. Svarīgas lietas, kas var tev noderēt. Tev šodien tik jaukas acis, Liene!»

Liene apmulst. Tā Gundars nekad ar viņu nav runājis. Arī skatījies tik glāstoši nav ne reizi. Vīrietis viņā cieši lūkojas, abu skatieni saķeras. Liene neiztur, novēršas.

«Es tagad braukšu uz mājām. Darba diena beigusies. Rīt parunāsimies.»

«Varu tevi aizvest, kur tu dzīvo?» Liene neatbild. Viņu mulsina Gundara jautājumi. Liene apjūk, viņa sper soli, lai ietu tālāk, bet kleitas platā apakšmala aptinas ap potīti, un Liene mazdruscīņ sasveras uz sāniem. Gundars pastiepj roku, pieskaras viņas plecam un palīdz noturēt līdzsvaru. Vīrieša roka ir spēcīga, silta. Lienes ķermenim cauri iziet svelošs strāvojums. Sen viņa tā nav jutusies, ar Oskaru tikpat kā nekad. Nē. Viņa atjēdzas. Liene nemaz negrib tā justies. Ar

Baltais zilonis

Oskaru viņa jūtas droši. Pasargāta. Viņai ir gandrīz viss. Drīz Lienei būs arī mašīna, tad vairs nebūs jāuzmana autobusu saraksti. Oskars ir tik mierīgs, uz viņu var paļauties. Tas nekas, ka viņš bieži klusē un grūti atjaust, ko draugs domā. Arī par precēšanos ne reizi nav bildis. Varbūt viņš grib sev citu, vieglāku, kā Lienes labākā draudzene Fanija, kura visu uzņem ar aušīgu smaidu? Fanijas smiekli prot tā sakņudināt, ka arī Lienei viss ķermenis priekā sāk plīvot. Varbūt tik pašapzinīgu kā viņas darbabiedrene Zaiga? Turīgu un prestižu kā darbīgā kaimiņiene no blakusmājas, kura braukā sarkanā *Nissan Juke*? Lienes vienīgais dārgums ir mazs zelta zilonītis, piemiņa no vecmāmiņas. Vecākus Liene neatceras. Ar vecmāti viņas bieži brauca uz Sarkandaugavas kapsētu, un Liene ar flaneļa lupatiņu slaucīja sakaltušās smiltis no piemiņas plāksnītes ar tēva un mātes vārdiem.

Zilonītis tagad ir ieslēdzies Oskara pirktajā zelta ķēdītē ap Lienes kaklu. Viņa to nenoņem pat naktīs, tas Lienes sargs.

«Nāc, Liene, es aizvedīšu tevi uz mājām.»

«Es braukšu ar autobusu.»

«Te tumšas ielas. Nav patīkami.» Gundara acis maigi apķeras sievietes augumam, un Liene nespēj atlaist viņa glaudīgo skatienu, iekāpj automobili, kaut nesaprot, kāpēc to dara. «Palūgšu, lai viņš aizved līdz autoostai, un tas viss,» viņa nodomā.

Gundars Lienei nedaudz atgādina Emīlu, viņas pirmo puisi no vidusskolas laikiem. Tikpat pieglaudīgs. Lēnprātīgs. Nē, Emīls bija daudz pavieglāks. Un vārgāks. Viņam nebija Gundara stingruma. Četrus gadus Liene līdz pārgurumam bija vandījusies Emīlam līdzī pa naktsklubiem, rijusi pretapaugļošanās tabletes, izbraukājusi visus festivālus, sākot ar *Pozitīvus*, tad *Summer Sound* un noslēdzot ar *LABADABA*. Viņai apnika naktīs vienai tupēt teltī blakus jēgu pārdzērušajam Emīlam un no dzīvokļa pastkastītes ņemt ārā neskaitāmos pirmstiesas brīdinājumus par ātro kredītu atmaksu.

«Es tev ļoti gribu kaut ko parādīt. Tas nav tālu. Pēc stundas būsi savās mājās. Es tevi aizvedīšu. Vari man uzticēties.» Gundara balss ir īpaši glaudīga.

Mašīnā skan kristīgais radio. *Where you go, I'll go, where you stay, I'll stay, when you move, I'll move...* Gundars klusi dungo līdzī dziesmai, un Liene vairs nedomā itin neko.

«Ko tu vēlējies teikt par Baibu?» Liene iejautājas.

«Es taisos palūgt Baibai izvākties no dzīvokļa. Vakar nepārradās mājās. Atklāju, ka man pazudusi nauda. Saprātu, ka notriekusi, bet liedzās.»

«Baiba šodien bija pie manis. Viņa kaut ko minēja par naudu, ka ļoti baidās, ka darijusi slikti. Nepārmet viņai. Baiba atradis darbu un atdos. Viņai ir grūti! Kur viņa ies?»

«Paulas dēļ es Baibai piedodu. Paula ir kļuvusi

Liene saprot, ka vajadzētu atvirzīties, bet reibinošais smagums, ar ko ir pielijis viss ķermenis, neļauj to izdarīt

man īpaša, nevaru izskaidrot, kāpēc tieši viņa.» Gundara balss skan saudzīgi un klusi. Liene grib vēl ko jautāt, bet redz, ka Gundars pagriež opeli ielā, kas ved ārā no pilsētas. Iztrūcināta viņa jautā, kurp Gundars brauc. Viņš atbild, ka pavisam netālu, uz vecāku mājām, un piestāj auto malā pie *Lukoil*. Liene izbijusies paskatās Gundarā: «Kāpēc uz vecāku mājām? Kur tas ir?»

«Iedzersim kafiju. Kādu gribēsi? Parasto, ar pienu, lati?» Gundars cieši un draudzīgi ieskatās viņai acīs. «Nedomā neko ļaunu. Es tev gribu parādīt vietu, kur varētu dzīvot Baiba kopā ar Pauliņu, kad viņa iznāks no centra. Tev kā speciālistam tas ir jāredz.»

«Paņem man melno, lūdzu!» Liene nedaudz nomierinās. Viņa uzticas Gundaram.

Viņi dzer kafiju. Gundars stāsta par kristīgo draudzi, kurai pieder, un labāko draugu Pēteri, kristieti, kuram gribējis lidzināties, jo draugs nekad nav piečakarējis. Visādi palīdzējis, atbalstījis, bijis uzticams. «Tādi cilvēki šajā tirgus sabiedrībā ir retums!»

Rokās Liene tur zilo papīra glāzīti. Kafija jau atdzisusi. Viņa iedzer malku, bet tā ir pliekana, rūgta, negaršīga. Viņa nezina, ko darīt ar dzērienu. Gundars izņem trauciņu no viņas rokām un ieliek glāžu turētājā. Viņu pirksti saskaras. Šoreiz Liene roku neatrauj un uz mirkli ļaunas pieskārienam. Ir piemirsušās domas par Paulas sapni. Par Baibu. Par Oskaru, kurš gaidīs autobusu pieturā, un garšīgajiem šokolādes eklēriem ledusskapī.

Lienei šķiet, ka tumšajās debesīs ielāsmejas gaišums, it kā tur augšā kāds būtu sapluinījis gleznu, kurā attēlots saulriets. Nē, tās ir tikai tālās mašīnu ugunis.

Auto brauc tālāk pa šoseju, tad palēnina ātrumu, nogriežas pa šauru meža ceļu. Liene apjūk tik ļoti, ka pat nespēj neko Gundaram pavaicāt. Ķermenim pārskrien durstīgas bailes. Gar vējstiklu švīkst egļu zari. Pēc brīža mašīna apstājas meža ieskautā klajumā. Liene ierauga spokainu celtni, izlūzušām ailēm logu vietās, dzelonstieplu mudžekli ap ēkas durvīm. Viņa paskatās atpakaļ. Uz aizmugurējā sēdekļa nolikta beisbola nūja. Lienei sāk sisties sirds. Viņa klusē. Izbaiļu mākonis ir pārāk milzīgs. Tas smacē kaklu.

«Es tev kaut ko pastāstīšu,» Gundars klusi saka. «Par savu bērnību. Tu redzi manas vecmāmiņas mājas. Te sen vairs neviens nedzīvo.»

«Te ir tik tumšs... Vai šeit tu domāji noietināt Baibu ar Paulu? Te taču nevar dzīvot!»

Gundars pasmaida un draudzīgi noglāsta viņas plecu: «Miļā, Liene, nebaidies. Mēs tūlīt brauksim prom. Tikai brīdi pakavēšos atmiņās. Viņas dzīvos citā vietā, protams!»

Liene klusē. Viņai tric kājas. Bet Gundars lēnā, līdzsvarotā balsī runā tālāk: «Kad tēvs mūs pameta, māte pārvērtās. Viņa ļoti bieži mani sodīja. Ieslēdza skapī un aizgāja prom uz vairākām stundām. Es tur tumsā sēdēju, un man bija ļoti bail. Un tad viņa man uzšuva milzīgu ziloni no veciem

palagiem. Un teica, ka tas mani pasargās, būs blakus. Bērnībā es tam ticēju. Mātei bija mainīgs garastāvoklis.»

Liene neatbild. Viņa neko nedzird. Viņa grib ātrāk prom no šejienes. Bet nezina, kā to izdarīt. Viņa ir sasaistīta ne tikai ar drošības jostu, bet arī ar līdzās esošo vīrieti.

Gundars runā tālāk — kā rudens vakaros viņš pa mājas logu vērojis tumsā tikko apjaušamās masīvās egļu galotnes, kā meža šalkas viņu ieslēgušas miegā. Viņa roka gandrīz nemanot ir pieskārusies Lienes gurniem un atbrīvojusi no siksnas. Gundara balss ir rāma, padevīga. Viņa plauksta slīd pāri Lienes pleciem un tuvina viņas augumu aizvien ciešāk sev klāt. Liene saprot, ka vajadzētu atvirzīties, bet reibinošais smagums, ar ko ir pielijis viss ķermenis, neļauj to izdarīt. Liene pieglaūz galvu Gundara plecam, sajūt cauri kleitai un zeķbiksēm Gundara plaukstu siltumu. Viņu pārņem patīkams uzbudinājums, un uz mirkli viņa aizmirst visas bailes un šaubas. Salijušo egļu zari aiz mašīnas loga klusi čab. Vēja skarts liels zars nobrakšķ pret stiklu, un aiz tā nozib balts plankums. Tāds kā zilonis. Liene satrūkstas. Atjēdzas. Gundara pirksti ir pieskārušies viņas mazajam zelta zilonītim ķēdītē ap kaklu.

«Braucam projām!»

«Zini, kāpēc es tevi te atvedu? Tu dariji to, ko nedrīkstēji. Ošņājies par mani. Man nepatīk, ka neuzticas.»

Liene dziļi ievēl elpu un atgrūž Gundara plecu.

«Kur es ošņājos?»

«Bāriņtiesā un manai bijušajai. Tu izteici par mani sliktu spriedumu.»

«Man bija jāpārbauda fakti.»

«Nē. Tev bija jāuzticas. Tev tagad jāsaņem sods. Es ļaušu tev no diviem soda veidiem izvēlēties vienu, tev pieņemamāko.»

Lienei sāk trūkt elpas, viņa nervozi tausta rokassomā pēc telefona un apjēdz, ka tas palicis kabinetā. Kaut gan kāda tam nozīme, Gundars izraus un neļaus zvanīt!

Gundara pirksti pieduras Lienes vaigam un viegli slīd zoda virzienā. Virieša lielā plauksta uzgults viņas kaklam, aptver un mazliet saspiež. Ir grūti elpot. Liene paceļ acis un samana piekariņu pie spoguļa, zivtiņu un krustu, atceras Gundara runas par ticību Dievam. Liene nav reliģioza, bet iesāk vārgi čukstēt par sirdsapziņas spoguļi, balsij trūkst brīvības, kaklu cieši apņēmusi virieša plauksta. Gundars palēnām atlaiž pirkstus vaļīgāk, tad spēcīgi rauj pušu ķēdīti no viņas kakla. Liene jūt gar krūtīm noslidam ko vēsu. Gundars strauji iesit panelim un atvāž auto durvis: «Kāp ārā, ātri! Līdz neesmu pārdomājis. Un prom! Žigli!» Virieša galva pieplok stūrei. Lienei šķiet, tā dreb. Acis aizvērtas, pirksti nervozi slīd pāri deniņiem.

Augstpapēžu zābaki aizķeras aiz nokrituša zara, meža stiga ir dubļaina, pārklāta satrūdē-

Zaigas skatiens joprojām ir stingrs, toties ieinteresēts, klausoties Lienes stāstā par pamesto māju meža vidū, skriešanu, Paulu un balto ziloni

Ramona Indriksone

jušām koku lapām. Liene gandrīz nokrīt, pēdējā brīdī pieturas pie koka zariem un nobrāž vaigu. Sūrst. Garās kleitas apakšējā mala ieķeras briksnājā, viņa raujas uz priekšu, plānā velveta drēbe noplist un kā lapsas aste velkas līdz. Liene sajūt mutē asins garšu. Nobīstas. Aiz muguras dūc automašīna, viņa atskatās, ierauga tālās gaismas un izbailēs lec pāri grāvim, pieplok sūnājam, saplūst kopā ar mitrajām lapām, mētrām, kritušajiem egļu zariem, pārrauj galvai kapuci. Mašīnas rūkoņa pierimst, auto nobremzē, motors joprojām ducinās. Tad troksnis attālinās. Liene gul zemē vēl ilgi, tad pieceļas, notrauc pielipušās lapas un kūņojas tālāk.

Beidzot Liene ierauga ko gaišu. Šoseju apspīd auto spožās ugunis. No prieka viņa sāk raudāt, neapjēdz, ka ir jāceļ roka, jāstopo. Bridi stāv, līdz kāda vieglā automašīna nobremzē. Jauna meitene, apmēram Lienes vecumā, nedaudz apmuls, ieraugot viņas izskatu, tad aicina: «Kāp iekšā! Es gandrīz tumsā nepamanīju, domāju — stirna no meža izlēkusi.» Paskatās uz Lienes seju: «Ārprāts, tevi kāds ir apskādējis, asinis!»

Liene sēž uz draudzenes Fanijas sarkanā divāna. Viņai uz vaiga ir plākssteris. Rēta uz vaiga, par laimi, nebija tik dziļa, cik asiņaina. Fanija smēķē, smaržīgie dūmi griežas gar Lienes seju, viņa tos ieelpo un jūtas tik labi, kā sen nav jutusies.

«Tev arī uztīt?» Fanija jautā, un Liene pamāj.

«Ko viņš varēja tev nodarīt? Neko tādu. Ja būtu patiešām vēlējies, tad būtu nodarījis. Es gan tavā vietā būtu ar viņu pārgulējusi! Romantika! Mežā! Pie grausta! Būtu, ko atcerēties!» Fanijas smieklī šoreiz nepieķeras Lienei, aizdzirkst garām un pieklust.

«Viņš ir pedofils vai maniaks. Nekad!»

«Kāpēc tad brauci viņam līdz?»

«Nezinu. Gribēju kaut ko uzzināt par bērnu. Viņš apmāja.»

«Vienalga, izmēģināt varēji! Skāde par kleitu. Būs jāpērk jauna. Zini, iedzersim. Es aiziešu uz veikalu. Vēl var paspēt. Pie reizes nopirkšu tev zeķbikses, šitās skrandas tūliņ velc nost!»

«Mana ziloniša vairs nav. Tas palika tur.»

«Štrunts, Oskars nopirks tev citu, viņam naudas diezgan!»

«Es rīt iesniegšu atlūgumu.»

«Pareizi. Tu nederi tam darbam. Tur vajag cita kaluma cilvēku.»

«Oskaram vajadzētu piezvanīt...»

«Liecies mierā, rīt piezvanīsi!»

«Nē. Viņš uztrauksies, iedod, lūdzu, telefonu...»

Tērpusies no Fanijas patapinātā violetā kleitā, Liene iet pie Zaigas, krīzes centra psihoterapeites. «Kāpēc es tik ļoti uztraucos, kad man jārunā ar viņu? Kāpēc Zaiga izturas pret mani kā skolnieci?»

Zaiga stāv pie galda un kārto krāsainās mapes. Viņai ir īsi, ezīti apcirpti mati, kalsna seja,

Baltais zilonis

stingrs acu skatiens, eleganta žakete, pusgaras bordo krāsas bikses. Ap kaklu samezglots krāsains zida lakatiņš, tā stūros dejo gaisīgi, violeti putni. Lieneienākot, Zaiga nepaceļ skatienu. Paskatās, kad Liene sveicina.

«Tev atkal jauna kleita! Bet īsti nav tavs izmērs. Un kas tā par šviku uz tava vaiga?»

«Es gribu par Gundaru parunāt.»

«Tad ātri. Viņš pēc britiņa būs. Zvanīja, ka steidzama saruna.»

Zaigas skatiens joprojām ir stingrs, toties ieinteresēts, klausoties Lienes stāstā par pamesto māju meža vidū, skriešanu, Paulu un balto ziloni, kuru Paula bieži redz sapnī. Zaiga brīdi klusē, tad saka: «Tas nebija profesionāli, ko darīji, bet es nenosodu. Tu viņu pārprati, jums komunikācijā bija kāda kļūme. Vai tiešām tev tur nebija kāda personīga interese? Tu jau zini, ka mūsu darbā tā nedrīkst.»

«Nedomāju vis. Turklāt viņš draudēja.»

«Nu nē. Man Gundars par sevi ir daudz stāstījis. Viņam ir liela bērnības trauma, ievainojumi. Viņš ir bērnībā dzīvojis noslēgtā vidē. Bērnodrāzā Gundaru nelaida. Cilvēki viņu mājās iegriezās reti. Māte sargāja, neatļāva draudzēties ar bērniem, bieži bez iemesla sodīja. Viņš ir savādnieks, jā, nenoliedzu. Bet ne tāds, kā tu domā. Gundaru vada patiesas labdarības motīvi. Sievietes viņu bieži pārprot.»

«Kāpēc bija jābrauc uz mežu?»

«Netālu no Rīgas ir Gundara vecvecāku mājas. Tiesa, tur sen neviens nedzīvo, viņš noteikti gribēja ar tevi no sirds parunāties, tev kā speciālistei izstāstīt par savām izjūtām, par to, kas viņu vajā, nomāc. Viņam vajadzēja kādu, kas spēj uzklaustīt un saprast. Viņš gaidīja no tevis padomu...»

Liene jautā Zaigai par Baibu. Zaiga stāsta, cik inteligents ir Gundars un ka sabiedrībā, kurā viņš apgrozās, nemūžam neievestu tādu sievieti kā Baiba. Bez pašcieņas. Bez izglītības. Turklāt atkarīgo.

Liene grib doties projām. Nav vērts neko skaidrot. Tik un tā viņu te neuztver nopietni. Atvadoties Zaiga cieši paskatās Lienei: «Zini, vispār paldies, ka ienāci. Man jāpārdomā šis un tas. Varbūt Gundaru labāk nelaist pie bērna. Es pie tevis vēlāk ieiešu. Parunāsim par Paulu. Tu teici, ka esi runājusi ar meitenes vecmāmiņu. Varbūt Paula pagaidām var dzīvot pie viņas, kamēr Baiba sakārto savu dzīvi. Meitene šeit paliek aizvien depresīvāka.»

«Jā. Vecmāmiņa grib. Viņa dzīvo Kurzemē. Mums norunāta tikšanās. Nākamnedēļ.»

Kāpņu telpā Lienei pretim nāk Gundars. Viņš nesveicina, paiet garām un dodas Zaigas kabineta virzienā, tomēr pēc mirkļa apstājas un atskatās.

«Ā, labdien, Liene, biju mazliet aizdomājies. Tev jauna kleita. Ļoti labi izskaties!» Pēc īsas pauzes: «Man žēl. Par vakardienu. Tu mani pārprati. Un apskādēji mežā savu skaisto kleitu.»

Jā, Liene, es vakar ilgi nevarēju aizmigt... Es domāju par tevi... Ak, piedod!

Zini, aizbrauksim pēc darba uz draudzes namu, ir pienācis sūtījums no štatiem, ļoti labas drēbes, daudzas pilnīgi jaunas ar visām veikala birkām.»

Liene neko neatbild. Gundars pienāk tuvāk, izstiepj roku un satver viņas delnu. Viņa izrauj savu plaukstu no vīrieša rokām un iet prom, bet pāris soļus pagājusi, pagriežas atpakaļ un redz, ka Gundars vēl joprojām stāv un raugās viņā.

«Jā, Liene, es vakar ilgi nevarēju aizmigt... Es domāju par tevi... Ak, piedod!» Gundars kaut ko meklē savā kabatā, tad sniedz Lienei sarauto zelta ķēdīti un mazo zilonīti. «Atvaino. Es nevaru ciest citzemju elkus. Es tev atnesīšu grāmatu par simbolu ļauno ietekmi.»

Liene apstājas, saminstinās. Gundara smaidis viņu mulšina. Viņa dusmojas uz sevi, ka tik viegli pakļaujas Gundara vilinājumam. Liene silda plaukstā vēso zelta gabaliņu, viņa apgriežas, lai dotos tālāk, bet mugurā jūt durstāmies Gundara skatienu, un cauri Faniņas violetajai kleitai plūst pavedinošs siltums. Liene iet prom, ātri slēdz vaļā savas darba telpas durvis un pazūd Gundara skatienam. Zvana telefons. Oskars. Viņa atbild ar isziņu: «Esmu svarīgā sanāksmē. Netraucē.» Pēc īsa brītiņa apdomā un uzraksta otru ziņu: «Atbrauc, lūdzu, man pakal uz darbu, ja vari.»

Liene ir ielikusi uzrakstīto atlūgumu plastikāta vāciņos un iet pie vadītājas uz kabinetu. Pa trepēm augšup dodas bērni, kuri tikko pusdienojuši. No virtuves veļas piedegušas eļļas un kāpostu smaržas. Paula izraujas no bērnu bariņa un skrien klāt, pieķeras Lienes rokai un aizgūtnēm runā: «Es šonakt sapni redzēju vecomāti. Viņa bija nomirusi! Bet tad atdzīvojās. Bijām veikalā, un viņa pirka man saldus sierīņus. Vēlāk vairs nebija veikals, bet melna māja. Nokļuvām lielā zālē, kur tāds kā sporta laukums. Tur norisinājās šausmīga spēle! Cilvēkus svaidīja pa zāli, un visiem bija melnas drēbes! Starp viņiem bija mamma, un vecāmamma kļiedza: «Nabadzīte!» Es paņēmu balto ziloni, kas gulēja uz grīdas, un sviedu tiem, kas mētāja cilvēkus. Tad es pamodos, jo logā spīdēja spoža saule, bet tagad saules vairs nav. Mēs netiksim pastaigā!»

«Tas bija tikai sapnis, Pauliņ. Tavai vecmāmiņai nekas nekaiš. Es tūlīt iešu un viņai piezvanīšu, viņa solījās nākamnedēļ atbraukt pie tevis ciemos.»

Paula pamāj. «Tur ir tik labi! Vecmammai ir trīs kaķi. Un tur ir ļoti gaišs. Tur smaržo pēc puķēm. Zaiga teica, ka varbūt es tur varēšu dzīvot...»

«Es pie tevis vēlāk atnāksu,» Liene apsola. Tad pagriežas un iet atpakaļ uz savu kabinetu, noliek plastikāta mapīti atvilktņē un meklē telefona numurus.

Darbdienas beigās Liene ierauga jaunu e-pastu. Tas ir no Ilzes, Gundara bijušās draudzenes. Viņa atver, vēstule ir ļoti gara. Liene gurdi laiž

skatienu pāri rindām — izsmeltošā aprakstīti kopdzīves skandāli, neizdevušās ekskursijas, citēti svētie raksti. Liene aizver datoru. «Izlasīšu pirmdien.»

Lielveikala piektdienas vakara burzoņu no-mainijis patikams klusums. Liene ar Oskaru iet pa spoži flizēto grīdu. Lienei mugurā jauna, tikko *Gerry Weber* pirktā kleita. Oskars palīdzēja izvēlēties, pat atzina, ka zaļā krāsa viņai lieliski piestāv. «Izcili!» viņš uzlaikošanas kabinē novērtēja.

Pirms tam viņi bija ilgi sēdējuši automobili un runājušies. Par vakardienu.

Liene nav pārliecināta, vai Oskars noticeja. Oskara dabā nav pārāk izvaicāt. Liene nekad nezina, ko draugs īsti domā. Bija drusku skumīgi, ka viņa nespēja pastāstīt Oskaram, kā viss notika.

Lienei un Oskaram garām pāiet ģimene. Lienes skatiens spēji saspringst. Viņa apstājas un neatņemdamās skatās uz aizejošajiem. Tas ir Gundars! Viņa spēcīgais augums! Melnā ādas jaka, isi apgrieztie mati. Svītrainā šalle. Apņēmīgā gaita. Viņš ir apskāvis svešās sievietes vidukli, plauksta noslidējusi zemāk, kur tik tikko atsegta solārijā nosauļota miesa. Starp koķeti īso sarkano jaciņu, viscaur izsūtu teiksmainiem putniem, un spilgti violetiem svārkiem ar šķelumu, kuram pa vidu plandās tumšzilu mežģiņu mēle, pārgūlusies Gundara lielā plauksta, kas vakar žņaudza Lienes kaklu. Ap abiem delverējas divas meitenītes, tām rokās Elzas un Annas lelles.

«Kas noticis? Atstāji veikalā kaut ko?» Oskars neizpratnē uzlūko Lieni.

«Nē, tā ģimene, tas vīrietis ir mans klients.»

Oskars brīdi klusē, paskatās Lienē: «Atkal tev akmens seja!» Viņš apskauj Lienes plecus: «Par darbu tagad neprāto! Ejam uz *Double Coffee* pasēdēt. Ko saki?»

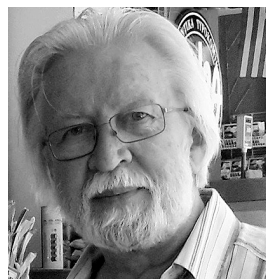
Liene klusē. Augumu kņudina sarūgtinājums, tas brāžas pāri kā asie zari, uz kuriem viņa vakar mežā pakrita. Gundara partnerei ir cēla gaita. Blondie mati ir sasprausti glītā copē, sprogaina cirta rotaļīgi krīt pāri plecam. Viņa ir tikpat trausla kā Baiba, tikai gaita pašapzinīgāka. Gundars sievietei līdzās ir iepleties varens, apņēmīgs. Lienei viņš atgādina lielo orangutanu, kuru viņa pagājušajā vasarā redzēja Berlīnes zooparkā. Milzīgais pērtiķis iespaidīgi nolāčoja gar būra restēm, tad smagi ievēlās gulvietā, pacēla rokas un knikšķināja pirkstus, pilnīgi ignorējot zoodārza apmeklētājus. Viena meitenīte pagriežas sānis. Mazajai ir koķets skatiens, bet acis zilgo tikpat bēdīgi kā Paulai, viņa sagriežas uz riņķi kā dejā. Gundars pievelk meitenīti sev klāt, sabužina matus un kaut ko čukst ausī. Liene nodreb un pieglauž galvu Oskara plecam. «Ejam! Es gribu saldējumu ar strūdeli. Un kafiju ar saldo krējumu!»

Lienes plauksta ieslid somiņā un satausta mazo zilonīti. Pirmdien Liene ies un runās ar vadītāju. Noteikti. Nebūs atlūguma, kā viņa lēma iepriekš. ■

Viesturs Vecgrāvis

Mazzināmā impresioniste

Ernas Ķikures proza lasāma mājienu un epifānisku norāžu uztveres līmenī

Viesturs Vecgrāvis (1948) ir latviešu literatūrzinātnieks, grāmatizdevējs, Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes emeritētais profesors.

Par Ernu Ķikuri (1906. gada 4. oktobris, Ļaudona—2003. gada 1. janvāris, Kalgari, Kanāda) pat erudīti trimdas prozas lasītāji zina maz, lai neitektu — nemaz. Un tam ir objektīvi iemesli. Kaut gan trimdā viņai ir izdotas septiņas īsprozas grāmatas (pirmā 1962. gadā, pārējās 80. gadu beigās un 90. gados) un divas dzeju grāmatas un liela kultūrvēsturiska nozīme ir divās grāmatās izdotajai viņas sarakstei ar citu trimdas rakstnieku — Jāni Sarmu no 1953. līdz 1962. gadam, 1991. gadā Ķikurei piešķirts visnozīmīgākais trimdas apbalvojums par prozu — Jāņa Jaunsudrabiņa balva, tomēr Latvijā izdota tikai viena paplāna grāmatīņa — 2006. gadā madonieši un ļaudonieši savas novadnieces simtgadē laida klajā viņas atmiņu krājumu *Es zemes tās*.

Rakstnieces mazzināmība Latvijā skaidrojama ar to, ka viņa sava trimdinieces mūža lielāko daļu — 34 gadus — nodzīvoja Austrālijā (pēc 1983. gada rakstniece lielākoties dzīvoja pie meitas Kalgari pilsētā), bet mums ķenguru zemē rakstītā latviešu literatūra, tāpat kā cienījami rosīgā Austrālijas latviešu kultūras, tajā skaitā literārā dzīve, šķiet kaut kas pavisam tāls. Vienīgais respektabls pētījums par Austrālijas latviešu rakstniecību — Ingūnas Daukstes-Silasproģes vairāk nekā 700 lpp. apjomīgā monogrāfija *Tāla zeme, tuvi ļaudis. Latvieši Austrālijā: dzīve, literārais process, personības* — izdots pirms četriem gadiem, ko iesaku visiem, kas interesējas par šī kontinenta latviešu kultūru.

Ļaudoniete, Aiviekstes krastos dzimusī Erna Ķikure pēc mācībām Biržu (tagad — Madonas) ģimnāzijā (tur viņai zīmēšanu mācījis Aleksandra Čaka monogrāfijā raksturotais gleznotājs Jā-

nis Plase, bet mūziku — vēlākais Latvijas Konservatorijas profesors Arvēds Daugulis) 1932. gadā ar ofortu *Daugava* beigusi Latvijas Mākslas akadēmijas grafikas meistardarbnicu. Lai gūtu plašāku ieskatu modernajā mākslā, viņa studiju laikā devusies uz Parīzi, kur dzīvojusi arī 30. gadu vidū; bet savu grafīķes meistarību Erna pilnveidojusi Antverpenes mākslas skolā. Ķikure mācījusies arī klavierspēli («Tā bijusi ar mani visu manu mūžu. Pārtraukumi kara laikā un arī vēlākā dzīvē neļāva izvest lielākus nodomus šai nozarē,» viņa raksta) un trimdā absolvējusi Sidnejas konservatoriju. Latvijā strādājusi par zīmēšanas un mākslas vēstures skolotāju Ilūkstes ģimnāzijā. «Trimdā esmu centusies dzīvot tā, kā būtu dzīvojusi, ja nebūtu trimdā, tas ir — skatīties svešajā zemē, redzēt, pieņemt, kas jāpieņem, vērtēt, atzīt un iemīlēt, nenocietināties noliegumā un nepazust apbrīnošanā,» 1989. gadā rakstītā īsā autobiogrāfijā uzsvērusi Erna Ķikure. Taču rakstīts arī cits: «Austrālija ir ļoti svešāda zeme. (..) Saules maiguma vietā jāiepazīst arī tās skarbums, jāmacās no Austrālijas dabas lielajām izciešanas un izdzīvošanas spējām. [Tas] emigranta materiālo un garīgo grūtumu pilnajās sākuma dienās palīdzēja.»

Erna Ķikure bija viena no pirmajām, kas 80./90. gadu mijā sāka savus darbus sūtīt Latvijas grāmatu apgādiem, taču neviens tā arī neiedrošinājās izdot plašāku viņas darbu izlasi. To izdarīja paši trimdinieki — 1996. gadā LaRAs Grāmatu klubs ASV izdeva vairāk nekā 300 lappušu apjomīgu viņas prozas kopojumu *Mājas un ceļi*, kurā gan nebija iekļauti pirmā īsprozas krājuma *Mūsu kaimiņš* (1962) darbi. Dažas no sūtītajām grāmatām uz Latviju bija izdevība lasīt arī man — tajās iepriecināja īsprozas sīzētiskais lakonisms vienkopus ar atturīgiem zemtekstiem un precīzu psiholoģisku nianšu akcentiem.

Ķikures kā rakstnieces liktenis bija smags. Pēc pirmās grāmatas *Mūsu kaimiņš* 1962. gadā nākamā sekoja tikai 1985. gadā. Laiku paņēma rūpes par meitām un sadzīves lietas. 1957. gada februārī vēstulē Jānim Sarmam viņa raksta: «Es vāru ievārijumus. 51 mazs podiņš jau pilns. Un tomāti un firziķi un pašēnfrūti (kā tos latviski sauc?) ir konservēti pudelēs un burkāsu dučiem. Eju lasīt blackberijas, tās esot lācenes. Varbūt.» Mēnesi vēlāk nākamajā vēstulē: «Ir tāda brīvāka diena, pa brīžam varētu rakstīt, bet nevarēju iesākt. Beidzot to izdarīju, un, tikko biju labi aizmirsusi apkārtņi un aizgājusi tur, par ko rakstu, — soļi atskan, pusdienas laiks klāt! Jāgrūž viss nost, jāskrien, jāliek kas galdā. Tagad tas garām. [Vēlāk] man ir atkal bridis laika (līdz veļas katls uzvārisies), es varētu tūlīt turpināt (..). [Bet] kaut kas ir izpostīts, (..) es gribētu (..) izdzert kādu dzērienu, kas mani aplaimotu, atsvabinātu no tā pūka, kas ir šī ikdiens — bet to nevar. (..) tiklīdz es būšu ar kaut ko nomierinājusi sevi, atgrieziesies tur, lai sāktu turpināt rakstīto — veļas katls būs uzvārijies.»

Skumdināja arī izdošanas grūtības un apziņa,

Erna Ķikure savas pirmās grāmatas *Mūsu kaimiņš* atvēršanas svētkos trimdā Austrālijā. 1962. gads.

Foto — Madonas Novadpētniecības un mākslas muzeja krājums

ka rakstīto nelasa tauta dzimtenē, un tad izlauzās pat naiva vēlme braukt uz mājām. 1957. gada septembrī Ķikure raksta: «Kādēļ tad mēs te [trimdā] esam, ja mūsu gara dzīves izpaudumiem jāizsīkst? Kā cita dēļ mēs dzīvojam? Lai savus bērnus atdotu svešām tautām? Uzlabotu viņu asinis ar savu asiņu spēku? Nolādēts ar vienu aci! Tā te la mājas un es atļaujos arī to darīt. Personīgi man tas iznīcina. (..) ja arī man (..) uz kādas necerētas laimes pamata [laimētos izdot savu grāmatu], cik tam vairs nozīmes, ja mēs visi neaugam savai tautai un savā tautā? (..) Kam vairs rakstīt, ja nav lasītāju? Es braukšu uz mājām! (..) Ja Latvijā var izdot grāmatas un te [Austrālijā] nevar, tad es braukšu atpakaļ. (..) Mēs būsim par veciem, lai mūs vairs dzītu uz Sibīriju, mums tikai vajadzēs pūst [komunistu] stabuli! Ak, mēs nožēlojamie, kam pasaulē nav māju!»

Jānis Sarma Ķikures pasaules skatījumu salīdzinājis ar vācu romantiķa Fridriha Helderlina skatījumu: «Tas ir **reizē skatīties, domāt un pārdzīvot** (trekninājums – V. V). Es to saucau par kontemplatīvo skatīšanas veidu, tā isāk izsaktot

to, ko domāju. (..) tā pamatā ir celtnieciska, formu veidojoša, dzīvību cildinātāja tendence.» Pati Ķikure uzsvērusi, ka īsprozas darba fabula viņu pavisam neinteresē. Viņas akcenti nav uz vēstījumu, reālistiski trāpīgu un izvērstu personāžu atveidi (kaut arī tos viņa, piemēram, bērnības un jaunības atmiņu tēlojumos rada kolorītus), bet gan uz kādas šķietami ikdienišķas situācijas psiholoģisku izpēti, to parādot plašākās un dziļākās kopsakarībās kā kādu līdz tam neapjaustu eksistenciālu patiesību, kas atklājas kāda lūzuma vai krīzes, vai pat nejausības iespaidā. Kā kāda epifāniska atklāsme, kas piepeši liek izjust realitāti padziļināti, bez ikdienišķības racionalitātes. Viņas akcenti ir uz atturīgu, viegli impresionistisku un vienlaikus simboliski vispārinātu cilvēka iekšpasaules sasaisti ar lielajām, taču bieži vien neievērotajām patiesībām.

Mani personiski saista Ķikures lieliskā spēja redzēt un izjust savus tēlojuma objektus un situācijas viegli dūmakainā izgaismojumā, nianšu smalkumā, pieskārienu poētiskā un detaļu pavelšanā pāri tikai realitātes plaknei, kad daudzkārt vairāk par tiešo tekstu pasaka zemteksts un aizteksts, kurā dažkārt viešama arī atturīga, paskumja ironija un rezignācija. Ķikures prozas daudzveidībā nozīmīgi ir arī viņas bērnības tēlojumi *Kā plūsti, Aiviekste?* (1989), darbi par latviešiem un vietējiem cilvēkiem Kanādā un Anglijā, kā arī traģiski drūms atmiņu tēlojums par dzīvi bēgļu nometnēs *Nometne Sudetijā*, daudzas raksturu un situāciju ainas. Visam tam viņa piešķir vispārcilvēciski humānu savu attieksmi un psiholoģiski dziļu eksistenciālu izgaismojumu.

Rakstnieces darbiem problemātiski atrast daudz maz sakarīgu atbildi citu latviešu rakstnieku prozā, viņas skatījuma un rakstības manieres rosinātāji nebija latviešu autori. «Ķikures grāmata nav [domāta] tiem, kas lasa ātri un kam nav laika (..) [viņas] simbolus saskatīt,» uzsvērusi Lūcija Bērziņa. Proti, Ķikures proza nav jālasa sīzēta limenī, bet gan mājienu un epifānisku norāžu uztveres limenī. Tādā limenī, kādā jālasa, teiksim, Virdžīnija Vulfa, Marsels Prusts vai Džons Steinkbeks – iespējams, trīs Ķikurei tuvākie rakstnieki.

Domuzīmei izvēlētais stāsts *Pēc Dāvja aizbraukšanas* mani savaldzināja gan ar precizo impresionistisko tēlojumu, gan ar ikdienišķas emocionālas situācijas dziļup vērstu, smalkjūtīgu izgaismojumu, gan ar tekstā tieši neuzrakstīto. Šajā darbā redzams Ķikurei raksturīgais skatījums uz brīdi «pēc tam», kad cilvēka dzīvē noticis kas neatgriezenisks, par ko neatvairāmi būs jāskumst, pēc kā būs jāilgojas, taču izvēle vai liktenis būs izdarījuši savas korekcijas, un tāpēc neko vairs nav iespējams mainīt. Ķikure atturīgi tēlo drāmu, kas noris visparastākajā ikdienā un kurai bieži vien mēs paslidam garām, neiedziļinoties tajā, kas noticis. Bet no viņas prozas grāmatām iesaku izvēlēties izlasi *Mājas un ceļi* – tā parāda rakstnieces prozas dažādību gan tematiski, gan mākslinieciski. ■

Erna Ķikure

Pēc Dāvja aizbraukšanas

Stāsts

Tikko taksometrs, kas aizveda Dāvi uz lidlauku, bija iegriezies lielajā ielā, kur to no loga vairs nevarēja redzēt, Dagne smagi apsēdās dīvanā, pie mazā galdiņa. Tā bija vieta, kur viņi viens vai otrs arvien bija sēdējuši līdz ar tasi kafijas vai glāzi vīna, viņa un Dāvis. Māja pēkšņi bija ļoti tukša, un viņai it kā citas vietas visā mājā vairs nebija, kur palikt. Dāvja aizbraukšana nebija gluži neparedzēta, bet tagad, šai rītā, tā bija notikusi varmācīgi ātri, pārraujot pušu kaut ko, kas it kā tikai nupat bija atradis savu dzīvību. Ieguvums un zaudējums bija norisinājies pāris saraustītos mirkļos. Viņa atvēra galdiņa atvilkni. Viņš bija aizmirsis tur savu pildspalvu. Varbūt atstājis to viņai? Kā slēpjot viņa to iekļāva delnās. Atvilknē bija arī daži balti, neapraktīti papīri. Tie neteica neko. Viss apkārt vairs neteica neko. Tas bija tik pretēji tiem pēdējiem jūtu piesātinātiem mirkļiem, kad Dāvis vēl bija tur. Lai atgūtos, viņa mēģināja raudzīties apkārt telpā uzmanīgi, lietišķi.

Istabai bija tas pats zināmais dzidrais gaišums un miers, kas uzvarēja vienu, divus, pat trīs un četrus cilvēkus, bet padevās, ja sanāca pūlis. Vai arī to varēja izjaukt viena pati trokšņaina, nemierīga persona, kas neuztvēra apkārti, bet piepildīja to ar savu skaļumu (vai aklību). Tāds bija jaunais Ēriks. No viņa nemierīgajām acīm, no smīna, no pirkstu dauzīšanas uz galdiem, no uzišanas uz klavieru taustiņiem un žāvāšanās lietas it kā noslēpās, viņu krāsu mūzika apklusā, pietumsa. Viss kļuva tukšs, bēdīgs, pat nevarīgs, un Ēriks garlaikojās, līdz izsleistijies telpu atstāja. Dagne piespiedās domāt par visiem tiem, kas tur kādreiz

ienāca, kas atkal ienāks.

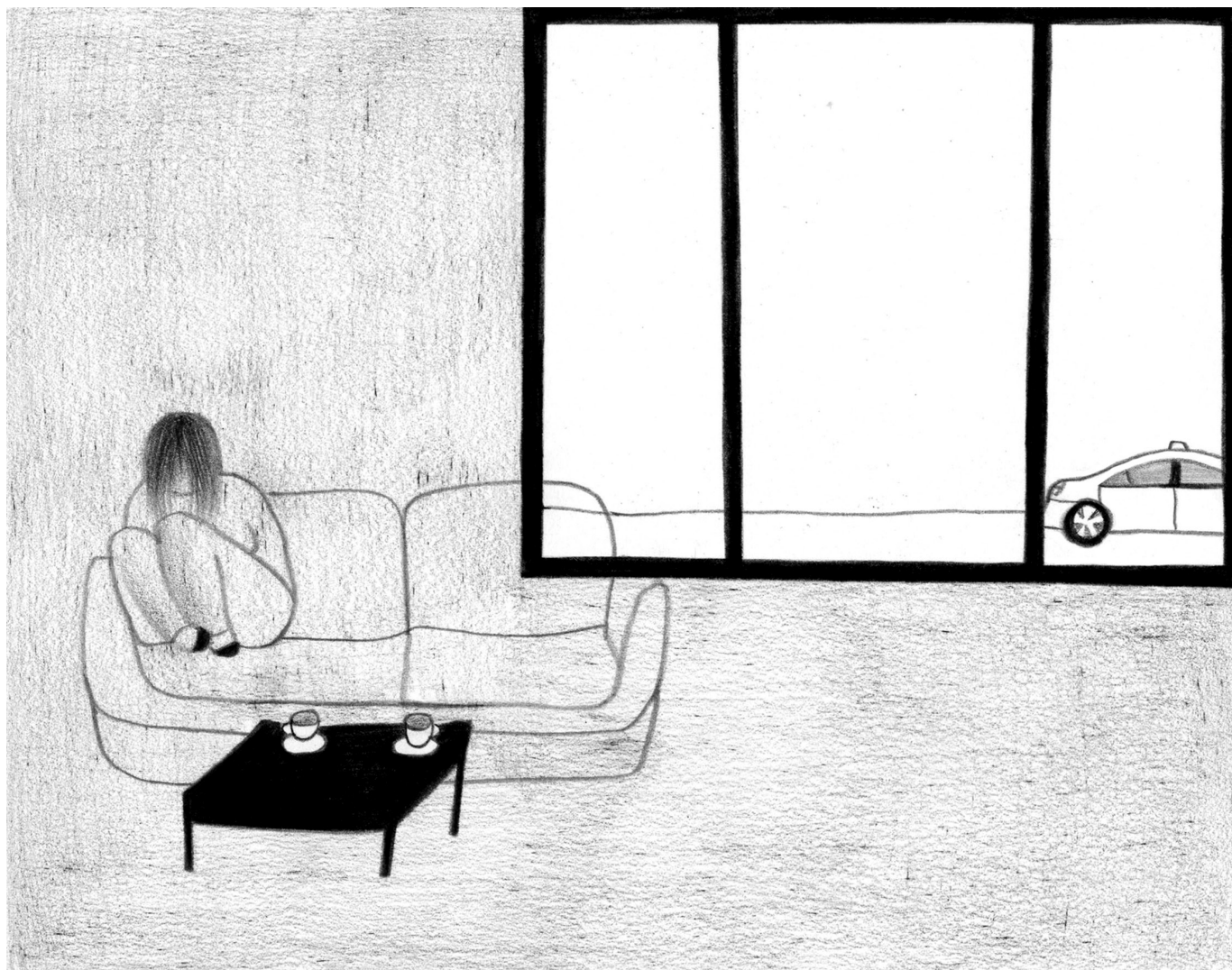
Nelliņa ienāca reti un arī šķita neredzam telpas starošanu, bet viņa to neievainoja. Viņa ienāca un izgāja, neko neņemot, ne atstājot.

Tikai Dāvis un Dagne isti baudīja plašo telpu, atpūtās un dzīvoja tanī. Arī Dzintra, protams. Bet viņai bija maz laika izvaļīgi tur uzkavēties. Viņa gādāja par visiem un rikoja mazus svētkus ar kafiju vai vīnu un kaut ko labu uzēdamu; ar sarunām, mūziku, slidišu skatīšanu vai kādām sabiedriskām spēlēm, ja neko citu nevarēja sado-māt. Svētki, ne dažreiz vien, bija vajadzīgi mājas kopā saturēšanai.

Dagne saudzīgi, bet cieši turēja delnās Dāvja pildspalvu. Viņa to daudzreiz bija redzējusi Dāvja rokā, kad viņš tur rakstīja savas piezīmes. Pildspalva bija maza, viegla un grezna, visa — zeltā. Varbūt Dāvis savā vienkāršībā, kādā tas staigāja, tomēr milēja izsmalcinātu greznību. Vienā viņa ausī bija smalks, tikko saredzams zelta riņķītis. To gandrīz nevarēja pamanīt. Bet dažreiz, kad viņš tieši, kā bija viņa paradums, skatījās Dagnes sejā un viņa seja liecās tuvu tai pretī, sīkais zelta ripulītis bija silti tur klāt, pie viņa matu sprogām, pie viņa ciešā skata. Bieži Dagne domāja, ka viņa spēpilnajam, tiešajam skatam bija kāda nozīme, kāda nešaubīga patiesība, prasība vai vēlēšanās. Kādēļ viņa neuzdrošinājās vai tikai kavējās izprast šo prasību? Viņa nolika to it kā pie malas, šo tiešo skatu, kā skatās suņi un bērni... Pavisam mazi bērni, mazliet jau lielāki bērni tagad vairs tā neskatās.

Domājot par Dāvja acīm, par viņa tiešo, ilgo skatienu, Dagne saņņaudza asa nožēla — kādēļ viņa vilcinājās, izbēga, noslēpās? Pat riskēt vajadzēja. Bet tāds bija viņas izlēmums, gandrīz pašas negribēts, kam viņa sekoja, — nepadoties viņa spēkam un tādā ceļā paturēt viņa domas pie sevis varbūt uz visiem laikiem, lai domās viņš atgrieztos pie viņas arvienu. Bet tad vēl viņa aizbraukšana nebija tuvu.

Domās. Kas ir domas pret dzīvo ķermeņu tuvumu? Pret visa — ne tikai ķermeņu vien — tuvumu. Domas ir netverams, nejūtams, nedzīvs skāriens. Nedzīvs? Varbūt tomēr dzīvs. Kas ir izdzīvots, piepildīts reālais tuvums? Izsāpējusi, mirusi lieta... Dagnes domas sastridējās, un viņa zināja, ka viņai pašreiz nemaz nebija laika šīm domām. Un tomēr viņa, sevi novaldot no kādas neapdomātas darbības, piespiedās palikt, kur bija apsēdusies, tikai viņas domas skrēja savus ceļus, un viņa atkal no jauna atcerējās to dienu, kad viņi abi ar Pēteri reizē, gandrīz reizē, Pēteris tikai brīdi pirms Dāvja, ienāca te viesistabā. Pēteris jau bija teicis savu vārdu un apjautājies — kāds bijis viņas ceļojums —, kad durvis iestājās Dāvis, garš, tievs, vājš, pinkains, ar sprogainu, izspūrušu matu cekulu un tanī pazudušu saviebtu, it kā saviebtu seju. Jā, Dāvis ienāca (apstājās durvis uz mirkli), matu cekulā apslēptu seju, kas ne ar ko neatklājās. Viņš, savu vārdu sakot, bija drošs, pie-

Ilustrācija — Eila Kalve

klājīgs, varbūt pat smalks, elegants. No viņa it kā idzīgā izskata tas bija mazliet negaidīti. Varbūt tādēļ viņš tūlīt Dagnes uzmanību saistīja vairāk kā Pēteris. Viņi abi bija no vienas zemes.

Dagne bija lasījusi dažas grāmatas par šīs zemes smagu notikumu pilno vēsturi un kāda viņu slavena autora ceļojuma aprakstu pāris gadsimtus agrāk par šo zemi. Tas Dagni bija ļoti saistījis, šī zeme viņu interesēja, bet viņa nevarēja atcerēties autoru vārdus (autori šai grāmatai bija divi, slavenais rakstnieks un viņa sekretārs). Pēteris neko nespēja uzminēt, bet Dāvis, tikai mazliet padomājis, zināja autorus un grāmatu, kuru Dagne bija lasījusi. Tai brīdī Dāvja seja, kustības, it kā visa viņa personība izgaismojās, atvērās. Tai brīdī jau Dāvis kļuva Dagnei tuvs. Tikai viņa par to vēl nedomāja.

Nē, tomēr viņa to juta, zināja, priecājās, tikai pati sev to noslēpa. Uztvēra tikai to, kā Dāvja sprogainajai padsmītnieka sejai pārslīdēja gaisma, un tā vairs nebija sabozusies padsmītnieka seja, tā bija inteliģenta pieaugušā seja. Šis viņu iepazīšanās brīdis bija iss, rīta stundā, pirms viņu darbā došanās...

Dagne atjēdzās no pārdomām, kas pēkšņi li-

kās bijušas pārāk ilgas, rokās tai bija Dāvja atstātā zelta pildspalva, un Dāvis pats bija ceļā uz lidlauku. Ātri viņa izskrēja uz ielas, neapdomāta, liela spēka dzīta, sāka soļot prom, kaut kur, vienalga, kur, gan — uz to pusi, kur Dāvja taksometrs to bija aizrāvis (viņš bija ārkārtīgi nokavējies), lai arī saprotot, ka uz lidlauku viņa nevarētu vairs tikt, ne Dāvi vēl tur atrast, lai arī kā un ar kādu satiksmes līdzekli viņa steigtos. Viņai arī nebija tāda nodoma. Nekā reāla. Tas bija kādu neizdzīvotu jūtu spēks, kas to dzina pa ielām. Lietus sāka līt, lēnām, tad arvien stiprāk lāses sitās viņas sejā, nenoslaucītas plūda pār to. «Man ir vienalga, kā es izskatos,» viņa domāja, «šai pilsētā vairs viņa nav, man nav ko baidīties viņu satikt un neizskatīties pievilcīgi. Pilsēta ir tukša līdz galam, līdz visām šīm melnām sētām un vārtiem... un atpakaļ līdz mājai... Un ja tur mājas mazie vārtiņi būtu vaļā? Viņš nebūtu paspējis...?»

Lietus nepārstāja, un vējš cēlās, kad viņa vēl tālāk ielas apskrējusi, kā to domājusi vai nedomājusi, pārnāca mājās. Bet vārtiņi bija ciet. Dāvis nebija atgriezies. Tikai Dāvis arvien atstāja vārtiņus neaizvērtus, un pēc tā viņa daudzreiz bija zinājusi, vai viņš pārnācis, vai ne.

Nē, mēs nedejojām viegli. Kaislība iemetās asinīs it kā bez ziņas

Bija kaut kas jādara, pat veltīgais skrējiens pa ielām bija kaut kas, kāda darbība, lai ko... paglābtu? Atgrieztu? Nē, nekas nebija vairs iespējams. Viņa sāka viņam rakstīt vēstuli.

«Tevis vairs nav šai miljonu pilsetā. Man nav ko baidīties Tevi satikt un neizskatīties visai labi — ir vējš un lietus. Tevis vairs te nav, bet es apskrienu tālas ielas, it kā lai paglābtu, lai iemūžinātu viņas Tavu tēlu, ko es nesu sev līdzī, kas nāk man līdzī. Man pēkšņi ir daudz spēka. Es varētu iet un iet, ja tas ko līdzētu. Kad es pārnāku mājās, vārtiņi ir ciet. Tu neesi pārnācis. Tu te vairs nestaiģāsi. Šie vārtiņi, kas bija citreiz aiztaisīti, citreiz vaļā, jo Tu biji pārnācis vai aizģājis, bija kā slepena saite, neapdomāta prieka zīme agrāk. Tagad viņos ir kāds cietums, kāda dzelžainība, tā atplaiksni, nē, asi izdārd lietu un notikumu negrozāmību...»

Ne, tā nav vēstule, ko viņa raksta, tā ir runāšana ar sevi, un viņa ļaujās tai kādu brīdi. «Un tā Tu paliec pie mana vaiga, pie manām lūpām... Nē, tas nav vaigs, ne lūpas vairs, tikai siltums, tumša saule; tas neesi Tu, kāds Tu esi līdz tam bijis, viss Tavš ārējais veids... es jutu tai brīdi Tevi citādi, es jutu Tevi līdz Taviem kauliem (no Tavu kāju pēdām līdz žokļa kaulam), pie Tava vaiga, pie Tava mutes kaktiņa, pie mana vaiga... bet tas vairs nebija Tavš vaigs, ne mans vaigs, mēs bijām kopā līdz kaulam, līdz tumšai starošanai dzīvā apli no Tevis uz mani, no manis uz Tevi.» Viņa raksta un zina, ka nespēj arī sev to pateikt, kas pēkšņi bija nācis un pēkšņi kļuvis pārrauts, bet nu viņa var to (uz brīdi?) nolikt pie malas, savās domās, kā kaut ko paglābtu no pilnīgas pazušanas.

Mierīgāk viņa sāk atkal rakstīt — viņam, Dāvim. Viņai liekas, ka ir ļoti svarīgi teikt, kas ir jā-saka, tagad, tūlīt lielā steigā, lai viņš to dzirdētu, kad — viņš vēl nav pilnīgi prom, lai arī viņš ir jau prom: «Tu man parādīji zelta vērtību, tā siltumu, krāšņumu. Jau Tavā ausī tā zelta stīpiņa staroja klāt Tavai sejai bagātāku siltumu. Tomēr es to reti uzlūkoju (kādu nepatīkamu asociāciju dēļ par ievērtiem riņķiem, aiz kuriem vadā), varbūt es no tās mazliet baidījos? Tani bija kāda valdo-nība. Tās zelts arī tikai retu reizi pazibēja klāt pie Tavas sejas. Bet pirmajos mūsu svētkos, Dzin-tras mazajās viesībās, uz Tava kakla, zem pavērtās krekla apkaklītes, silti gulēja zelta ķēde. Un tā patiesi bija pirmā reize, kad es domāju — skaisti tas ir, ka uz vīrieša kakla mierīgi, silti guļ zelta ķēde. Tā vizuļoja pieklāvīgi, gludi. Tu biji izgreznojies, man šķita, man par godu. Naivie to izsa-ka tā un klausās viegli, un dejo viegli. Vai mēs dejojām viegli? Varbūt. Tavš skats atklejoja preti manam, un smaids iemetās pāri citu smaidiem. Un mans skats apmetās pie Tavas zelta ķēdes aiz Tava krekla apkaklītes, un Tava roka, riekstus no mazā kristalla trauciņa pagrābjot, kavējās tā, it kā tai būtu vēl kaut kas cits jāņem vai jādod (un tas bija tādēļ, ka es biju tuvu, es skatījos uz Tavu roku, es to redzēju). Nē, mēs nedejojām viegli. Kaislība iemetās asinīs it kā bez ziņas. No mūsu

pusgada pazišanās dienām šie pirmie, mazie brīži ir svarīgi. Tie ir visa esence. Tieši tādēļ, ka tie tik netverami, tie dabū savu lielo vērtību. Kāda ir zelta vērtība, ar ko visu mēra? Kaislība iemetās asinīs bez mūsu ziņas. Tās vara, spēks skāra negaidīti. To nācās valdīt. Un tā bija labi, būt dien-dienā kopā ar to...»

Viņa atkal apstājās rakstīt, sāka domāt par to, kā tas bija bijis diendienā ar visu to, par ko viņa rakstīja un arī nerakstīja. Nezinātu, kā? Dāvis bija slaidis, bet ne tik garš, kā viņš izskatījās, to darīja viņa pārmērīgais tievums. Plecos viņš kaut cik vēl turējās, bet gūžas un kājās viņa augums kļuva kā ūdens strūkļa vai ledus, kas list taisni, bez kāda pagrieziena, it kā ne dzīvošanai. Bet viņa pelēkajās goda biksēs, kad savās ko-kainajās kājās viņš mazliet nervozi, kautrīgi un tomēr ļoti eleganti sašūpojās, viņa pārmērīgais tievums apbūra. Jā gan, tas pārsteidza vēl ilgi, ik dienu no jauna, bet Dagne bija pieņēmusi to kā Dāvja pievilcību, ne vainu. Pirmo reizi Dāvi isās biksēs redzot, viņa tomēr atvairīja savu skatu no viņa kājām, lai nesāktu brīnīties un viņu neap-vainotu. Tikai no mugurpuses, Dāvim aizejot, viņas skats pavadīja to nekautrīgāk, apskatot tā kājas. Tās bija aizskaroši tievas, tomēr pareizi segtas garām muskuļu šķiedrām, un pāri vienai kā sika urdziņa novijās virspusē iznākusi vēna. Pār sliekšni aizejot, viņš ceļos mazliet saliecās, it kā sargājot savu kāju tievumu, aizģāja pēkšņi kādā kokainā (lelles, Pinokio) solī. Tad isu brīdi Dagne domāja, ka Dāvja pievilcības mērs būs mazinājies, bet drīz zināja, ka tas tā nav. Reiz tas ir sācies — nekas to nemaina. Kādu laiku, kādu ilgu labu laiku.

Dagne apstājās domāt par to, par visu, par Dāvi, tas ir, jau par savām atmiņām par Dāvi. Viņa nostūma pie malas kā nederīgu visu rakstīto un domāto, izņēma Dāvja atstāto zelta spalvu, ko bija jau noglabājusi savā rokas somā, un lēnām vēl rakstīja uz kādas mazas papīra la-pas, kas arī nebija vairs nekur sūtāma: «Tagad Tu, istā patiesā Tava persona, esi prom un cita man no Tevis vairs nav, tikai tas — kas dzīvo manā atmiņā. Un neiet prom, neiet prom. Un, ja ietu, man būtu žēl, es ciestu, ja tas pazustu bez apliecinājuma, tādēļ es runāju. Varbūt tas nav arī tā, varbūt mana runāšana paātrinās Tavu aiziešanu, jo tas, ko es izrunāšu, būs jauna patiesība, ne vairs tā, ko es redzēju, jutu, un pat ne tā, ko es patiesi gribu satvert savos vārdos. Tā būs it kā cita persona, kas nostāsies un aizēnos Tevi. (Bet man tomēr jārunā...) Šais trīs patiesības veidos, Tavā istenībā, manā istenībā (Tevis uztverē, kā es Tevi jutu un dzīvoju) un tanī, kas izaugs no mana stāstījuma, ir kāds tuvums un kāds svešums, pusapslēpts, pusatvēries dzīvības veids. Kam tas? Dzīves slavināšanai. Dzīves dzīvošana mūsu vidū ir jau pārtrūkusi. Kalni un jū-ras, un laiks tai jau klājies pāri. Tikai vēl dzīves slavināšanai...» ■

Rūta Mežavilka

Alīdas dzīve

Romāna fragments

Rūta Mežavilka (1971) studējusi Latvijas Mākslas akadēmijā. Dzejas krājumi *Vēstules no sālszemes* (1999), *Ikdienas dzīves* (2005) un *Dz.* (2010). Romāns *Dzimuši Latvijai* (2012) apbalvots 2011. gada Latvijas Rakstnieku savienības un mecenāta Raimonda Gerkena atbalstītajā romānu konkursā.

Vispirms es atceros klavieres.

Es guļu uz grīdas un skatos griestos. Nobružātie parketa dēļi ir silti. Apaļais griestu spogulis sadalīts segmentos, kas visas manas kustības pavairo tā, ka brīžiem izskatās — man ir četras rokas. Blakusistabā, ko mēs saucām par Vidusistabu, Omamma ir novilkusi priekšautu, noslaucījusi tajā rokas un apsēdusies pie klavierēm.

Es jau zinu, šajā brīdī viņu nevajag traucēt. Stiklotas durvis atdala abas istabas, un baltie plānas kokvilnas aizkari pilnībā tās neaizsedz. Pa šķirbu varu vērot Omammu spēlēt un uz brīdi atrauties no spoguļu kaleidoskopa griestos.

Klavieres Omamma spēlēja priekšpusdienās, kamēr pārējā ģimene un kaimiņi atradās darbos un rīta mājassolis jau bija apdarīts. Pirms sēšanās pie klavierēm viņa vispirms nomazgāja rokas un noņēma virtuves priekšautu — viņai tādi bija vairāki.

Trausls miers, sīki putekļišs virmo gaismas strēlēs, kladzoši pianīna taustiņi un trolejbusa izraisītā mazā zemestrīce ar lustras šūpošanos un stikloto sienasskapju žvinkstoņu reizi pusstundā.

Laikā no aptuveni 1960. gada līdz pat nāvei 1980. gada oktobrī Alīdai beidzot bija pašai savas klavieres, arī vieta un laiks, kad spēlēt.

Klavieres tika nomātas. Pie Filharmonijas bija piestiprināts īres kantoris, kur varēja noīrēt mūzikas instrumentus. Ieiet tajā varēja no Filharmonijas skvēra puses pa mazām, neuzkrītošām sētas durvīm. Atceros putekļainu pelēku gaiteni ar stiklotām durvīm — pie sienas karājās koncertafīšas un ziņojumu dēļi; vajadzēja paiet tām garām un ienirt pagriezienā, kur atradās kase — mazs lodziņš ar koka leti. Reti kad gaiteni varē-

ja sastapt kādu cilvēku, šķita — mazais lodziņš ar sakumpušo sievieti aiz tā pastāv tikai tādēļ, lai reizi mēnesī sagaidītu Omammu, kad viņa tur ieradās samaksāt par klavieru nomu: šķiet, tas bija rublis ar kapeikām, no laika attāluma šī summa liekas tik smieklīgi maza.

Galū galā pēc tam, kad viņa kādus divdesmit gadus bija cītīgi maksājusi īri, Filharmonija klavieres norakstīja un tās pārgāja viņas īpašumā. Tas notika astoņdesmitajos gados, neilgi pirms Omamma nāves. Tā bija ievērojama diena. Omamma pārnāca mājās no Filharmonijas kantora un svinīgi nolika uz apaļā galda «spravku», kurā bija rakstīts, ka nu klavieres ir oficiāls pilsones Alīdas Jaunzemes īpašums.

Klavieres — Becker pianins — bija tumša, pulēta koka, apskrambāta, ar izgriezumiem rotātām «kājām», bet ziloņkaula taustiņi — klaboši un apdzeltējuši. Uz vāka bija divas spīdīgas medaļas, kas, kā Omamma skaidroja, apliecināja instrumenta ražotāja izcilību. Tām bija divi spīdīgi nopulēti dzeltena misiņa pedāļi. Bet pats interesantākais — klavierēm bija divi uz tādām kā eņģītēm piestiprināti un kustīgi svečturi, kurus varēja visādi grozīt. Tiesa, sveces tajos dedzināt nedrīkstēja — parafins varētu notecēt uz klavīatūras un sabojāt to.

Uz klavierēm tika uzlikta trausli iestīvināta aptamborēta sedziņa (Ollijas tantes rokdarbs) un mazs netiri balts ģipša Bēthovena krūšutēls. Man šķiet, vēlāk mēs to nejausi sasitām. Vēl tur bija kaudzīte ar notīm. Grīga miniatūras, Bēthovens, Čaikovskis, Šopēns, Lists, Gļinka, juku jukām. No tā visa Omamma spēlēja lielākoties Bēthovena *Elizai* — lēnākā tempā, nekā paredzēts, izlaižot pāris grūtākās pasāžas.

Klavieres diezgan ātri noskaņojās, tāpēc reizi pāris mēnešos nāca Skaņotājs. Tas arī bija Filharmonijas darbinieks. Nezinu, cik Omamma viņam maksāja, un droši vien to neviens vairs neatceras. Taču diez vai arī šī summa varēja būt liela, drīzāk — maza. Skaņotājs bija pavecs salicis vīrs, sirmiems salekšķējušiem matiem un iepilīkšām pauri, šķiet, viņam bija arī brilles ar iepilīkšām acenēm un ar izolācijas lenti piestiprinātu kājiņu. Mugurā panēsāts tumšs uzvalks ar adītu vesti. Strādājot viņš allaž novilka žaketi, un tad varēja redzēt, ka uz baltā krekla piedurknēm viņam ir uzvilkti tumši raupja auduma uzroči — tie man šķita interesanti, jo nevienam citam tādus nebiju redzējuši. Tas ir, lai nenosmērētu piedurknes, Omamma paskaidroja. Agrāk tādus valkāja grāmatveži.

Skaņotājs parasti nolika blakus klavierēm uz krēsla savu darba koferi, kur bija dažādi neizprotami priekšmeti — standziņas, skrūvgrieži, saišķi ar metāla stīgām. Tad noņēma pianīnam priekšējo paneli, un mūsu skatienam atklājās klavieru noslēpumainā iekšpuse ar stīgām un veserīšu ierindu. Viņš uzsita vairākus akordus un nospēlēja kādu no vienkāršākajiem arpedžo,

Cilvēce bija resna, plata sieva garos brunčos, milzīga, līdz pašām debesīm

šķiet, la minora vai do mažora, un, galvu pieliecis, ieklausījās. Šajā brīdī viņš izskatījās pēc noslēpumaina veca ūpa. Omamma tikmēr, rokas priekšautā ieslēpusi, sēdēja turpat uz viena no viesistabas lielajiem krēsliem un klusēdama noraudzījās.

Skaņotājs citu pēc citas pievilka stīgas — atkal akordi un arpedžo, līdz pat divām augstākajām oktāvām, kuras es nedzirdēju. Tad vēroju Skaņotāja darbošanos pilnīgā klusumā, ko izbojāja vien taustiņu sausie klaudzieni un veserīšu mīkstākie piesitieni.

Driekstēju būt klāt tikai tad, ja stāvēju klusu un nečikstināju grīdu.

Atceros, kad pirmo reizi pati biju atvērusi klavieru vāku — man varēja būt trīs vai četri gadi, galva tik tikko stiepās līdz klaviatūrai, turklāt vāks vērās smagi, ar piepūli, it kā nevēlēdamies atklāties pasaulei — un no visa spēka sākusi dauzīt ar plaukstām pa neskanošajiem taustiņiem, no virtuves atdrāzās mamma un kļiedza, lai es izbeidzu. Bet tie taču neskan — kāpēc klavierēs vajadzīgi tādi taustiņi, kas neskan?

*

Piecu gadu vecumā es pieaugušos nevērtēju skaists—neglīts kategorijās. Skaistais un neglītais attiecībā uz cilvēkiem un līdz ar to, šķiet, uz visām pārējām būtnēm un lietām parādījās tikai 12 gadu vecumā, drīz pēc tam, kad es pirmo reizi sapratu, ka miršu, bet vēl pēc nedēļas sapratu, ka esmu iemilējusies klasesbiedrā.

Tāpēc nevaru pateikt, vai Omamma bija skaista.

Taču, ja man kāds toreiz būtu uzdevis šādu jautājumu, es, visticamāk, būtu atbildējusi — jā, protams, Omamma ir skaista, vai tad var būt arī citādi?

Viņai bija sausnējs, nedaudz salicis augums, kompakta, veca putna galvai līdzīga galva, vēriņas pelēkas acis un ērgļa deguns. Matus viņa allaž nēsāja pāršķirtus asimetriskā celiņā. Bet uz frizētavu gāja pēc pensijas saņemšanas — reizi mēnesī, aplīdzināja matus īsi un taisni līdz ar zoda līniju. Apmēram 40 gadus pēc šeit aprakstītajiem notikumiem arī es apgriezu matus līdzīgi — šāda frizūra izrādījās vispraktiskākā, un, ja bija vajadzība, to varēju mājās pati ievēdot. Omamma nekad nelika ruļļus vai ilgviļņus kā mana otra vecāmamma, nemaz nerunājot par matu krāsošanu; lūpu pomādi un smaržas viņa arī nelietoja, izņēmums bija vienīgi *Nivejas* krēms tumši zilā metāla kārbīnā; tas stāvēja viņas istabā uz etažeres līdz ar monpansjē ledēnu kārbu.

Omammā rokas bija sikstas un mezglainas, līdzīgas saknēm. Ja atnāca kāds svešāks, viņa slēpa tās zem priekšauta.

Tas viss bija tik ļoti pašsaprotami. Toreiz — un arī krietnu laiku pēc tam — es neaptvēru, ka tas, ko redzu, ir drupas. Kādas dzīves drupas.

*

Alīdas dzīve sastāvēja no daudziem dažādiem nogriežņiem, daži no tiem šķita piederīgi nevis viena, bet vairāku pilnīgi atšķirīgu cilvēku dzīvēm — tik asimetriski un nesalāgojami tie šķita. Viens no grūtākajiem uzdevumiem Alīdas dzīves restaurācijā man bija saprast, pie kura nogriežņa tas vai cits nogrieznis pieder — pat ne tas, vai šie notikumi uzzibsnījumi ir patiesi fakti, vai arī raisījušies manā bērna fantāzijā no kaut kā slepus no pieaugušajiem noklausīta un līdz galam neizprasta, proti, no atmiņas par atmiņām, no mistiskas, neeksistējošas telpas, kas nebija mazāk reāla par dokumentāli apliecināmajiem faktiem.

Alīdu es nēsāju sev līdzī kā mazu, kamolā sarāvušos bērnu, pat varbūt kā tikko iesētu dīgļi, iespēju, varbūtību mudžekli, kas prasās piedzimt, bet tikpat labi var arī nepiedzimt. Es viņu sajutu plecos kā nastu, kas jāaiznes līdz galam, jāizglābj no nebūtības, no iespējas tikt aizmirstai, kas varbūt ir daudz ļaunāk par nāvi. Alīda neticēja Dievam, bet ticēja mistiskam briesmonim vārdā Cilvēces Progress.

Piecu gadu vecumā daži jēdzieni manā apziņā bija taustāmi un vieliski. Dievs bija baltmatains onkultis ar garu bārdu, kas sēž uz mākoņa un dažreiz nokāpj lejā apstaigāt cilvēku sētas. Dievs bija uzzīmēts lielajā Žana Efela karikatūru grāmatā, kuru man tolaik patika stundām skatīties. Ja man iedeva šo grāmatu, es sēdēju rāma un ne-traucēju pieaugušajiem.

Cilvēce bija resna, plata sieva garos brunčos, milzīga, līdz pašām debesīm. Kas ir Progress, es prašņāju. Ko dara Progress? Vai tas ir kas līdzīgs lokomotīvei?

Tas ir, kad viss paliek labāk, teica Omamma. Cilvēce attīstās. Katra nākamā paaudze zina arvien vairāk un dzīvo arvien labāk.

Es iztēlojos milzu sievu Cilvēci pie rēcošas melnas tvaika lokomotīves stūres, tādu biju redzējusi kādā melnbaltā filmā par pilsoņu karu — cilvēce lokomotīvē aurodama brāzās uz priekšu.

*

Tas bija kādā no tām drēgnajām vēla rudens dienām, kad neiepriecina neviens un nekas; uz ietvēm čūloja dubļu vātis, bet gaiss šķita nebeidzama, skumja mitruma piesātināts. Tas bija drīz pēc manas šķiršanās un tēta nāves, visa mana dzīve bija nebeidzams dreifs ar vēlmi tikt projām, pēc iespējas tālāk no katastrofas gruvešiem, man nebija ne plānu, ne jēlkādu ideju, turklāt man nebija arī pastāvīga darba; apmēram trīs dienas nedēļā piestrādāju kādā sīkā reklāmas kantori Tallinas ielas viņā galā. Darbavietas izvēlei, protams, nebija pilnīgi nekāda sakara ar sen aizmirstajām bērnības pastaigām Grīziņkalna rajonā; darāmais bija vienkāršs un kaulus nelauza, neviens neprasīja no manis koncepcijas un vīzijas, viss bija vienkārši un prasti — zagtas

Cirkulim līdzīgais CEO uzturējās vadības kabinetu retinātajā atmosfērā, kur ielaida tikai projektu vadītājus, galvenos redaktorus un radošos direktorus

datorprogrammas, mirgojošs un nenoregulējams monitors, čikstoša un šņācoša plotermašīna un lētā gala uzlīmes, vizītkartes un tamlīdzīgi štrunti, kādreiz kāds skumjš buklets par kārtējo kosmētikas brīnumlīdzekli līdz ar mūžīgās jaunības apsolījumu; samaksa niecīga un ne visai regulāra. Taču labums bija apstākļi, ka nevajadzēja daudz sarunāties un labi izskatīties, šeit mēs bijām tie, kas bijām, — mazā, nošņurkušā kantorītī, kas knapi savelk galus bez centieniem izlikties par ko labāku un bez cerībām uz gaišāku nākotni.

Lai taupītu naudu, uz darbu gāju kājām no Juglas līdz Gaisa tiltam un tad pa Pērnavas ielu līdz Zvaigžņu ielai — vienīgie zābaki bija novalkāti, un, kamēr tiku līdz darbam, kājas jau bija mitras. Galvenā sajūta, kuru atceros no tā laika, bija nemitīgas, nebeidzamas iesnas un drebuļi, pret kuriem nelīdzēja pat sājā biroja kafija ar dubultu cukura devu. Domāt par Alīdu un viņas divaino dzīvi man nenāca ne prātā, atrados tādā kā pusamnēziskā pusapziņas stāvoklī, kurā saglabājušās tikai pāris galvenās maņas — iegūt naudu, samaksāt iri, nopirkt pārtiku, cigaretes un kādus aizmirstības līdzekļus, lai kaut cik pieciešami pārļautu naktis un nedēļas nogales.

Reiz Tallinas un Zvaigžņu ielas stūrī redzēju, kā uz gājēju pārejas notriec vecu sievieti — viņa izgāja uz pārejas tieši pirms manis, bija vien pāris soļu tālāk, pēkšņi manā redzes laukā parādījās netīra sniega krāsas mikroautobuss un sieviete aizlidoja desmit metrus uz priekšu. Viņa piezemējās pret asfaltu ar pakausi; ķermenis no trieciena nobūksķēja kā miltu maiss un palika nekustīgi guļam, ap galvu strauji saplauka sarkans zieds. Sekundes simtdaļu valdīja apdullinošs klusums, it kā pats Tas kungs būtu nospiedis *pause*; tad no mikroautobusa puses atskanēja necilvēcīgas, žēlas un drausmīgas lamas, un pusmūža vecuma šoferis pieskrēja pie notriektās. Nekad dzīvē neaizmirsīšu šīs bezcerīgās un monotonās skaņas. Tad saskrēja garāmgājēji, pāris sekundēs neznokurienes uzradās pūlis, cilvēki zvanija pa telefoniem, bet es stāvēju, nejudama pilnīgi neko, arī ne šoku vai izbrīnu.

Par visu vairāk izvairījos no cilvēkiem, kas varētu man uzdot jautājumus, cik gan ilgi domāju šādā garā turpināt, un norādīt, ka tas var novest pie galīgas iekļūšanas vientuļu dīvaiņu kārtā, pat pie galīgas atskaitīšanas no lietderīgo ļaužu sarakstiem, taču man jau bija kļuvis vienalga. Tas jau bija gaidāms, tas bija likumsakarīgs un loģisks manas dzīves iznākums — un tie gadi, kad biju centusies turēties pretim straumei, drīzāk jāuzskata par divainu izņēmumu. Es reti ieskatījos spogulī un neskatījos acīs cilvēkiem no agrākās dzīves, kurus kādreiz nejauši gadījās sastapt.

Alīdas dzīve gulēja šās nogulumu čupas pašā apakšā un vecās mājas izskatā gaidīja isto brīdi man uzklupt no jauna.

*

Gadiem ilgi nebiju par viņu domājusi. Mana dzīve gāja augšup tajā jaunai būtnei raksturīgajā egoismā, kas optimistiski notrauc jebkādu iespēju, ka varētu atdzīvoties kāda no iepriekšējās paaudzēs ieliktajām dziļminām.

Es strādāju lielā mediju uzņēmumā, man bija divdesmit septiņi gadi, tikko noliktas autovadītāja tiesības, un es biju tikko precējusies.

Mana darbavieta — no trim pusēm ar aizslietņiem norobežots aizgalds — atradās tieši pie nesen uzceltās biroju ēkas stikla ār sienas. No šejienes varēja pārredzēt uzņēmuma autostāvvietu, aiz kuras atradās plašs neapbūvēts laukums, nožogots ar metāla sieta sētu. Tur nesteidzīgi klīda suņu staidzinātāji, zēla nezāles un vējš tramdija polietilēna maisiņu driskas. Vēl tālāk atradās dzelzceļa uzbērums, pa kuru ik pa brīdim garām stumdījās nebeidzami sastāvi ar cisternām un kravas vagoniem, vilcienu radītā vibrācija iesūcās ikdienā, līdz kļuva pašsaprotama gluži kā biroja kondicionētais un atputekļotais gaiss.

Darbā lielākoties ierados agri, pat pusstundu pirms deviņiem, man patika rītu nesteidzīgais klusums uzņēmuma gaitenīs un svaigi tīrīto grīdas segumu viegli ķīmiskā smarža. Atgērbusies vispirms ieslēdzu datoru un tad aizstaigāju līdz virtuvei biroja viņā stūrī, lai, bruņota ar lielu kafijas tasi, jau būtu savā vietā brīdī, kad pamazām saradīsies pārējie. Viens no pirmajiem vienmēr atbrauca uzņēmuma CEO, viņam bija divas mašīnas, kuras viņš lietoja laikam atkarībā no kādām nenoteicamām garastāvokļa svārstībām — melns *Audi Q7* un gluži kā haizivs sāns pelēki spīdīga *Porsche Panamera*. Novietojis mašīnu pie ieejas, viņš allaž pusskriešus metās uz durvim un šajā brīdī atgādināja gigantisku cirkuli, kurš velk enerģiskus puslokus uz rasējamā dēļa. Bez šaubām, viņš redzēja mani, taču es viņam biju tikpat caurspīdīga kā ēkas stikla siena, tikpat pašsaprotama kā biroja krēsls vai dokumentu skapis. Cirkulim līdzīgais CEO uzturējās vadības kabinetu retinātajā atmosfērā, kur ielaida tikai projektu vadītājus, galvenos redaktorus un radošos direktorus. Tikai reizumis viņš nolaidās līdz kopējai atklātā plānojuma telpai, kuru apdzīvoja rakstošie, itēišņiki, maketētāji un reklāmas aģenti, — nolaidās, lai izteiktu dažas sakrālas frāzes par uzņēmuma vīziju un sasniegumiem — parasti tas notika divreiz gadā, un tās bija kārtīgas, teicami organizētas kopsapulces ar jaukām, krāsainām prezentācijām tēloti nepiešpiestā gaisotnē.

Toreiz ticēju, ka spēšu gūt panākumus, ka cītīgs darbs un zināma tiesa neatlaidības mani varētu tuvināt panākumiem, piemēram, kantora galvenā mākslinieka postenim; ka, ja vien vēl nedaudz nedaudz pacentīšos un iemācišos pat saprast angļu valodu, es runāšu tekoši un bez aizķeršanās, plūdišu cauri vārdu sienai gluda

Kā rudenī sakaltusi lapa atraujas no zara — nesāp, vairs ne — un lido, veselu mūžību lido pretim vēsi dzestrajai zemei

kā nazis, mans ķermenis vairs nebūs smags, neveikls un klamzīgs, mani mati būs frizēti, manikīrs perfekts, un es būšu kā visi, būšu labāka par visiem. Kautrigajai pirmā kursa studentei, kas mūžīgi sarka un baidījās pārjautāt nesaprasto, bija jāpaliek pagātnē līdz ar pārējiem bērnības dēmoniem.

*

Šķērsoju Tallinas ielu, tomēr nenogriezos pa kreisi virzienā uz darbu, bet gan devos tālāk pa Krāsotāju ielu. Kājas pašas aizveda līdz divstāvu koka namam, kura izskats kopš manas bērnības nebija daudz mainījies. Ārdurvis, kā par brīnumu, bija vaļā — tām gan bija koda atslēga, taču salauzta. Iegāju pēc pelējuma smaržojošā gaiteni — pa kreisi un pa labi noplukušas dzīvokļu durvis, apzīmētas ar nemākulīgiem grafiņiem, dažādu krāsu pussalauztas pastkastes, putekļiem un plēnēm aizaudzis kāpņu telpas logs — parasts, nekopts īres nams, kādu šajā rajonā ir daudz. Kurā dzīvoklī viņi bija dzīvojuši? Vai tas bija pirmais vai otrais stāvs? Vai logi izgāja uz ielu vai pagalmu? Centos sagrābstīt atmiņā tās drumsklas, kuras par šo namu biju dzirdējusi no Alidas, taču izrādījās — konkrētu faktu gandrīz nav. Balts, skanošs tukšums, drīzāk sajūtas nekā atmiņas, vienkārši kaut kas prasījās tikt atkal atsaukts dzīvē. Kaut kas par zirgu staļļiem sētā? Vai varbūt namā dzīvoja kāds važonis? Vai tur smaržoja pēc zirgāboliem? Par tēva galdniekdarbniņu kaut kur šepat blakus, arī pagalmā — nopietnu, krēslainu džinkstošu, šņācošu un tukstošu pasauli, kur darbojas ripzāģi, ēveles un kalti, bet gridu klāj čaukstošas un smaržīgas koka skaidas un kur iekšā list uz visstingrāko aizliegts, lai neierautu nagus kādā no bistamajām ietaisēm. Par pagalma smiltīm — tas tolaik nav bijis bruģēts un nav joprojām; par to, cik smalkas, baltas un maigas bijušas šīs smiltis, kā viņa skraidījusi basām kājām — gluži kā laukos, un kaut kur šķūnišos turētas arī vistas ar gaili, kurš ritos nešpetni kliedzis līdz ar fabriku sirēnām, un noteikti ir bijis arī ceriņu krūms un skaliņiem iežogota dobe ar floksiem, lauztajām sirdīm un pipenēm.

*

Es joprojām nesaprotu, kāpēc toreiz nosmērēju Omammas mēteli; taču, jā, es to izdarīju, tišām, nesaprotama ļaundabīga bērna prieka dzīta.

Mēs gājām pāri Esplanādei, garām Planetārijam un Barklaja de Tolli postamentam, kur sastādītā ceriņu aleja jau taisījās uz ziedēšanu. Visticamāk, nācām no Filharmonijas kantora, kur kārtējo reizi bijām samaksāt klavieru nomu, tā bija gaiša, vējaina maija diena, ar skrejošiem mākoņiem koši zilajās debesīs.

Esplanādes celiņi nupat bija svaigi noasfaltēti, cauri zolēm vēl varēja sajūst asfalta siltumu. Turpat uz ielas dūca un melnus dūmus vēla as-

falta rullis un asfalta vāramā mašīna. Es raustīju Omammu aiz piedurknes, lai taču paskatās uz elsošo un šņācošo briesmoni, bet viņa turpināja soļot, domās iegrimusi.

Tad pieliecos un pacēlu vēl neatdzisuša asfalta pikuci, no kura sūcās darvaina esence, kā radīta tam, lai ar to slepeni pieskartos kam gaišam un tīram — un viegli nobraucu ar eļļaino krikumu pāri Omammas putekļmētelim.

Nodarījumu — man par slepenu prieku un šausmām — pamanīja tikai mājās.

Nesaprotu, kur es to varēju nosmērēt, viņa teica.

Šo gaiši pelēko putekļmēteli Omamma valkāja pavasarī, vasarā un rudenī līdz pat oktobrim; izņēmums bija vienīgi pavisam karstās jūlija dienas, kad viņa iztika ar aditu jaciņu. Veciem cilvēkiem vairāk salst, viņa paskaidroja. Divreiz gadā to nesa uz ķīmisko tīrītavu, un odere tam bija rūpīgi salāpīta.

Man šis mētelišs likās mūžsens, vismaz tikpat vecs kā pati Omamma, bet, objektīvi apdomājot, tas varēja būt pirktis ap 1960. gadu, tātad apmēram tajā pašā laikā, kad Omammas dzīvē atkal parādījās klavieres. Tam bija trapeces siluets un vienkārša, augsta apkakle, drīzāk tas atgādina formastērpu, ne sieviešu mēteli. Pie mēteļa Omamma valkāja pelēcīgu filca bereti, ko vēlāk, šķiet, nomainīja gaišs lakatiņš.

Varbūt biju cerējusi, ka Omamma nopirks jaunu mēteli. Taču tā nenotika. Viņa citīgi berza nelaimīgo traipu ar terpentīnu un ziepēm, tomēr pilnībā tas neizgāja nekad; neskaitāmas reizes man gribējās atzīties noziegumā, bet tā arī nesapņēmos to izdarīt, un, jo ilgāks laiks pagāja, jo neiespējamāk tas šķita.

*

Viņa aizgāja viegli, gluži kā rudenī sakaltusi lapa atraujas no zara — nesāp, vairs ne — un lido, veselu mūžību lido pretim vēsi dzestrajai zemei.

Bija oktobra sākums.

Iepriekšējā vakarā viss bija kā parasti. Ierastība, kura nākamajā rītā izbeidzās uz visiem laikiem: es biju pārnākusi no skolas ap trijiem vai četriem pēcpusdienā — cik ātreros, tajā dienā man nebija zīmēšanas pulciņa. Pulciņš nozīmēja pārnākšanu ap sešiem. Kāds, laikam tētis, būs bijis preti uz skolu puikām. Mamma droši vien pārrādās ap septiņiem. Mūs visus jau gaidīja Omammas pagatavotās vakariņas. Droši vien bija kartupeļi ar mērci, varbūt klāt kotletes. Bet varbūt pankūkas? Detaļu par to vakaru nav, šā vakara manā atmiņā nav vispār — jo tas bija tik ļoti parasts vakars, viens no daudziem tādiem 1980. gada rudenī. Pēc vakariņām mēs droši vien skatījāmies *Panorāmu* un *Vremja*. Es gaidīju *Spokoīnojo noči, mališi*, to rādīja pirms *Vremja*. Tajā rādīja multeni, un tās varēja skatīties, arī nesaprotot vārdus. Droši vien. Pēc tam, kā vēlāk teica mamma, Omamma bildusi, ka jūtoties nogurusi, un

Es dzīvošu mazā dzīvoklītī — tikai istaba un šaura virtuve ar malkas plīti — kaut kur Grīziņkalnā

aizgājusi uz savu istabu. Pieaugušie nolika gulēt puikas, un tētis devās uz savu istabu strādāt, bet es, iespējams, mācījos vai lasīju. Kad bija izslēgts televizors, ļoti labi varēja sadzirdēt lejasstāva restorāna nerimīgo bumsī-bumsī-bumsī. Atkal un atkal tika drillēti vieni un tie paši gabali, restorāna repertuāru tajā laikā būtu spējusi nodungot no galvas. Vienos nakti restorānu taisīja ciet, bļautīdamies uz ielas izbira pēdējie apmeklētāji. Tēta istabā droši vien vēl dega gaisma, viņš parasti strādāja līdz diviem naktī. Bija dzirdams, kā uz ielas aizcērtas mašīnu durvis — takši savāca pēdējos svinētājus. Vienos izslēdza arī ielu apgaismojumu, Stučkas iela iegrima tumsā. Reti kur vidēja kāds gaišs logs. Tad arī iestājās klusums, ko ļoti reti pārtrauca naksnīga auto skaņas.

Es droši vien tajā brīdī jau biju aizmigusi. Čikstošā un dienās trolejbusu izdrebinātā ēka peldēja cauri tinteszilajai rudens naktij kā liels kuģis, nobružāts, šā tā nevižīgi salāpīts, taču joprojām varens un uzticams.

Nākamo dienu atceros daudz labāk. Mani pamodināja mamma, un es uzreiz sapratu, ka kaut kas nav labi.

Omamma nomirusi, viņa teica. Ātri piecēlos un saģērbos. Mamma izskatījās apjukusi un noraižējusies — nāc, iesim paskatīties, viņa vienkārši ir kā aizmigusi miegā. Mani klusām ievēda Omammas istabā. Lai tur tiktu, vajadzēja iet cauri brāļu istabai, kuri vēl gulēja; gaismu mamma neieslēdza — palsajā rītausmas nokrēsli varēju samanīt Omammas profilu spilvenos; patiešām izskatījās, ka viņa tikai guļ miegā.

Parasti Omamma cēlās pirmā, sildīja ūdeņus, kur mazgāties, un taisīja brokastis. Tajā ritā to visu klupšus krišus veica mamma, man šķiet, viņa tajā dienā uz darbu neaizgāja; tēti es nemaz nesastapu, mani veicīgi izstūma pa durvīm, un es apjukusi devos uz skolu. Visu dienu es domāju, kā tagad būs, kā mēs iztiksim bez Omammas. Pieļāvu, ka vajadzētu pieiet pie klases audzinātājas un pastāstīt par notikušo, bet vienkārši nespēju to izdarīt; bija neērti, jo viņa mani droši vien apskautu un žēlotu, un man vajadzētu raudāt, bet asaras nenāca.

*

Protams, es zināju, ka cilvēki mirst, paliek nekustīgi un sastingst; ka tas notiek ar visiem, gluži tāpat kā ar putniem vai beigtajiem roņiem, kurus jūra šad un tad izmeta liedagā pie mūsu jūrmalas mājām, ka cilvēkus pēc tam apglabā kapos, jo tā ir pieņemts, un viņi vairs nevar atmirt atpakaļ un kļūt dzīvi, un viņi nekad vairs neatgriežas. Man jau bija nāves pieredze — pirms pāris gadiem mums bija kaķis, pelēks runčuks ar baltām ķepiņām un krādziņu, kurš naktīs lida pie manis sildīties. Atceros silto pūkaino kaķa ķermeni, vibrējošu murrājenā, un tajā brīdī atkāpās visas tumsas baismas, kas uzglūnēja no pagultes

un jo īpaši no šķirbas starp gultu un sienu, — tas viss pazuda, jo starp mani un netverami baismīgajiem nakts iemītniekiem bija murrātājs. Bet viņš saslīma, un, kaut mamma deva viņam zāles, tās nelīdzēja, un viņš kļuva arvien vājāks un mazkustīgāks. Visbeidzot mamma iedeva viņam narkozes zāles — tās, īstenībā cilvēkiem domātas, viņa varēja dabūt savā slimnīcā —, un viņš iemīga, kā mums tika paskaidrots, lai viņam nesāpētu.

Es raudzījos uz mirušo kaķi un nespēju viņam pieskarties — jo tas vairs nebija viņš, bet gan kas svešs, nepatīkams, tāds spalvu višķis. Mamma ielika viņu kartona kastītē, un mēs viņu apglabājām piekalnītē starp ceriņu krūmiem un virsū uzlikām akmeni — tas viss notika vasarā, tāpēc apglabāšana varēja notikt nekavējoties. Un es nespēju noticēt, ka viņa vairs nav, vēl ilgi gaidīju, ka notiks brīnums, un viņš kaut kādā veidā izraksies no bedres, atnāks pie manis un atkal murrās, un būs starp mani un nakts baismām.

Tomēr šo «zināšanu» es nespēju attiecināt uz to, kas bija noticis ar Omamma.

Kaut kā atsēdējusi stundas — pulciņa tajā dienā nebija, to skaidri atceros, tāpat kā lielāko tiešu pārējo tās dienas notikumu —, devos mājup. Man bija bail. Kas tur būs noticis? Vai tētis raudās? Ko lai es viņiem saku? Kā lai izradu bēdas un skumjas, kuru man nav?

Piesardzīgi atslēdzu durvis un ielavijos priekšnamā.

Mamma virtuvē mizoja kartupeļus. Tankš, tankš, tankš — mizas ar troksni krita skārda izlietnē. Ņem nazi un palidzi, viņa teica. Tagad mums pašām būs jātaisa ēst.

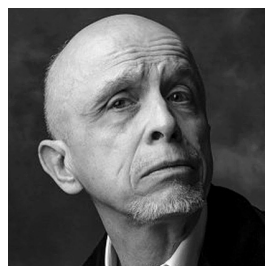
*

Zinu, ka man kādreiz atkal būs klavieres. Es dzīvošu mazā dzīvoklītī — tikai istaba un šaura virtuve ar malkas plīti — kaut kur Grīziņkalnā. Iespējams, es tādu varētu atļauties no saviem ietaupījumiem. Aiz loga būs smilšains pagalmis un tālāk vējaina iela, un tapetēs blāvi zaļus zibšņus metīs lielā liepā apmaldījusies saules gaisma. Būs gaiša, rēna vēlas vasaras diena, un logs būs vaļā. Daudz mantu nebūs, tikai galds, krēsls, kāds drēbju pakaramais un — viņas klavieres. Man vairs nebūs jāiet uz darbu, nebūs jāsatiek cilvēki, nebūs izmisīgi jācenšas lauzties cauri trokšņu biezokņiem, un pirmo reizi dzīvē es atļaušos darīt to, ko vēlos. Piecelšos agri, nogaidīšu, līdz pārējie nama iemītnieki to atstāj gluži kā Noasa šķirstu jaunas dienas krastā... es tātd piecelšos, uzvārišu sāju un stipru kafiju, noiešu uz veikalu — tur noteikti būs veikals, kāds no tiem mazajiem, tumšajiem puspagraba pārtikas veikaliņiem, kur vairāk tirgo alkoholu nekā produktus, taču dažkārt brīnumainā kārtā iespējams nopirkt svaigu maizi; es paēdišu brokastis — maizi ar biežpienu un kafiju, apļiešu izstīdējušo baltziedaino ģērāniju un tad sēdišos pie klavierēm. ■

Mihkels Muts

Igauņu apgraizītājs

Romāna fragmenti

Mihkels Muts (Mihkel Mutt, 1953) ir igauņu rakstnieks, kuram kopš 1980. gada iznākušas dažādu žanru grāmatas, izņemot dzeju un liroepiku. Strādājis par dramaturgu, rakstījis teātra kritiku un literatūras recenzijas, 1990. un 1991. gadā vadījis Igaunijas Ārlietu ministrijas informācijas biroju, deviņus gadus bijis Igaunijas kultūras avīzes *Sirp* un 10 gadus — literārā žurnāla *Looming* galvenais redaktors.

2018. gada Londonas grāmatu gadatirgū bija Igaunijas dienas autors. Daudzu eseju un sleju autors Mihkels Muts sevi uzskata par mērenu konservatīvu un apgaismotu nacionālisma piekritēju un bieži pauž bažas par Eiropas identitātes sairšanu. Pašlaik viņš ir viens no divpadsmit t. s. rakstnieka algas saņēmējiem un lielākoties publicē esejas par pasaules mainīšanos, pievērsdamies gan kultūrai, gan Igaunijas un pasaules politikai.

Sarkastiskais, ironiskais un provokatīvais Mihkels Muts sākotnēji rakstīja par pilsētas cilvēkiem un mākslas aprindām, viņa tā laika darbus kritiķi salīdzinājuši ar jauno Oldesu Haksliju. Tomēr Muta lielākā kaislība ir vēsture, un pēdējo gadsimta ceturksni viņš savos romānos, stāstos, memuāros un esējās nodarbojies ar mūsdienu sabiedrības un cilvēku iemūžināšanu nākamības vēsturnieku vajadzībām.

Latviski līdz šim publicēts viens Mihkela Muta stāsts *Pusdienas pie Vulfiem* grāmatā *Igauņu zelta noveles (Lauku Avīze, 2009)*, bet interneta portālā *Punctum* — esēja *Par ko domā zilonis. Domuzīmes lasītāji var iepazīties ar paša autora izvēlētiem fragmentiem no kaleidoskopiskā romāna *Igauņu apgraizītājs* (2016), kas ironiski un groteski aplūko globalizāciju un gandrīz visas Eiropas pēdējo gadu aktualitātes gan no novecojošās Eiropas, gan relatīvi jaunās, mazās Igaunijas skatpunkta.*

Kungi sarunājas par Austrumeiropu (prologs Briselē)

Saulainā āra kafejnīcā netālu no *Grote Markt* ar šokolādes gardumiem pilna loga priekšā gaišzila saulsarga ēnā pītos krēslos zvilnēja divi vīri, re-

laksēdamies pie dzēriena glāzēm. Viņi abi strādāja eirokuratorijā (EC).

Galvenokārt runāja vecākais vīrietis ar ūsu stripiņu auklas biežumā, plānām plānām ausu līpiņām, kas laida cauri gaismu, un arī visādi citādi džentlmeņa raudzes virs, tāpēc pietika ar vienu skatienu, lai konstatētu: «Laikam diplomāts!» Tur bija sava daļa taisnības, jo Ograks van de Velde patiešām bija sācis kā karjeras diplomāts. Drīz vien priekšnieki bija pamanījuši viņa konceptuālās spējas un viņš tika paaugstināts līdz t. s. iekšējā loka aprindām. Pēdējā laikā viņš bija kūrējis bijušās sociālisma zemes un tika uzskatīts par daudzu attiecīgu doktrīnu galveno ideologu. Tagad viņš bija iecelts par topošās Kolaterālās migrācijas nodaļas vadītāju, savukārt jaunākais vīrietis — par viņa palīgu. Tāpēc viņš uzskatīja par vajadzīgu iepazīstināt jaunāko ar dažām pamatpatiesībām.

Austrumeiropas nodaļā (tāpat kā kuratorijā un pat visā Eiropas Sociālās sadarbības savienības (ESCU) struktūrā plašāk) eksistēja jēdziens «austrumeiropiskums». Ne oficiālajā aprītē, bet pašu saziņā, un arī tad to lielākoties lietoja humoristiski vai ar mīkstināšiem papildinājumiem, atstājot iespēju, ka patiesībā sacitājs domā ko citu un apstākļi ir «pilnīgi pretēji».

Tikai reizēm, pilnu sirdi un aizmirstoties, kāds šo parādību varēja nolādēt no zemes virsas un pateikt, piemēram, ka Austrumeiropa ir «kā zināmajā vietā iedzīts miets» (*pain in the ass* jeb *PITA*).

Kuratorijā valdīja stingri (kaut arī neoficiāli) priekšraksti, cik tālu drīkst aiziet, jokojo par kādu. Piemēram, attiecībā uz Āfrikas valstīm likumi bija bargi, par tām it nekādā gadījumā nedrīkstēja teikt, ka tās ir «miets zināmajā vietā», pat ja tās tādas bija. Nedrīkstēja teikt arī par musulmaņiem, kosoviešiem, Palestīnas arābiem, inuītiem, Austrālijas aborigēniem un vēl dažiem citiem. Viņu gadījumā vajadzēja māt ar galvu, glumi smaidīt un ļaut noprast, ka pie visa vainīgs kādreizējo kolonizatoru mantojums, kas ir ilgs kā plutonija pussabrukšanas periods. Pie gandrīz neaizskaramajiem vēl nesen piederēja arī austrumeiropieši. Kaut gan pēdējā laikā šajā jomā notika pārmaiņas, tas tomēr uzspieda savu zīmogu abu kungu sarunai.

«Es vēlētos pievērst jūsu uzmanību kādam apstāklim,» Ograks van de Velde teica, iemalkojis lāsīti *Baltā krieva*. «Atļaujiet sākt alegoriski. Kā mēs zinām no psihiatrijas, dažām meitenēm piemīt uzmacīga doma, ka kaut kur ir kāds kungs vai pat princis, kas apsolijs tās apprecēt. Viņas sevi uzskata par pelnrušķītēm, apburtām princesēm vai velns viņu zina ko. Viņas par to ir nesatricināmi pārliecinātas un attiecīgi arī izturas. Apkārtējos tas izraisa apmulsumu, smieklus, nicinājumu un dusmas. Piemēram, šāda meitene, atsaucoties uz iedomātām prevalējošām izredzēm, augstprātīgi atraida, tā teikt, normālus piedāvājumus laulību jomā. Ak jā, Tenesija Viljamsa *Ilgu tramva-*

Ilustrācija –
Renāte Kloviņa

jā ir kas līdzīgs, ja šis teksts ir jums pazīstams.» Viņam blakus sēdošais Janošs Sekuritāte i Gasetis kautrīgi papurināja galvu un, palūdzis vārdu atkārtot, ieklikšķināja to savā viedtālrunī. «Kas izraisījis šādu aberāciju, pašlaik nav svarīgi. Svarīgi ir tas, ka arī daļai austrumeiropiešu ir savāda spēja bez iemesla identificēties ar tiem, kas viņi patiesībā nav. Arī viņu gadījumā sastopamies ar savādu vēlmju domāšanu, izmežģījušos realitātes izjūtu. Dzīvodami materiālajā ziņā relatīvā nabadzībā – protams, protams, salīdzinot ar mums – un būdami tiklab vēsturiskās pagātnes kā kultūras bagātību ziņā samērā necili – jau atkal salīdzinot ar mums, kaut gan zināma hierarhija pastāv arī starp pašiem austrumeiropiešiem, piemēram, tiem, kas ietilpa kādreizējā dubultmonarhijā, šis mantojums ir neapstrīdami reprezentablāks, vietumis pat salīdzināms ar mūsējo –, viņi mil skaļi runāt par Eiropas «civilizējošo mi-

siju» un «baltā cilvēka pienākumu». Jā, jā, pat šādu verbālo liķi viņi ir izrakuši no tā ideoloģiskā kapa, kas acimredzot nav bijis pats dziļākais. Viņi nāk mums, senām kultūras tautām, mācīt, kā mums būs uzvesties, nāk mums atgādināt mūsu pašu likumus un pamatprincipus. Viņi mums bāzīs degunā, ka mums jāturpina būt eiropiešiem!» Ograks ar pirkstiem dramatiski bungoja pa savu *notebook*.

«Tiesa, viņi to nedara ne uzbāzīgi, ne tieši, vismaz līdz šim ne, taču ir zīmes, ka bēgļu krīzes iespaidā situācija mainās. Šāda iztūrešanās, kā reizēm jau ir teikts, liecina par kārtīgas *Kinderstube* trūkumu bērnībā. Salīdzinājums ar bērniem ir pilnīgi relevant. Tie taču vienmēr ir mazliet nepateicīgi – līdz pieaug un saprot, ko vecāki viņu labā ir darījuši. Diemžēl pašlaik no šādas pedagoģiskas diagnostikas nav nekāda labuma, jo jau atkal – saskaņā ar mūsu pašu ieviestiem likumiem

Paši briesmīgākie meli: lielas un mazas tautas esot vienlīdzīgas

šiem lielajiem Austrumeiropas bērniem ir tiesības uz savu viedokli.»

Līdzās galdiņam uzradās balodis, kurš, kustinādams galvu uz leju un augšu kā atspoli, kaut ko uzknābāja no zemes, knaši paraudzījās visapkārt un gāja tālāk. «Austrumeiropietis!» uzplaiksnija Janoša apziņā, un viņš izgrūda:

«Tādus vajadzētu sūtīt uz grūti audzināmo bērnu skolu!»

Viņa sarunbiedrs delikāti ignorēja šo jūtu uzplūdu un turpināja.

«Viņi runā, ka ir atgriezušies Eiropā. Ko tas nozīmē — atgriezušies? Protams, daži no viņiem, piemēram, čehi un ungāri, zināmā mērā arī poļi un citi, tur patiešām bija. Bet baltieši? Kā, pamatojoties uz pārdesmit, turklāt vēl tālā perifērijā pavadītiem gadiem — jo tieši tik ilgi viņiem starp diviem kariem aiz britu žēlastības tās savas valstis bija —, var apgalvot, ka viņi jau ietilpuši Eiropā! Racionāli skatoties, ir skaidrs, ka viņi itin nekad Eiropā nav bijuši un pašlaik klauvē pie tās durvīm pirmo reizi.»

«Jā, kur viņi to rāvuši?» brīnījās jaunākais kungs. «Tā jau ikviens var sākt sevi uzskatīt par vienalga ko!»

Liels ir liels, un mazs ir mazs

Pamazām apjēdzu, ka mūsu pašu izpratne par savu nacionālo vērtību un attiecīgais ārzemnieku vērtējums pamatīgi atšķiras. Informācija, ka esmu igauņi, visumā nevienam neko neizteica. Kad papildināju, ka *from the former USSR*, tad cilvēki lielākoties liksmi iesmējās un teica: ahā, *from Russia*. Skaidroju, ka esmu igauņi. Runa jau bija ne tikai par fakta kļūdu. Mūsu priekšstatos krievs ir ne sevišķi attīstīta būtne, pa pusei aziātisks barbars. Es, protams, zināju, ka šāds tēls izveidojies uz Igaunijā ievesto «padomju cilvēku» bāzes un ka īstie krievi ir citādi. Taču šāds nošķirums pirmām kārtām bija raksturīgs izglītotiem ļaudīm. Vairākums vienmēr operē ar klišejām. To, uzskatīdami mani par *Russian*, darīja arī Rietumu ļaudis, kam patika krievu dvēsele un krievu lācis. Es iekšēji biju sašutis: vai tad mēs jau pēc ārienes neesam smalkāki par kaut kādiem lāčiem, vai mūsu saviesīgais ritms nav rietumniecisks un mūsu angļu valoda neplūst raitāk?

Distancēdamies no krieviem, es biju pārliecināts, ka šādi sevi sarunbiedra acīs paaugstinu. Ka viņi atmaigs, sazīmējuši manī sev līdzīgu civilizētu būtņi, mazo, centīgo igauņi, kuram likteņa jociņu dēļ gan neklājas tik labi kā viņiem, lai viņi būtu no Holandes, Francijas vai citurienes, bet kuram ir pavisam cita zelta prove nekā «lāčiem».

Bet patiesībā sarunbiedru, kamēr es, pēc savām domām, plivinājos ar sugas papīriem, pārņēma vilšanās: «Ak tad viņš nemaz nav lielas un varenas nācijas pārstāvis, bet gan no kaut kādas mazas, nepazīstamas cilts!» Es nebiju aptvēris, ka vairākumam no sešiem miljardiem eksistē divas hegemonijas — un satiekies ar vienas pārstāvi

būtu jauki. Vienalga, ko reizēm par tām runā, tas taču nozīmētu iespēju sastapties ar kaut ko mistisku un mītisku. Jo liels ir liels, un mazs ir mazs. Lietu kārtība pasaulē ir tāda pati kā senāk ciema kroga priekšā, kur saimnieks sarunājās ar saimnieku, bet kalps ar kalpu.

Jā, neapšaubāmi es šajās reizēs krietni samazināju savu vērtību. Uguntiņa, ko sarunbiedra acīs bija iedegusi *Russian* iespēja, tagad apdzisa, un to aizstāja pieklājīga interese. Viņa maņas būtu kairinājusi nevis brālības sajūta, bet gan saskare ar Atilas, Tamerlana un Čingishana stipro dzelteno sēklu, no kuras cēlušies pasaules valdnieki. Saprātu, ka Rietumi sevi ienīst tik ļoti, ka piedod tiklab Staļinam, kā arī visiem citiem Austrumu agresoriem.

Paši briesmīgākie meli: lielas un mazas tautas esot vienlīdzīgas. Protams, vēstures gaitā šajā ziņā daudz kas mainījies. Mehānismi, ar kuru atbalstu lielie dominē pār mazajiem, tagad ir citādi. Mazākos mūsdienās nedz paverdzina, nedz iznīcina, viņus nesūta trimdā un parasti nediskriminē arī likuma acīs. Vēl jo vairāk: lielo tautu ierindas pilsoņi ar mazākajiem savā vidū ir apraduši un neko par tiem neiztaisa. Tagad diskriminēšana ir netieša un nemanāma, tā ka to var pat nesaprast. Taču pazudusi tā nekur nav.

Tas, ka tautības ir vienlīdzīgas, ir muļķu mierinājums. Tikai viens piemērs no slēptās dominēšanas. Mums visiem skolā jāmācās lielo tautu kultūras. Man jāmācās Balzaks. Nav jau tā, ka es negribētu, gluži pretēji, Balzaks man varbūt pat patīk. Runa nepavisam nav par to. Bet apziņa, ka mūsu Balzaku, ja mums tāds būtu, pasaulē nedz mācītos, nedz lasītu kāds cits, izņemot mūs pašus, — jau šī doma vien liek man uzšķaudīt arī vēsturiskajam Balzakam. Nu labi, dievs ar Balzaku. Turklāt vēsture tolaik «notika» Francijā. Bet, ja Kafka būtu rakstījis igauņiski, pasaule par viņu nezinātu itin neko. Apšaubāmi, vai zinātu pat tad, ja viņš būtu rakstījis čehiski, kaut gan viņš dzīvoja Prāgā. Nezinātu arī par Prustu, nezinātu par Folkneru un desmitiem citu. Bet tā, protams, nav tikai ar Igauniju. Par Rīgā dzīvojušu Robertu Mūzilu pasaule pat dzirdējusi nebūtu.

Īsi sakot: lielie uzskata par pašsaprotamu, ka viņu garīgās grabažas veido cilvēces kopipašumu. Liela tauta atraugājas vai nopiržas, mēs sakām: klasika! Tāds pats garīgais spiediens ir spēkā absolūti visās jomās.

Identitātes apgraižošana

Es nolēmu: velns rāvis, nebūšu igauņu vīrietis, un viss! Ņemšu un apgraižīšos. Nē, ne pēc jūdu (*brit milah*) vai arābu (*khitan*) tradīcijas, bet garīgi. Pieņemu lēmumu kļūt par angļu substrāta britu. Skotu un iru varianti varbūt būtu bijuši aizraujošāki, taču, rēķinoties ar manām iespējām, nepārvarami specifiski.

Izrādās, ka iemācīties jaunu valodu nemaz nav tik grūti. Daudz sarežģītāk ir aizmirst dzimto va-

Tu esi kartupeļu bedrē, kuru gan apzinīgi iztulko kā *potatocellar*, tomēr, jā, pirmā telpas uztvere notiek dzimtajā valodā

lodu. Es gan centos angļu valodā domāt un risināt iekšējo dialogu, taču tas acīmredzot ir tikpat absurdi, kā spēlēt pašam ar sevi šahu. Saprātu, ka dzimto valodu aizmirst nemaz nevar. Augstākais, kas iespējams, ir to novietot kaut kur «dibenplānā». Jaunajai valodai vajadzēja uzslieties priekšplānā kā modernai stikla ēkai sena pilsētas mūra priekšā. Sāku saprast, ka, paliekot dzimtenē, to sasniegt nav iespējams. Šeit tu vari katru dienu iet kaut trīs kursus gluži kā anonīmais alkoholiķis uz savām sapulcēm, tu vari sākt dzīvot kopā ar savu svešvalodas pasniedzēju — un tomēr nav iespējams mainīt tautību, ja visu pārējo laiku visapkārt ir ļaudis, kas runā tavā dzimtajā valodā. Un pat tad, ja viņi ar tevi nerunā — troksnis ir pazistams, un ar to pietiek. Kas vēl savādāk: pat ja viņi nesaka ne vārda, dzimtā valoda no viņiem tomēr izstāro kā tādi noslēpumaini viņi. To ietekmē tavā apziņā acumirkli aktivizējas vecie «perēkļi» vai «centri», tu inducējies, sāk domāt, bet joprojām dzimtajā valodā, un tas jau ir tas pats, kas runāšana. Pat ja tu pavisam nošķiries no pasaules, noslēdzies, piemēram, kartupeļu bedrē un centies tur citēt Biblii angļu valodā, arī tur, tumsā, apkārtnē tomēr būs igauņvalodīga. Tu esi kartupeļu bedrē, kuru gan apzinīgi iztulko kā *potatocellar*, tomēr, jā, pirmā telpas uztvere notiek dzimtajā valodā. Tātad nav nekādas jēgas bēgt uz vientuļu saliņu vai bākas sarga torni. Pat ja tu liksi apmainīt visu apkārtni, ieskaitot mēbeles un zemi, debesis tev virs galvas, mākoņi, vējš un zvaigznes arvien būs igauņvalodīgas. Un — ar dievu, britiskošanās! Doma aizklidīs, tu piepeši pieķersi sevi sapņojam igauņu valodā un varēsi sev izteikt tikai rūgtus pārmetumus. Pēdīgi atmetīsi ar roku. Saprātu, ka šeit nav nekādu iespēju. Ir jābrauc prom, kaut gan biju apgraizījies tikai aptuveni par ceturto daļu, un jānovēd šī lieta līdz galam citur.

Lokālpatriotisma slavinājums (galvenā varoņa sleja Lejas Malienas rajona avīzē, rakstīta jau angļu valodā)

Viena no visjaukākajām lietām pasaulē ir cilvēku apmierinātība ar savu dzīvi tur, kur viņi dzīvo, un nedzišanās par katru cenu nonākt citur. Ir cilvēciski saprotams, kāpēc daudziem šķiet, ka labi ir tur, kur mūsu nav. Tā notiek pirmām kārtām tad, ja ir augsts bezdarba līmenis, nav kārtības ar ceļiem un transportu, ir trūkumi medicīniskajā palīdzībā un kultūras pakalpojumos, vārdu sakot — ja viss ir slikti. Vispārējais pagrimums vispirms un visstiprāk vienmēr jūtams laukos un mazākās vietās. Tāpēc visās pasaules trūcīgākajās valstīs rodas milzu pilsētas megapoles. Mehiko un Kaira, Lagosa un Daka — no visas valsts tur sabrauc labākas dzīves meklētāji. Tādu viņi tur neatrod, taču, pat ja atrastu, tas kopumā būtu negatīvi. Ja viss sabiedrības smagums novirzās uz vienu punktu, tā sašķiebjas. Un pretēji: dzīve valstī ir kārtībā, ja cilvēki par katru cenu negrib pārcel-

ties uz lielajiem centriem. Viņu prāts ir liksms un noskaņojums priekšzīmīgs tikai tad, ja viņu vēlēšanās ir padarīt ērtāku un cilvēka cienīgāku tieši savu ciemu, pilsētciematu vai mazpilsētu. Tur ir viņu saknes, un tur viņi kopj savu dārzu, ko atstāt bērniem.

Mēs varam smieties par Sinklera Luisa romāna *Babits* personāžu egocentrismu un aprobežotību, taču vienā ziņā viņu gars ir slavējams: viņi negrāsās pārcelties uz Ņujorku vai kādu citu metropoli, bet ar darbu pacelt paši savu pilsētu Zenītu. Turīgi mazāki centri visur valstī ir tikpat svarīgi kā stipras vidusšķiras rašanās.

Cik jauki ir uzturēties, piemēram, dažā labā Skandināvijas lauku vietā, kur dzīvo ļaudis, kas ir apmierināti ar savu dzīvi. Viņi nejūtas ne atstumti, ne pamesti, jo viņu dzīves kvalitāte kopumā ir tikpat laba vai pat labāka nekā citur. Un pats galvenais — šādu dzīvi viņi ir izvēlējušies paši. Tāpēc šādiem ļaudīm parasti ir novērojama patīkama saimnieka stāja. Labvēlīgi un draudzīgi viņi izrāda viesim savu dzimto pusi un sarunājas ar viņu. Vai igauņi vēl atceras, kā Tammsāre pretnostatīja pilsētas kundziņu un lauki? Abi ir vajadzīgi, abu antagonisms virza uz priekšu dzīvi, un tā nu ir katra paša darišana, kuram no abiem dot priekšroku. Taču pašlaik mums līdzsvars ir zudis. Visi pārējie ir nokāruši degunus viena divu lielāku centru priekšā un jūtas mazvērtīgi. Cilvēku no mazākas vietas teju vai pārņem vainas sajūta, ka viņš vispār uzdrīkstas eksistēt — viņš ir caurkritušais, viņš ir lūzeris jau pēc definīcijas.

Tāpēc es gribētu dziedāt slavas dziesmu parādībai, kuras vārds ir lokālpatriotisms. Padarīt kaut ko labāku, nevis skriet svešumā — šādi attieksmei jārodas arvien vairāk. Tikai tad dzīve kopumā kļūs labāka, tad mazākas vietas pamazām neiztukšosies, tad nebūs kauns būt miestīņa elitei, tad dzīve mazpilsētā būs ērta un patīkama. Tad beigsies amoka skrējieni uz «pievilksanas centriem». Protams, šādi dzīvei jārodas uz vietas, jāzaug no apakšām. Ceru, ka manas acis to pieredzēs.

Tie, kas raugās pāri ūdeņiem

Vecā Dzeņa mazbērns, pirmdzimtā dēla Lauri dēls Aigurs, savu vecāku māju Vācijas mazpilsētā N. bija pametis jaunībā. Ne ar kašķi, bet lai redzētu pasauli un pilnveidotos. Vispirms viņš pusotru semestri nomācījās kādā Desavas koledžā, tad izceļojās pa Portugāli un Brazīliju, no kurienes pēc pusotra gada atgriezās Eiropā, precīzāk, Itālijā. Visās uzturēšanās vietās viņš papildinājās universitātēs, ja izdevās iegūt stipendiju. Viņš bija arī dzejnieks, taču naudu pelnīja ar ceļvežu tulkošanu igauņu firmām, jo sava tēva dzimto valodu pārvaldīja brīvi (tāpat kā mātes lietuviešu valodu). Goas dzejas festivālā viņš bija saticis Rehānu, abi kopā dzejoja, un tā nu viņiem radās simpatijas, kas izvērtās par attiecībām. Rehāna bija Francijā studējusi kulturoloģiju. Viņa vēlējās kļūt

Hi, iepazīsimies, mani sauc Mia Muhina! Man ir arī otrs vārds, Pedro Ilgems

■ Mihkels Muts

par sociālzinātnieci. Viņi satikās vēl divas reizes, Bukarestē un Vinē.

Rehana:

Es sēdēju Bosfora krastā un pāri ūdeņiem raudzijos uz Eiropu. Tur ir miers, un šķiet, ka saule spīd mūžam. Ļaudis ir pieklājīgi, visiem ir, ko ēst un dzert. Tur es vēlētos uzaudzināt savus bērnus. Tur mums nebūtu visu laiku jābaidās. Tur pie varas vairs nenokļūst trakie. Tur tevi nebāž cietumā, ja pasaki par valdniekiem ko tādu, kas viņiem nepatīk. Tevi par to nepiekauj un neizvaro.

Manu draudzeni, avīzes reportieri, nopēra ar pletni. Man izdevās aizbēgt. Šādu dzīvi es nevēlos. Man ir sajūta, ka eiropieši paši ne vienmēr saprot savu laimi. Šajos septiņdesmit gados, kamēr Eiropas lielākajā daļā valdījis miers un līdzsvars, viņi ar to ir tā apraduši, ka uzskata par pašsaprotamību. Viņi nespēj iztēloties, ko nozīmē stundām stāvēt maizes rindā, katru dienu drebēt par savu dzīvību, baidīties no bumbām, ko spridzina cits uz citu saniknojušies reliģiskie fanātiķi. Vai tad miers un līdzsvars nav pats augstākais, kas cilvēkam vajadzīgs? Daži sūdzas, ka tas padara cilvēku kūtru un sabojā. Bet vai tad bailes un raizes ir labāki līdzgaitnieki, vai tie sabojā mazāk? Eiropā ļaudis savu vienīgo un neatkarīgo dzīvi nodzīvo daudz maz tā, kā tas uz zemes vispār iespējams. Toties vairākumam no mums, kas dzīvo šeit, visu laiku jābūt gataviem, ka šī viena vienīgā dzīve aizritēs neparedzami un nedabiski, mēs nevaram būt droši ne par ko. Es un daudzi mani paziņas, mēs gribam braukt uz Eiropu. Vai es jēlkad gribētu atgriezties? Nezinu... Nē, protams, gribētu, ja dzīve šeit būtu citāda. Vai tad nav iespējams, ka arī šajā pasaules reģionā reiz sāktos draudzīga, mierīga dzīve, priekšroka tiktu dota demokrātijai un viss noritētu tāpat kā Eiropā pēc pasaules kara, kad cilvēki bija saņēmuši savas briesmīgās mācību stundas? Nojauta saka: pat ja iestāsies miers, dzīve tomēr nekad nekļūs tāda. Šejienes ļaudis dažā ziņā ir ļoti atšķirīgi, viņu naidi ir citādi un nekur nepazudis vēl gadu simtus. Visādā ziņā es nenodzīvošu tik ilgi, lai redzētu to galu. Un pašlaik es neko mainīt nespēju. Savu vienīgo un neatkarīgo dzīvi es gribu nodzīvot normālā pasaulē. Arī es esmu cilvēks.

Drīz es satikšos ar Aiguru un mēs sāksim laimīgi dzīvot Eiropā.

Aigurs:

Sēdēju Lisabonā un raudzijos pāri ūdeņiem. Domāju, ka negribu palikt Eiropā, domāju, ka te ir maz vietas un maz gaisa, ka te es nosmakšu. Domāju, ka tā nav gluži tā pasaule, par kuru aiz dzelzs priekškara bija sapņojuši mans tēvs un māte. Cilvēki ir pārvērtušies par kūtriem veģetētājiem, kas dzīvo tikai tagadnei, vai atzveltņes krēsla revolucionāriem, kas ūdeni iekritušu pulksteni meklē nevis tur, kur tas patiešām iekritis, bet tur, kur ūdens ir seklāks.

■ Igaunu apgrauzītājs

Iepriekšējā nedēļā biju Venēcijā, sēdēju Lido, vienkārši krastā, un pāri ūdeņiem raudzijos uz *San Marco*. Šī žilbinoši daiļā pilsēta, viens no jaunās Eiropas kādreizējiem šūpuļiem, grimst fiziski un izzūd visos veidos, izņemot vienu nozīmi: tā ir kļuvusi par tematisko parku. Šādi tā plašās pasaules mērogā ir visas Eiropas simbols. Vairums eiropiešu ir fatālisti, kas uzskata, ka viss notiek, kā tam jānotiek. Savukārt viena daļa no tiem ir mazohisti, bet otra — nostalgisti. Vēl sastopami utopisti, kas uzskata, ka svešu karaspēku var uzvarēt ar labu vārdu, un sacenšas viesmīlībā. Tad vēl ir vientiesīgie, kas neatšķir teātra dekorācijas un Venēciju. Tāpēc visi mīl šo pilsētu. Racionālu, saprātīgu cilvēku ir maz. Tādi Venēciju aizslēgtu, noteiktu karantīnu, aizliegtu skatītājtūristus. Šīs pilsētas gaisotne un noskaņa, viss *ambience* aizver cilvēkiem acis un ausis un aptumšo saprātu. Ļaudis, kas apmeklē Venēciju, kļūst par likteņa mīļotājiem. Eiropas noriets, kas jau notiek tāpat, tādējādi vēl pieņemas ātrumā.

Šī skaistā, taču noguruši pilsēta, dekadentu Meka, no kuras strāvo vecās un zudībai lemtās pasaules dvesma!

Tas izklausās vājrātīgi, taču, kad es tur, Lido, tā sēdēju, man radās paralēles ar tēva dzimto vietu, mazu ciematiņu Igaunijas perifērijā, kur es bērnībā pavadīju daudzas vasaras pie vecvecākiem. Padomju laikā tas bija bijis visai svarīgs ražošanas centrs, tagad tur viss ir *downsized*, iemeties sabrukums un dzīve sarūk. Venēcija savas vēstures laikā ir dabūjusi visu, Lejas Maliēna vēl nav dabūjusi un arī nedabūs isti neko. Varētu jautāt, kā šīm divām iespējams kaut kas kopīgs. Tomēr ir, jo abas ir izzūdošās Eiropas simboli.

Es gribu pazust no Eiropas. Te vairs nekas nenotiek. Tas ir mirstošs kontinents, no kura aizplūst dzīvības sulas. Bet tie, kas ierodas, vai tie Eiropu neatjaunos? Nē, vecās mucās nevar liet jaunu vīnu. Un migranti labākajā gadījumā izdarītu tikai to. Labākajā gadījumā...

Esmu ilgi apsvēris. Es zinu: ja es no šejienes aizbraukšu, tad vairs neatgriezīšos. Jāpārrauj un jānogriež viss. Ja kaut kur tur tālumā dzītu jaunas saknes, tad varētu sākt no sākuma, varētu dzīvot tālāk. Es nolēmu spert šo soli.

Kā man to vajadzētu izskaidrot Rehanai?

Aigurs nolēma Rehanai piezvanīt. Viņš ieraudzīja, ka pienākusi izziņa:

*O Romeo, Romeo! wherefore art thou Romeo?*²¹

Mia un Pedro

*Hi, iepazīsimies, mani sauc Mia Muhina! Man ir arī otrs vārds, Pedro Ilgems. Es tiešām esmu abdzimumu būtne. Nevis trans- vai bi-, bet tieši abdzimumu. Man visu laiku ir abi dzimumi, tāpat kā visiem ir divas ausis. Precizēsim, es nemainu savu dzimumu periodiski kā Ursulas le Gvīnas filmā *Tumsas kreisā roka*, kur visiem ir te viens dzimums, te atkal otrs (šāda stāvokļa nosaukums*

Jau deviņu gadu vecumā es ilgojos spēlēt grupā, kuras bundzinieks būtu no Brazīlijas, basists no Japānas un solists no Maskavas

ir *kemmer*). Es nemitīgi esmu ar divējādām sekundārajām, terciārajām un pat kvaternārajām dzimumpazīmēm. Dzimums taču ir konstruks, un kāpēc man vajadzētu samierināties ar pusi, ja var uzkonstruēt visu būšanu? Atkārtoju, man ir divi komplekti konstruktū. Tā ir mana biznesa ideja. Lūdzu, cieniet manu sevišķumu!

Vispirms par sevi. Esmu eiropiete. Savus senčus, protams, zinu līdz 18. gadsimtam (liku *Geni.com* tos izpētīt). Man ir x tautības tēvs un y tautības māte, manai vecmāmiņai bija tautība z. Neko neprecizēšu, jo tas var izraisīt aizspriedumainas asociācijas. Varu pateikt, ka ģenētiski es turpinu Vecās Eiropas identitāti, kas tagad kļuvusi par atvērtu un globālu identitāti. Viens no maniem vecvectēviem dienēja tajā karaspēkā, kas iekaroja un okupēja to zemi, kurā mana vecvecmāmiņa darbojās pretošanās kustībā. Vecvectēvs šo valsti iekarot nedevas brīvprātīgi, jo nacionālistisku uzskatu vadītais diktators ar savu retoriku bija sajaucis cilvēkiem galvu. Tā kā vecvectēva prāts šis aplamās apziņas dēļ bija aptumšots, viņš bija gatavs mirt par savas valsts godu (tas ir sarežģīts jēdziens, par kuru vēsturnieki strīdas joprojām). Vecvectēvs strādāja šajā okupētajā zemē nodibinātā koncentrācijas nometnē, kur organizēja gūstekņiem atvērto universitāti. Vecvecmāmiņa drīz krita gūstā (*résistance* rindās bija nodevējs), tika nosūtīta uz šo koncentrācijas nometni un iestājās vecvectēva atvērtās universitātes pirmajā kursā. Vecvectēvs eksāmenos neuzdeva vecvecmāmiņai jautājumus un arī citādi nevienu pašu reizi nespīdzināja. Vecvecmāmiņa viņā iemilējās un pēc kara metās dzīt pēdas šim jauneklīm, kurš bija viņu mācītājs nespīdzinādams. Viņa to sazīmēja tiesas zālē, kad bija uzaicināta par liecinieci procesā, kurā tika lemta tiesa pār kara noziedzniekiem. Vecmāmiņa izteiksmīgi stāstīja, kā vecvectēvs viņu nespīdzināja ar mācīšanu, un zālē visi raudāja. Vecvectēvam tik un tā būtu piespriests nāves sods un iešļircināta letāla injekcija, ja vecvecmāmiņai rokā nebūtu vēl viens trumpis. Proti, viņa pierādīja, ka vecvectēvs — riskēdams ar dzīvību — bija viņai ļāvis ar cietuma radiostacijas starpniecību uz piektā paraģrāfa pamata saukt palīgā *NATO* sabiedroto karaspēku. Vai viņas stāstītais atbilda patiesībai, neviens nezina, taču vecvectēvam, ovācijām skanot, piesprieda nosacītu cietumsodu. Tad vecvectēvs un vecvecmāte apprecējās, nodibināja (protams, alegoriskā nozīmē) Eiropas Savienību, un tā piedzimu es (pa vidu bija vēl dažas ģenerācijas, tomēr tieši vecvecvecākus es uzskatu par saviem garīgajiem priekštečiem).

Ar tautību man nekādu problēmu nekad nav bijis. Man patīk visas tautības, un es esmu ļoti toleranta. Ir taču skaidrs, ka cilvēki ir no dažādām tautībām. Gluži tāpat, kā viņiem drusciņ atšķirīgs ir pilnīgi viss. Dažam deguns ir liks, citam taisns, vienam ausis ir lielākas, citam mazākas. Bet to visu taču iespējams mainīt! Kam tad

izdomāta plastiskā ķirurģija? Senos laikos, jā, tad tev ar savu degunu vajadzēja nodzīvot no šūpuļa līdz kapam, tagad vairs ne. Tas pats attiecas arī uz visu pārējo: radi sev ķermeņi un uztaisi profilu. Mēs negaidām žēlastības dāvanas no dabas, kā ir teikts. Ikviens var mainīt savus iestatījumus. Gribu to vai gribu citu. Svarīgi ir zināt, ko tu gribi, un būt ar mieru maksāt par to. Tas arī ir galvenais.

Tas ir tieši saistīts ar tautību. Ne jau tas ir svarīgi, ka tādas ir, gluži pretēji, tas visu padara interesantu. (Tik patīkami ir redzēt kādu sīku mīļumtautību, gribētos to barot no rokas un novērot, kā tā attīstās.) Svarīgi ir tas, ka itin neviens nav ne pie kā pieķēdēts. Tu vari būt kaut kāda tautība, taču tas neilgst mūžam. Tu vari būt gan viena, gan cita vai pamišus. Strādā kā tautība a, degunu šņauc kā tautība b, ar seksu nodarbojies kā tautība w un tā tālāk. Sarkanais *Zen*, manu studentes gadu guru, reiz teica, ka ar tautībām ir tāpat kā ar krāsām: baltajā ir tās visas.

Man ļoti garšo dažādi nacionālie ēdieni. Un nacionālo klasiķu darbos es nemitīgi atrodu jaunas nenovecojošas domas. Es cenšos darīt visu, lai šie ēdieni un domas kļūtu arī par citu Eiropas tautu kopīpašumu. Ieskaitot tās, kas ierodas no citām pasaules vietām un kļūst par Eiropas tautām. Pats par sevi saprotams, esmu gatava mācīties arī viņu, no citurienes atnākušo, klasiķu domas un mīlēt viņu nacionālos ēdienus.

Taču kaut kāda viena tautība man nūdien būtu mokas. Mana dvēsele tam ir par plašu. Es vienmēr esmu gribējusi, lai manas mājas būtu visa pasaule. Jau deviņu gadu vecumā es ilgojos spēlēt grupā, kuras bundzinieks būtu no Brazīlijas, basists no Japānas un solists no Maskavas, un mēs spēlētu arābu šūpuļdziesmu sambas ritmā. Goda vārds, es jūtos kā pasaules pilsonē. Vēsture ir viens no maniem mīļākajiem vaļaspriekiem. Katru rītu man ir mazs atceršanās treniņš.

Valsts atbalstīja manu iešanu bērnodārzā un vēlāk koledžā. Tā kā es vienmēr esmu mīlējusi socializāciju, nolēmu palīdzēt kandidātiem vēlēšanu kampaņas laikā. Balsis vākdama, klauvējos ļaudīm pie durvīm un vienlaikus iemācījos pazīt savu sabiedrību. Turklāt tika pazemots mans dzimums un notika arī cita veida verbālā uzņēmšanās — un tomēr es iemācījos pazīt savu sabiedrību.

Mana izcelsme man nāca par labu starptautiskajā ziņā, jo es brīvi protu tiklab mātes, kā tēva valodu. Pati uz savu roku iemācījos arī tibetiešu un Galīcijas poļu ebreju valodu (valodas drikst nosaukt, jo valoda ir neitrāla). Turklāt esmu studējusi sabiedriskās attiecības, sistēmu analīzi, projektu rakstīšanu, biznesa angļu valodu, postkoloniālismu un paškolonizāciju, metavēsturi, sieviešu studijas un medijus, radošumu (kopā ar radošuma samazināšanu), mentālā G punkta ģenerēšanu, *feng shui* un nekromantiju. Nesen es papildinājos eiointegrācijas zinībās. Esmu strādājusi par kuratori, moderatoru, mentālo epilato-

Man prātā nāk tās eskimosu sievietes, kas cita pēc citas mutē gremo vienu un to pašu gaļas gabalu, ko pēc tam piedāvā dārgajam viesim

ri un ēdiena izsniedzēju pret diktatoriem protestējošo lauka virtuvē.

Par savu karjeru lielā mērā varu pateikties tam, ka biju ļoti sevišķa un visiem pieprasīju, lai mans sevišķums tiek cienīts. Es pieprasīju, lai visur manis dēļ tiek novietoti pacelāji, ķerras un ceļamkrāni, jo nāku es, abdzimumu būtne! Tagad visi ir apraduši, ka abdzimumniekiem ir visas tās pašas tiesības, kas viendzimumniekiem. Tādu kā es ir simtiem tūkstošu, tiesa, visi nav iznākuši no skapja, jo sevišķi Austrumeiropā.

Jauniešu organizācija mani izvirzīja par Eiroparlamenta deputāta kandidāti. Ievēlēja es netiku, taču iekritu acis izdevīgām personām. No tā bija labums, kad sāka radīt jaunas struktūras. Mājās es tā arī neatgriezies, paliku jaunās Eiropas galvaspilsētā. Mana darbavieta ir aģentūra, kas nodarbojas ar iniciatīvu kartēšanu, implementēšanu un monitoringu. Mans darbs ir interesants, un man patīk sava dzīve. Es satiekos ar interesantiem ļaudīm, ēdu interesantus ēdienus un uzzinu interesantu informāciju. Viss ir interesanti. Viena no manām pamatfunkcijām ir konferenču rīkošana. Daudz ceļoju un daudz dzīvoju viesnīcās. Sevišķi interesanti ir no rīta viesnīcas foajē noraudzīties uz cilvēkiem, dažs dodas prom, dažs ierodas. Man briesmīgi patīk, ja dzīve ir interesanta.

Protams, es vēlētos turpināt kaut kādās struktūrās un iegūt atbildīgu posteni, lai dzīve būtu vēl interesantāka. Jūs vēl dzirdēsiet par mani, es apsolu!

Pedro Ilgems par nacionālismu

Būtībā man nacionālisms patīk. Taču tikai tādā gadījumā, ja tas ir civilizēts. Tāds, kur ir brīvdabas muzeji un nacionālie parki, folkgrupas un tradīciju festivāli, jaunuzņēmumi, kas nodarbojas ar nacionālo radošumu, un atbilstošs *know-how*. Man patīk, ja valsts galvam pretī nāk meitenes tautastērpos un pasniedz sālsmaizi, lauru vainagu, savas pilsētas simboliskās atslēgas vai citu ko kulturālu. Arī mazi bērni, ja ir labi izmācīti, tautastērpos šķiet ļoti dekoratīvi. Tāpat ir aizkustinoši klausīties kāda ziemeļvalstu jaunattīstības valsts mākslas ansambļa izpildījumā izglītota cilvēka ausij neierastus (sinkopētus) skaņu kopumus, ko viņi sauc par dziesmu, un skatīties viņu naivi lempīgo stampāšanu vai galopēšanu, kam vajadzētu būt deļai.

Man patīk par tālām zemēm uzņemt filmas, kuras var noskatīties *Travel Channel* un *National Geographic* un kurām ir laba, raita montāža un patīkami humorīgi raidījuma vadītāji. Iedzimtie šajās programmās ir strādīgi un laimīgi un prot angļu valodā atbildēt, cik daudz pie viņiem maksā bambusa būdas ar apkalpošanu istabā. Kioskos vai interneta veikalos var nopirkt *CD* ar viņu tautas mūziku, logotipus, brīnumdarus amuletus un apskaidrojošus suvenīrus.

Man patīk nacionālisms, ja tas tiek izpausts ob-

jektīvi un ir brīvs no aizspriedumiem. Pats svarīgākais ir saskatīt sevi un savu vēsturi vispārējā rāmī un no citu redzesleņķa. Bez paguruma jāuzsver, ka mazajām tautām, atsevišķi ņemtām, nekādas vēstures nav. Piemēram, igauņi ir dzīvojuši starp krieviem un vāciešiem, un viņu vēsture ir definēta caur divām lielām vēsturēm. Taču arī lielāku tautu gadījumā jāatceras, ka vēsture vienmēr ir viengabalaina un viss atkarīgs tikai no aspekta. Nevienam redzesleņķim nav privilēģiju, salīdzinot ar citiem. Piemēram, briti savā vēsturē iemieso ķeltu, anglosakšu un normaņu vektoru summu. Austrālijai (protams, ja neņemam vērā aborigēnus) istas vēstures nav vispār, tajā ir tik maz notikumu, ka par to nūdien iespējams runāt, tikai novietojot to vispārīgās vēstures universālajā matricā un meklējot atbilstes. Tādām vajadzētu būt apgaismota nacionālista skatam uz savu vēsturi. Taču, kad es dzirdu kādu par sevi runājam savu dzimtu un cilšu kontekstā, par savu unikālo nacionālo dvēseles dzīvi, par savu mentalitāti un ieražām, lai tas būtu kaut vai *French way of life*, tad, atzišos, man no tā nāk vēmiens. Manā izpratnē šāds domāšanas veids smird. Šāda nacionālisma gadījumā man pirmās prātā nāk tās eskimosu sievietes, kas cita pēc citas mutē gremo vienu un to pašu gaļas gabalu, ko pēc tam piedāvā dārgajam viesim. Tieši šī ir nacionālisma metafora. Kāpēc to nevarētu stilizēt, atbrīvot no šīm šausmīgajām ķermeņa sulu pazīmēm? Kāpēc nacionālismam, ja mēs to iztēlojamies tēlaini, pēc sevis jāatstāj slapjas pēdas?

Nē, es negribu izskaust savdabību! Vienkārši tas eskimosu gaļas gabals taču varētu būt jau agrāk fabrikā attiecīgās gremošanas mašīnās sakošļāts un vakuuma iepakojumā nopērkams makdonaldā kopā ar stilīgu plastmasas dakšiņu, kečupa tūbiņu un salvetīti.

OK, es pat jūtos tik tolerants, ka varētu šo slapjo nacionālismu kaut kā paciest. Bet katrai lietai ir sava vieta. Jāzina, kas un kad. Savās mājās, lūdzu, ja vēlies, esi tautība, košļā, cik tik. Mājās taču cilvēks vienmēr uzvedas citādi. Staigā apkārtnē kaut kādās tupelēs, nesapogājies, neuzkrāsojies — lūk, tāda ir tautība. Varbūt kādam tas pat palīdz atslābināties. Bet, kad tu esi ārpus mājas, darbā un starp paziņām, tad atstāj tautību mājās, saģērbies tip-top un uzzīmē seju, jo ārpus mājas tev jau jābūt cilvēkam. ■

No igauņu valodas tulkojusi Maima Grinberga

¹ «Ak, Romeo! Kāpēc tu esi Romeo?» (Norāde uz to, ka Romeo ir no naidīgās Monteki dzimtas — M. M.) Šekspīrs, *Romeo un Džuljeta*, II cēliens, II aina (tulk. Kārlis Egle).

Etgars Kerets

Te pēkšņi pie durvīm klauvē

Stāsts

Etgars Kerets (אתגר קרת, 1967) ir izraēliešu rakstnieks, 14 grāmatu autors. Tās ir visbiežāk zagtās grāmatas Izraēlas veikalos. Kereta darbi tulkoti 42 valodās, arī latviski (*Autobusa šoferis, kas gribēja būt dievs*, 2012). Šeit lasāmie stāsti ņemti no krājuma *Te pēkšņi pie durvīm klauvē (Pitom Defika BaDelet, 2010)*.

«Pastāsti kaut ko,» pavēl bārdainis, kurš sēž manā dzīvojamajā istabā uz divāna. Atzišos, man šī situācija nav dziži patīkama. Es tomēr stāstus rakstu, nevis stāstu. Un arī to nedaru pēc pieprasījuma. Pēdējais, kurš prasīja, lai es viņam kaut ko pastāstu, bija mans dēls. Tas bija pirms gada. Es stāstīju viņam kaut ko par feju un sesku, pat neatceros, ko, un pēc divām minūtēm viņš bija aizmidzis. Taču te situācija ir pašos pamatos citāda. Tāpēc, ka manam dēlam nav ne bārdas, ne pistoles. Tāpēc, ka mans dēls mīļi palūdza, bet šis cilvēks mēģina stāstu man prasti atņemt ar varu.

Mēģinu bārdainim paskaidrot, ka pistoles atlikšana atpakaļ makstī viņam — mums — nāks tikai par labu. Ir grūti izdomāt stāstu, kad tev galvā notēmēts pielādētas pistoles stobrs. Bet šis neparķo. Šajā valstī, viņš klāsta, ja tu kaut ko gribi, tev tas jāpieprasa uzstājīgi. Viņš nesēn imigrējis no Zviedrijas. Zviedrijā viss ir pilnīgi citādi. Tur, kad cilvēki kaut ko grib, viņi pieklājīgi palūdz un parasti arī saņem. Toties šitajā kūpošajā, smacīgajā Levantē tā galīgi nav. Pietiek te nedēļu padzīvot, lai saprastu, kā viss notiek. Vai, precīzāk, lai saprastu, kā nenotiek. Palestīnieši mīļi palūdza valsti. Dabūja? Figū viņi dabūja. Kad nu viņi sāka spridzināt bērnus autobusus, pēkšņi viņos sāka klausīties. Kolonisti gribēja, lai viņus uzaicina piedalīties dialogā. Uzaicināja? Gaidi ar maisu. Šie drusku uzkāvēs, mazliet palēja robežpolicīem virsū verdošu eļļu — un šiem pēkšņi sāka izrādīt pretimnākšanu. Šī ir tāda valsts, kas saprot tikai spēku, un nav svarīgi, vai runa ir par politiku,

ekonomiku vai vietu, kur nolikt mašīnu. Tikai ar spēku, neko citu mēs te nesaprotam.

Zviedrija — valsts, no kurienes bārdainais ir ieradies, — ir progresīva un daudzējādā ziņā veiksmīga zeme. Zviedrija nav tikai *ABBA*, *IKEA* un Nobela prēmija. Zviedrija ir plaukstoša un brīnišķīga, un viss, ko viņi ir sasnieguši, ir sasniegts tikai un vienīgi mierīgā ceļā. Zviedrijā, ja viņš būtu ieradies mājās pie *Ace of Base* solistes, pieklauvējis pie durvīm un palūdzis, lai tā viņam uzdzied, viņa būtu pacienājusi viņu ar tēju, izvilksusi no pagultes akustisko ģitāru un nospēlējusi viņam kādu dziesmu. Un to visu ar smaidu. Bet te? Kā tad! Ja viņam rokā nebūtu pistoles, es viņu uzreiz būtu nolaidis lejā pa kāpnēm.

«Paklau...» es mēģinu aizstāvēt savu viedokli. «Nekādu paklau,» bārdainis noņurd un uzvelk gaili, «vai nu stāsts, vai lode pierē.» Es saprotu, ka variantu nav. Čalis to saka pilnīgi nopietni. «Istabā sēž divi cilvēki,» es iesāku. «Te pēkšņi pie durvīm klauvē.» Bārdainis izslejas. Man jau gandrīz šķiet, ka viņš aizrautīgi klausās stāstu, bet nekā. Viņš klausās kaut ko citu. Pie durvīm patiešām kāds klauvē. «Ver vaļā,» viņš man saka, «un nedomā taisīt pekstiņus! Dabū šo prom uz to ātrāko, citādi slikti beigsies.» Jaunais puisis uz sliekšņa ir aptaujājājs. Viņam ir daži jautājumi. Īsi. Par lielo mitrumu, kāds šeit ir vasarā, un par to, kādu iespaidu tas atstāj uz maniem nerviem. Es viņam saku, ka nevēlos viņa aptaujā piedalīties, bet viņš vienalga ielaužas iekšā. «Kas tas tāds?» viņš man jautā un rāda uz bārdaini. «Mans brāļadēls no Zviedrijas,» es meloju. «Atbraucis apglabāt savu tēvu, kurš aizgāja bojā sniega lavinā. Mēs tieši tagad lasām testamentu. Vai jūs, lūdzu, varētu būt tik laipns un, respektējot mūsu privātumu, dotos prom?»

«Nemiz,» aptaujājājs uzsit man pa plecu, «štrunta pāris jautājumi! Ļauj tak čomam piķīti nopelnīt. Man maksā gabalā.» Viņš ar savu mapi iezveļas divānā. Zviedrs apsēžas viņam blakus. Es joprojām stāvu kājās un pūlos izklausīties bargs. «Esi tik laipns un ej prom,» es viņam saku, «tu esi ieradies nelaikā.» — «Nelaikā, ja?» Aptaujājājs no savas mapes izvelk milzīgu revolveri. «Kāpēc tad nelaikā, ko? Jo man nav tik balta āda? Kā redzu, priekš zviedriem tev ir čupām laika. Toties marokānim, armijas veterānam, kurš gabalu savas liesas atstājis Libānā, bračīņš pat minūti noskau- dīs!» Es mēģinu viņam paskaidrot, ka tā nav. Ka viņš vienkārši ir mani notvēris vārigā brīdī ar šo te zviedru. Bet aptaujājājs piespiež pistoles stobru pie lūpām un rāda, lai es aizveros. «Kamōn,» viņš saka, «beidz izlocīties. Sēdi nost tepat šitajā krēslā un klārē vaļā!» — «Kas man jāklārē?» es jautāju. Vispār es šai brīdī jau esmu ne pa jokam sašuvies. Zviedram arī ir pistole, viņš var iespringt, Austrumi ir Austrumi, un Rietumiem tos nesa- prast, ja, dažādas mentalitātes. Vai varbūt viņš tāpat vien aizies pa gaisu tāpēc, ka savu stāstu grib tikai sev, vienīti. «Netaisi man te pigorus,»

Ilustrācija —
Rebeka Lukošus

aptaujātājs draud, «man ir isā aizdedze. Nu, plāj vaļā kādu stāstiņu, žik-žik!» — «Jā,» viņam piepešā vienprātībā piebalso zviedrs un notēmē uz mani arī savu stroķi. Es paklepoju un sāku no sākuma: «Istabā sēž trīs cilvēki...» — «Un bez visādiem «te pēkšņi pie durvīm klauvē»,» zviedrs brīdina. Aptaujātājs diez vai saprot, kas ar to tiek domāts, bet dzied to pašu dziesmu. «Kā tad,» viņš saka, «bez klauvēšanas pie durvīm! Stāsti kaut ko citu! Negaidītu!»

Es brīdi neko nesaku, dziļi elpoju. Abi nenovērš no manis skatienu. Kā es vienmēr pamanos iekulties šādās situācijās? Ne Amosam Ozam, ne Davidam Grosmanam kaut kas tāds nemūžam neatgadītos. Te pēkšņi atskan klauvējiens pie durvīm. Šo abu uzmanīgais skatiens kļūst draudīgs. Es paraustu plecus. Ar mani tam nav nu nekāda sakara. Par šitādu klauvēšanu manā stāstā nav neviena vārda. «Trieц viņu ratā,» pavēl aptaujātājs, «trieц ratā, lai kas tur būtu atvilcijs!» Es atveru durvis pavisam mazā spraudziņā. Tur stāv picu kurjers. «Jūs esat Kerets?» viņš jautā. «Jā,» es saku, «bet picu neesmu pasūtījis.» — «Man te rakstīts Zamenhofa četrpadsmit,» viņš pavicina man gar degunu kvīti un laužas iekšā. «Nu un, ka rakstīts,» es saku, «es picu neesmu pasūtījis.» — «Ģimenes izmēra,» šis neliekas mierā. «Puse ar

ananasiem, puse ar anšoviem. Reķins jau apmaksāts. Tikai iedod man dzeramnaudu, un es laižos no šejienes prom.» — «Tu arī pēc stāsta?» pratina zviedrs. «Kāda vēl stāsta?» kurjers jautā. Var redzēt, ka viņš melo: viņš nav nekāds labais melis. «Velc ārā,» strupi izriko aptaujātājs, «nu, velc tak ārā to savu pistoli!» — «Man nav pistoles,» kurjers atzīstas un pabīda malā savu kartona kasti, zem kuras ir garš miesnieka nazis, «bet, ja viņš man tūlīt pat neuzservēs smuku pastāstiņu, es viņu sašķelēšu plānās sloksnītēs kā pastrami.»

Trijotne sēž uz divāna. Zviedrs labajā pusē, viņam blakus kurjers, kreisajā pusē aptaujātājs. «Es tā nevaru,» es viņiem saku, «stāsts vienkārši nenāk ārā, kad jūs trīs te ar saviem ieročiem un tādā garā. Ejiet, izmetiet kādu likumu pa āru! Kad atgriezīsieties, man jau kaut kas būs gatavs.» — «Šitais sūdbambals izsauks poličus,» aptaujātājs saka zviedram. «Kas, viņam liekas, ka mēs esam ar pirkstu taisīti?» — «Kamōn, noklārē vienu stāstu, un mēs aizvāksimies,» mani baksta kurjers, «vienu īsu stāstiņu! Nežmiedzies! Tagad ir grūti laiki. Bezdarbs, terora akti, irāņi. Ļaudis ir izslāpuši pēc kaut kā cita. Kā tev šķiet, kā mēs, tādi parasti cilvēki, esam nonākuši te, pie tevis? Aiz izmisuma, vecīt, aiz izmisuma.»

Es sāku no gala. «Istabā viens pats sēž cilvēks.

Kamēr tā pārbijusies karājās kokā, visā pasaulē sāka valdīt miers

Viņš ir vientuļš. Viņš ir rakstnieks. Viņš grib uzrakstīt stāstu. Kopš tās dienas, kad viņš uzrakstīja savu iepriekšējo stāstu, ir pagājis ļoti daudz laika, viņš ir noilgojies. Noilgojies pēc tās sajūtas, ka tu kaut ko no kaut kā radi. Jā, kaut ko no kaut kā. Jo radīt no nekā — tas ir tad, kad kaut ko uztaisa no zila gaisa. Tas nav to vērts, un nav arī nekāda lielā māka. Toties radīt kaut ko no kaut kā — tas ir tad, kad tu atklāj kaut ko tādu, kas visu laiku ir pastāvējis tev iekšā, atklāj to notikumā, kas nekad nav noticis. Tas cilvēks nolemj uzrakstīt stāstu par šo stāvokli. Nevis par politisko stāvokli un arī ne par stāvokli sabiedrībā. Viņš nolemj uzrakstīt stāstu par cilvēka stāvokli. Par cilvēka stāvokli, kā viņš to šajā brīdī izjūt. Bet nekas neuzrakstās. Jo cilvēcisks stāvoklis — tāds, kādu viņš šajā brīdī izjūt, — laikam stāstu nav pelnījis. Viņš jau grasās mest mieru, bet tad piepeši...» — «Es tevi brīdināju,» mani pārtrauc zviedrs, «nekādas klauvēšanas pie durvīm.» — «Man vajag,» es nepiekāpos. «Bez klauvēšanas pie durvīm stāsta nebūs.» — «Lai tak,» klusiņām saka picas kurjers. «Lai jau viņam tiek kaut kāda brīvība. Viņš grib, lai pie durvīm klauvē? Labs ir, klauvēs ar. Galvenais, lai mēs beidzot dabūjam stāstu.» ■

Gvajave

Stāsts

Lidmašīnas motoru rūkoņa nebija dzirdama. Nebija dzirdams nekas, ja nu vienīgi stjuaršu kļūsa raudāšana dažas rindas tālāk. Škedi pa ovoidu logu skatījās uz mākonī, kas peldēja gandrīz tieši apakšā. Viņš iztēlojās, kā lidmašīna izkrit tam cauri kā akmens, izdur tajā milzīgu caurumu, kas ar pirmo vēju aizvilksies ciet, un pat rēta nepalikis pāri. «Kaut tikai nenogāztos,» Škedi domāja, «kaut tikai nenogāztos!»

Četrdesmit sekundes pirms tam, kad Škedi atmeta kedas, parādījās viscaur baltā gērbiesis eņģelis, kurš viņam pastāstīja, ka viņam piešķirta mūža pēdējā vēlēšanās. Škedi mēģināja saprast, ko isti nozīmē «piešķirta». Vai runa ir par tādu kā piešķiršanu pēc nejaušības principa, vai varbūt par kaut ko mazlietiņ glaimojošāku: vēlēšanās piešķirta, jo viņš ir to pelnījis?

Eņģelis paraustīja plecus. «Nezinu,» viņš šķīstā, eņģeliskā godīgumā atzinās. «Man lika mudīgi ierasties un izpildīt. Kāpēc — neteica.» — «Žēl gan,» sacīja Škedi, «jo tas, kā reize, ir dikti interesanti.

Īpaši tagad, kad man jāatvadās no šīs pasaules un tādā garā, man ir ļoti svarīgi zināt, vai es no tās atvados kā kurš katrs laimesbērns, vai man vēl arī uzklapē pa plecu.»

«Vēl četrdesmit sekundes, un tu atmetīsi kedas,» vienaldzīgā balsi teica eņģelis. «Ja gribi visas četrdesmit novāvuļot, manis pēc. Gvelz vien. Tikai liec aiz auss, ka tavu izdevīgo iespēju logs drīz aizvērsies.» Škedi lika aiz auss un steigšus izteica savu lūgumu. Vispirms gan viņš nepaslinkoja un eņģelim norādīja, ka tas runājot savādi. Tas ir, priekš eņģeļa savādi. Eņģelis apvainojās. «Kā — priekš eņģeļa savādi? Varbūt tu savā dzīvē esi dzirdējis eņģeli runājam, ka met man sejā kaut ko šitādu?» — «Nē,» atzinās Škedi. Eņģelis pēkšņi izskatījās daudz mazāk eņģelisks un jauks, bet tas vēl bija sākums salīdzinājumā ar to, kāds tas izskatījās, kad bija dzirdējis viņa vēlēšanos. «Mieru visā pasaulē?» viņš nikni iebrēcās. «Mieru visā pasaulē? Tu par mani nīrgājies?» Un tad Škedi nomira.

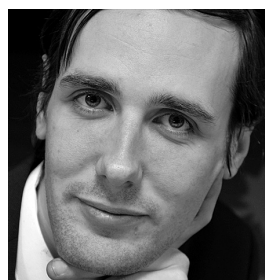
Škedi nomira, bet eņģelis palika. Palika ar neciešamu un sarežģītu vēlēšanos — neko tādu viņam neviens nekad nebija lūdzis. Vairākums lūdz jaunu mašīnu sievai, dzīvokli bērnam. Saprātīgas, konkrētas lietas. Toties miers visā pasaulē — nē, nu vienreizēji! Vispirms šis mācas virsū ar jautājumiem, it kā viņš būtu kaut kāds viens viens astoņi, pēc tam sarunā riebeklibas — viņš savādi runājot, kā tad — un tad, kronis visam, uzkrauj viņam mieru visā pasaulē. Ja šis nebūtu atmetis kedas, eņģelis pielīptu šim klāt kā herpes un nelaistu vaļā tik ilgi, līdz šis izvēlētos citu vēlēšanos. Bet šis tagad jau lidina savu vēlēšanos septītajās debesīs, ej nu tagad viņu tur sadzen rokā. Eņģelis dziļi ievilka elpu. «Štrunta miers visā pasaulē,» viņš sev zem deguna nopurpināja. «Štrunta miers visā pasaulē un nekas vairāk.»

Kamēr tas viss notika, Škedi dvēsele jau bija paspējusi aizmirst, ka reiz bijusi kāds, vārdā Škedi, un pārdzima, šķīsta un neaptraipīta — no humpīšiem, kā jauna — par augli. Jā, tā pārdzima augli. Gvajavē.

Jaunajai dvēselei nebija domu. Gvajavei domu nav — toties gvajave sajūt. Kā rādās, tā sajuta drausmīgas bailes. Tā baidījās nokrist no koka. Gvajavei nebija vārdu, ar kuriem šīs bailes izteikt. Ja būtu, tas noteikti būtu kaut kas šādā stilā: «Mammīt mīļo, kaut tikai nenogāztos!» Kamēr tā pārbijusies karājās kokā, visā pasaulē sāka valdīt miers. Cilvēki pārkala zobenus lemešos un kodolreaktori ar steigu un gudribu tika pārveidoti mierīgiem mērķiem. Taču tas viss gvajavei galīgi nebija nekāds mierinājums, jo koks bija augsts un zeme šķīta tāla un sāpīga. Kaut tikai nenogāztos, bez vārdiem baidījās gvajave. Kaut tikai nenogāztos! ■

Arvis Viguls

SIRDS SAULE

Arvis Viguls (1987) ir latviešu dzejnieks, atdzejotājs un literatūrkritiķis. Dzejoļus publicē kopš 2006. gada. Iznākuši krājumi *Istaba* (2009, Dzejas dienu balva un Literatūras gada balva par labāko debiju) un *5:00* (2012, izvirzīts LALIGABA nominācijā *Labākais dzejoļu krājums*). Par otrā krājuma manuskriptu saņēmis Annas Dagdas balvu. Studējis Latvijas Kultūras akadēmijā un Latvijas Mākslas akadēmijā.

Romance: katastrofa

Viņai bija maiga āda,
viņš izvēlējās viņu pēc taustes,
kā tirgū izraugās augļus,
kas sapūs neskarti uz galda.

Viņa izvēlējās viņu pēc vārda,
viņam bija svētā vārds.
Viņa nezināja, ka par godu
svētajiem nosauc slimnīcas.

Viņš mīcīja viņas vaibstus
kā bērns, kas pie galda
mīca maizes mikstumu,
kas paliks neapēsts.

Viņš pašķīra viņas matus,
kā dārznieks pašķīr zarus,
izraudzīdamies tos,
kas jāapgriež.

Viņa domāja, ka tas ir barteris —
muti pret muti, ādu pret ādu,
bet viņš bija lūžņu uzpircējs,
kaulu mijējs.

Viņa bija smalks mehānisms,
viņš — neprasmīgs pilots.
Vai brīnums, ka iznākums
bija katastrofa?

Lāsts

Lai abas tavas rokas,
abas tavas kājas
aizskrien uz visām četrām
debess pusēm

un nekad nepārnāk mājās,
pie tavas sirds
karstā pavarda

sasildities!

Nē, lai paliek mājās
un sildās, un apdedzinās,
līdz čulām apdedzinās!
Kā tev patik tas?

Lai tev niezētu,
bet nebūtu nagu!
Lai tev kutētu,
bet nebūtu mutes!

Nē, lai tev niezētu,
bet nagu vietā ērkšķi,
jā, rozes ērkšķi!
Kā tev patik tas?

Lai tu mani milētu,
karsti, neprātīgi milētu,
bet es tevi nemilētu nemaz!
Kā tev patik tas?

Pasaka

Reiz dzīvoja asinis —
dzīvs, sarkans karogs
ievīstīts miesas šaurībā,
plandošs bez vēja.

Reiz dzīvoja kauls,
vientuļš kauls kaulu mežā
bez pāra — sietiņkauls
ar saviem labirintiem.

Reiz dzīvoja plaukstu kauli,
kas nekad nesatikās lūgšanā.
Reiz dzīvoja smadzeņu mēness
un sirds karstā saule.

Un dzīvoja laimīgi,
līdz nāve tos šķīra,
un karoga asinis norima,
labirinti apmaldījās sevī,

kaulu plaukstas satikās,
mēness smadzenes aptumsa,
jo bija nodzīsusī
saules karstā sirds.

Meistars

Tavs meistars tevi uzmeistaroja
no visa, kas bija pa rokai.
Viņš deva tev tēva degunu
un deva tev mātes acis.

Un ausis, nedaudz nokarenas,
it kā noceltas no vectēva galvas,
un smaidu no vecmamma mutes,
un muti no cilvēka, pilnīgi sveša.

Tavs meistars tevi uzmeistaroja
no visa, kas bija pa rokai,
un beigās ielika tev krūtīs sirdi — smagu,
tā pieder vienīgi tev.

Iegremdē pirkstus pludmales smiltīs,
noglaud salapojūšu zaru,
rotaļājies ar oļiem ceļmalā
un visām citām šīs zemes būtnēm.

Līdz tavs meistars atnāks tev pakal
un viņa maigā roka ieliks tevi tur,
kur tev ir tava īstā vieta,
ieliks tevi tavā kārbīnā.

Lāsts II

Tavas stundas nestundas
Tavas dienas nebaltais
Tavi soļi neceļos
Tavi ceļi neziņā

Tavas rokas nespēkā
Tavi prāti nemierā
Tavs padoms nelaikā
Tavi smieklī nevietā

Tavā dārzā nezāles
Tavos laukos neraža
Tava tauta nebrīvē
Viņas slava neslava

Tavs tēvs necilvēks
Tava māte negodā
Tava sieva neprātā
Viņas sirdī nelabais

Tavi brāļi nelieši
Tavas māšas negēles
Tavi dēli nezvēri
Tavas meitas netikles

Tava laime nejauša
Tava daļa nelaime
Tavi vārdi ne par ko
Nepalīdzēs neparko

Asiņojošā istaba

Pelnutrauka kristāls,
duļķains, it kā ciestu
no glaukomas. Tikai
skaties zem kājām!

Paklājs ir milzīgi
atrofējušies spārni,
nekustīgā dzīvesveida dēļ
zaudējuši formu.

Galds pakasa vēderu
ar pakaļkāju

(galdi vienmēr
kasās ar pakaļkāju).

Neviens šķērso istabu.
Dzirdams, kā
sienas skapis atraugājas,
notiesājis mēteli.

Sveces gals noasiņojis
līdz nāvei. Un, ja sienā
iedzītu naglu, arī siena
tūlīt pat sāktu asiņot.

Īstā seja

Barselonā (1,6 milj. iedz.,
pēc 2014. g. datiem)
viesnīcas *Gran Ronda*
(Svētā Antonija ielā)

202. numuriņa vannasistabā
pie sienas spoguļa
ir otrs, mazāks,
kustināms apaļš spogulis —

apmēram tādā diametrā
kā divgadnieka
dzimšanas dienas torte.
Tajā iespējams

aplūkot savu seju
ļoti spēcīgā palielinājumā
un beidzot uzzināt, cik gan patiesībā
pretīgi tu izskaties.

Kirils Ēcis

ŠĪ ATMIŅA PIEKĒRĀS MANAM AIRIM

Kirils Ēcis (2000) ir jaunās paaudzes dzejnieks. Piedalījies Aicinājumā un Satori vadītajā vasarskolā. Veido literāro žurnālu KĪLIS.

*
 šī pasaule bija trausla
 (neatceros ka būtu cerējis atcerēties)

atceros gāju ielās aizvērtām acīm
 lai nevienu kačīti žurkucēnu gājēju
 notriekt neiespētu
 atceros pārslas brāļus lauvassirdis
 aizmigu ar dakšiņu rokā
 pamodos vēderā ieskrāpējis visus patskaņus

atceros baigi gribējām
 bet nespējām
 mikroviļņu krāsni
 olu ielikt
 domājām māju nospridzināsim
 un mamma dusmīga būs
 tomēr no polijas
 to krāsni veduši

atceros rīkojām ātrpeldēšanas sacensības
 pa lejasteci
 līdz lielajam akmenim un atpakaļ
 zaudētājam bija jāpaskatās
 cik dziļš ir gaisenes stobrs

atceros uzkāpām bākā
 čurājām krustiņā
 un skatījāmies zvaigznes
 rēķinājām cik daudz ananasu
 varētu atvest no otra krasta
 ja brauktu čuguna vannā

atceros tas tiešām bija valis
 nevis grūtsirdība kas mani sagūla
 viņš bija ieklidis šajā licī
 meklējot siltumu
 ar laiku sadraudzējāmies
 izrādījās normāls valis
 cik nu vispār par vali var pateikt

14. gads

kalendārs vēl joprojām sola augustu
 bet lapas vāc tikai idioti lohi lunihoti un idioti
 tu iestrēb tinti
 no kuzņecova porcelāna
 kuru turi stingri starp rādītājpirkstu un īkšķi
 un saki:
 «zini es domāju ka priekšmeti patiesībā ir daudz
 atrautāki no realitātes nekā mēs»
 es tev par godu pakratu galvu
 tomēr nesaprotu kāds tam ir sakars vispār ar jeb-
 ko
 ar ko varētu sakars būt
 un mazliet papliķēju tev pa lāpstiņām

*
 klibzaķīt cik tālu ir tavas dienas no dzīves šīs?

pārfrāzēti putekšņi
 kas zina stāstīt sapņus
 par pārcilvēcīgu gravitāciju
 veido nimbu ap zemes lodes pirkstu

tu nedzirdi tos
 tie ir pārāk siki
 lai ar tiem aizrītos

tur tālu aiz rītiem
 peldot pāri dziļākajai aizai
 uzpludinātā ezerpļavā
 tu domā
 kas jutīs plašākas ilgas —
 galva atdalīta no ķermeņa
 vai ķermenis no galvas

jebkurā gadījumā
 tu būsi tikai teicējs
 šajā lielajā tautu staigāšanā

30. gads

ar rītu
 strī
 du-
 s
 ausums
 pret
 vakaru
 izli stam
 g

Šī atmiņa pieķērās manam airim

iekštelpās sāk kurināt
sienas arvien vairāk atgādina cilvēka vaibstus
ir sācies viens no mēnešiem
tēvs man māca siet mezglus ap galda kāju
cilpa/apkārt/cauri/pāri/cilpa
«nemitīgi blenžot bezdibeni
vienā brīdī bezdibenis atbild ar to pašu»
viņš saka

es vēl esmu jauns
es vēl neprotu
un nodomāju ka tā ir kaut kāda jūrnieku paruna

iekšās arvien karstāks
ārā atkal auka
mākoņi kā sasalušu putnu fosilijas
aci viegli glauda

«redzi to fabriku?
tur ražoja ķieģeļus
kad mēs cēlām verandu
mani sūtīja tur zagļi rāmjus
tā māja bija baisāka par paisumu»

«tagad esmu redzējis
kā pār tās jumtu list valrieksti
un tās skursteni apdzīvo sazāns»
viņš saka

mēs paejam zem tilta
spridzināt petardes
„es zvēru šito dzird pat kalnos!
mēs esam slaveni es zinu!“

bet reiz upe apgūlās uz otra sāna
mēs spēlējām badmintonu
kaut kur
starp tās deniņiem un zodu
kājas stīga sniegā
gārņi ķerstīja manu šalli
tie izstiepa to tik garu
ka varētu aizsiet laikam acis
muti un ausis aizsiet
tas sistos logos
un durvīs
nevarot atrast slēdzeni
viņa atslēgas kļūtu neasas
viņa smiekli kļūtu apsmejami
mēs būtu bagāti
mēs būtu slaveni
es zinu

57. gads

šo gadu es neatceros
visas takas pārsauktas

kāds skaļi lobīja mandarīnu

92. gads

slimnīcas ēstuve
Madonna
singls *this used to be my playground*
(garā versija)
tu no salvetes mēģini salocīt gulbi
es cenšos saprast
kurā no abiem trauciņiem
varētu būt sāls

pret vakaru sāk snigt

*

mammītei un puisītim un mammītei

asarainiem melleņu pirkstiem
ar putnainiem asaru pirkstiem
visas netaisnības čibiņās tev sabirušas –
šī pasaule ir jauna un ļauna
puisīt miļais mazais un puisīt
nebedā nu nebedā tik laiski
atnāks māmiņa mamma un māte atnāks
visas trīs papūtīs sapūtīs nopūtīs
ikkatru puteklīti skrambiņu mazāko un vaidu
pūtīs un pū-ūtīs
maigus skūpstus sūtīs
priedes kāpās lūzis
viņu nopūtas cels
takas artērijas un tiltus
no taviem purngaliem
līdz adelaidai ogrei kioskam
līdz sanmikelai un ko-ko
līdz zemes kodolam
līdz skurstenim dūmiem
līdz putnam un ēnai
viņas sapūtīs sēkļus
radot jaunus kontinentus
radot salas un rifus
kur varēsi pieradināt vaļus
ziltumainus kā jūras tēlu zelta auskarā
tu dzīvosi viņu vēderos
un dosi tiem neskaitāmas iesaukas
tu dzīvosi lēni un lēnām tu
mācīsies reizināt dalīt un sālīt savas atmiņas
un kad atkal smiltis actiņās sabirušas būs
un kad ziedlapas skaustā samirušas būs
kad necils zars tevi būs noglāstījis par stipru
viņas trīs pūtīs un pūtīs
un tu atkal kļūsi
puisītis miļais mazais un puisītis
pasaulē jaunajā

Elīna Bākule-Veira

Ba-Bu

**Elīna Bākule-Veira
(1981) strādā pie sava
otrā dzejas krājuma
un vāra skābu kāpostu
zupu.**

*
Es esmu tukša vasarnīca ziemā

Siena Ba pārklājusies viegliem sviedriem
No griestiem Bu pil ūdens

Gaisma kā lapsene

Salst ķieģeļu ārsiena mani
Un garš metāla vārds

*
Dievs ir ceriņš
Es lidoju pār škoļņika stūri
Acis kā kabači ripo
Abači smiltis redz
Tur Dievs koka mugursomā nes visus
visus zarus arī
garus sausus zarus

Es lidoju pāri klusajam okeānam
Dievs ir ceriņš

Re
Liecās pie zemes mam
Kāds smiltis tapis dziedināts

Krūmi pil un būs

K
R
Ū
M
I

P
I
L
UN BŪS

*
Mēs ēdam ķiršus dažos sarkanos skābos saldus
kaulainos vārdos

Garā apspīlētā esmes svētkleitā risinās
Gara sarkana saruna starp māti un meitu
Melnš strazds fantastš ar pēdējo ķirsi

Staigā meita un rokas ēd

*
Psihes pētījums melnās janvāra debesis
Prasu labticīgi – kur tu esi?

Matemātiskās zūdigās vienības – tumsa auks-
tums dziļums
Bailīgi tēlota brīvība

Vai tu jūti manas domas formu?
Vāzi uz palodzes?

Ūdens tek tev garām
Bass paiet gaiss

*
Grīda nenāk
Nenāk šodien

Naģēzdai grozā
Tikai dažī dadži

Tikai dažus vārdus mēs sapratām
Dažus redzējām

Grīda nenāk
Nenāk šodien

*
Daugava kā vecs zilonis iet
Acis pie augstlejām
Plaukstās bārdas gals

Svelpj indīgi kukaiņi
Griežas tējkarote debesis
Iz tumsas tevī mērcas
Dieva melncukurotā pine

**
Iz tumsas tevī iēplūst
Laivas gaiss

Ilona Anita Ķepale

Tuvredzīga sievietē pie loga

Ilona Anita Ķepale (1962) ikdienā strādā valsts pārvaldē Bauskā. Dzejas pamatus apgūvusi vairākās dzejas meistardarbnīcās, piedalījies Jauno un iesācēju autoru literāro darbu konkursā. Top pirmais krājums.

Tetovētājs un rakstniece
dzīvo kopā
un pārraksta
viens otra tekstus
uz papīra
ādas
virskārtas
gadās ka zīmes ir pārāk dziļas

Viņai uz augšdelma
uztetovēts
es esmu putns

un vijoles futrāli spārni
kreveles sadzīst lēni un maigi
ja katru dienu neizdziedāsi
putns ieaugs ādā
un aizmirsīs balsi

Pulkvedi,
vai jūs jau aizrakstijāt uz mājām?
/Jo/

Gaismēnu koks
izlaiž saknes
bēniņu pustumsā
kur novalkāts vamszis
toveri
auklām pārsieta kaste
pārlaiž trimdas gadus
zilās dzīslīņas
vēstuļu draudzenes tintes zīmītes
re te viņa nepareizi uzrakstījusi vārdu
putns
nejauši ieskrien rūtī

koks sabirst putekļos
gaišs uzvilnījums nosēžas uz rokas

Es atceros
dūmu plīvuriem aizklātus rudeņus
pār ielejā ieslodzītām mājām
kur bezvārda strauts
pār akmeņiem (pārrakmeņojies)
sitās un irdza
putns pa
žobelē

*
Mana vecāmāte vēl ir liepa
ar aizlūzušu zaru
uz kura sasēduši putni
kaimiņi no kāzām
ap līgavu
kam jāiziet pie veca vīra

mans vekaistēvs caur ūdens nīrbēšanu smaida
viņš pārbrien kailām kājām upi
un sanes govīm salmus

viņš ir saticis Lilli
un palu laikā Lille tiks pie bērna

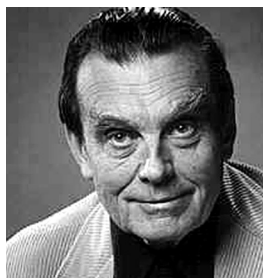
*
Lillei ir tā putna ēna
kurš velk garu salmu

Ziemas saknes iestiepjas logos
saules trokšņi kļūst klusāki
dzīve tāda ir
tuvredzīga sievietē pie loga

Ja es rakstītu
tikai par nosēšanās laukumu
un tikai par pagātņi
par ko visas zilnieces izvairīgi klusē
ja es nepieminētu
par sānvilkmi
un par roku līnijām
kuras esot izdzēstas
ja es noklusētu
par manevrēšanas iespēju
tad nebūtu pateikusi neko
neko par to
cik grūti ir atsākt elpot

Česlavs Milošs

Mākoņi, mani baisy mākoņi

Česlavs Milošs
(*Czesław Miłosz*,
1911—2004) ir poļu
dzejnieks, viens no 20.
gs. nozīmīgākajiem
Eiropas autoriem.
Dzimis Šeteinos,
studējis Viļņā, dzīvojis
Varšavā, strādājis
Parīzē, pasniedzis
Bērklījā, mūža
nogatē atgriezies
Krakovā. 1980. gadā
saņēmis Nobela
prēmiju literatūrā. Viņa
kontrastu pilnā dzīve,
dzeja, proza un esejas
parāda, ka pat tāds
gadsimts dižam prātam
ir izturams.

Dāvana

Tik laimīga diena.
Migla nokrita agri, es strādāju dārzā.
Kolibri aplidoja sausserža ziedu.
Pasaulē nebija itin nekā, ko es tikotu iegūt.
Nezināju neviena, ko būtu vērts apskaust.
Slikto, kas bija noticis, biju jau aizmirsis.
Nekaunējos domāt, ka esmu bijis tas, kas esmu.
Ķermenī nejutu nekādas sāpes.
Izslējies ieraudzīju gaišzilu jūru un buras.

Un mirdzēja pilsēta

Un mirdzēja pilsēta tā, kurā atgriezies es pēc ga-
diem,
Un pagalam bij Rutenbefa vai arī Vijona dzīve.
Jau dzimuši pēcnācēji, jau sākuši savas dejas.
Sievietes lūkojās jauna metāla spieģeļos.
Kāpēc ir noticis viss, ja reiz es nespēju runāt.
Tērauds virs manis smags kā zeme uz savas ass.
Mani pelni gulēja kārbā zem bāra letes.

Un mirdzēja pilsēta tā, kurā atgriezies es pēc ga-
diem,

Savās mājās šaurajā vitrīnā granīta muzejā
Blakus skropstu hennai, alabastra trauciņiem,
Ēģiptes princeses izkaltsūšajiem tamponiem.
Tur bija tikai saule, izkalta zelta plāksnē,
Un uz tumstoša parketa lēnu soliņu šviksti.

Un mirdzēja pilsēta tā, kurā atgriezies es pēc ga-
diem,

Ar mētelī paslēptu seju, lai arī sen nav neviena,
Kurš varētu atgādināt par parādiem nenodzēs-
tiem,

Par neizlabotām vainām un visādām pārestībām.
Un mirdzēja pilsēta tā, kurā atgriezies es pēc ga-
diem.

Parīze—Bērklīja, 1963

Daudz guļu

Daudz guļu un lasu Akvīnas Tomu
vai Dieva nāvi (tāds protestantisks darbs).
Pa labi līcis kā atliets alvā,
aiz liča pilsēta, aiz pilsētas okeāns,
aiz okeāna okeāns, un tā līdz Japānai.

Pa kreisi sausi pakalni ar bālu zāli,
aiz pakalniem apūdeņota ieleja, kur audzē risu,
aiz ielejas kalni un dzeltenās priedes,
aiz kalniem tuksnesis un aitas.
Kad nevarēju bez alkohola, turējos uz alkohola.
Kad nevarēju bez cigaretēm un kafijas, turējos
uz cigaretēm un kafijas.
Biju drosmīgs. Strādīgs. Teju tikumu iemieso-
jums.
Taču tas, kā izrādās, itin neko nav devis.

Ārsta kungs, man sāp.
Ne šeit. Nē, ne šeit. Pats vairs nezinu.
Varbūt pārāk daudz salu un kontinentu,
nepateiktu vārdu, tīrgus laukumu, koka flautiņu,
vai arī dzeršanas kopā ar to attēlu spoguli bez
kāda skaistuma;
kur taču jābūt teju vai erceņģelim
vai svētajam Ježijam Šventoerskas prospektā.

Dziednieka kungs, man sāp.
Esmu allaž ticējis teiksmām un burvju vārdiem.
Saprotams, sievietēm ir tikai viena, katoliska
dvēsele,
bet mums ir divas. Dejojams
sapnī tu apciemo notālus ciemus,
redzi nekad neredzētas zemes.

Uzliec, es lūdzu, spalvu amuletus,
savējais jāpaglābj.
Esmu lasījis daudz grāmatu, taču es tām neticu.
Kad sāp, allaž atgriežamies pie kādas upes,
atminos turienes krustus ar saules un mēness
zīmēm
un turienes burvjus darba pilnām rokām mēra
un tīfa laikā.
Sūti savu otru dvēseli pāri kalniem, aiz laika.
Pastāsti, gaidīšu, ko tu redzēji.
Bērklīja, 1962

Campo di Fiori

Romas laukumā *Campo di Fiori*
olīvu, citronu grozi
un vīna apšļakstīts bruģis,
gaišām ziedlapām kaisīts.
Iesārtus jūras augļus
tirgoņi nober uz galdiem,
un tumšo vīnogu saujas
ripo pār firziķiem maigiem.

Te, šajā pašā vietā,
sadega Džordāno Bruno.
Bende, ziņkāra pūļa ielenkts,
pielaida pagalēm liesmu.
Vēl nebija dzisusi uguns,
kad jau tavernās skanēja dziesmas
un olīvu, citronu grozus
tirgoņi nesa uz galvām.

Nāca prātā *Campo di Fiori*
pie Varšavas karuseļiem

apriļa vakarā liegā,
dejošas mūzikas skaņās.
Šāvienus otrpus mūrim
slāpēja meldijas gaišās,
un vakara debesis šaipus geto
pārīši laidās.

Reizēm vējš no degošām mājām
atnesa pelnu plēksnes,
stiepās rokas no karuseļiem
melnās skrandiņas tvarstīt.
Vējš pluiniņa meitenēm svārkus,
tas vējš no degošām mājām,
un smējās priecīgais pūlis
Varšavas svētdienā laiskā.

Šo lasijs, varbūt kāds domās,
ka Romas un Varšavas ļaudis
tirgojas, atpūšas, skūpstās,
garām iedami mocekļu sārziem.
Vai, iespējams, saskātis līdzību
par cilvēka zūdošo dabu
un aizmirstību, kas pārņem,
pirms vēl dzisusi liesma.

Bet es toreiz iedomājos,
cik vientuļi viņiem tur jāstāv.
Un to, ka Džordāno, uz sārtā kāpjot,
ļaužu valodā neatrada
ne viena vienīga vārda,
kas varētu ardievām derēt
tiem cilvēkiem, kuri paliek.

Jau steidza liet krūkās vīnu
un tīrot jūras zvaigznes,
un olīvu, citronu grozus,
jautri valodas triekdami, stiepa,
bet viņš jau bija tik tālu,
it kā to gadsimti šķirtu,
bet tie tikai gaidīja mirkli,
kad viņu aiznesīs liesmas.

Un tiem, kas tur mira vieni,
pasaules aizmirsti tobrīd,
mūsu valoda bija jau sveša
kā senas planētas ļautiņu mēle.
Tad, kad tas viss būs vien stāsti,
pēc daudziem jo daudziem gadiem,
jaunajā *Campo di Fiori*
pūlis aizdegš dzejnieka vārdu.
Varšava, Lieldienas, 1943

Bēgšana

Kad mēs pametām pilsētu liesmojošo,
pirmajā lauku ceļā es atskatījos
un teicu: «Lai mūsu pēdas aizaug ar zāli,
lai pareģu vaimanas arīdžan uguni noslāpst,
lai mirušie mirušiem vēsta par to, kas noticis.
Mums nolikts radīt jaunu un spītīgu tautu,
brīvu no jaunā un laimes, kas tajā pilsētā snauda.

Iesim.» Un uguns zobens atdarīja zemi mūsu
priekšā.
Gošīci, 1944

Mākoņi

Mākoņi, mani baisie mākoņi,
kā sitas sirds, kāds žēlums, un zeme cik sēra,
mākoņi, mākoņu krāvumi, balti un noklusuši,
skatos uz jums, gaismai svīstot, un raudu,
un zinu, ka uzpūtība, iegribas,
nežēlība un nicinājuma sēkla
visdziļākā miega sūtībai nojauc gaitu,
un manu melu visskaistākās krāsas
ir aizklājušas patiesību. Acis nodūris,
jūtu vēju, kas bražas man cauri
degošs, sauss. Ak, kādi gan briesmīgi esat,
pasaules sargi, mākoņi! Aizmigt jel ļaujiet, un
lai žēlastīga pret mani ir nakts.
Viļņa, 1935

Atzišanās

Debesu Tēvs, man garšoja zemeņu zapte
Un tumšā saldme, kas sievietes ķermenim piemīt.
Kā arī ledusauksts šņabis, siļķe olīvu eļļā,
Smaržas: kanēlis, kreicnagliņas.
Kas es par pravieti? Kādēļ lai gars
Tādu apciemotu? Tik daudz citu
Aicināto un uzticamo.
Kurš gan man ticētu? Redzēja taču,
Kā es uz ēdienu metos, kā cilāju glāzi, kā
Badīgi blenžu uz viesmīles kaklu.
Ar defektu, skaidri to apzinoties. Pēc lieluma
alkstot,
To atpazīt spējot, lai kur tas atklātos,
Tomēr ne gluži ar gaišo pareģa skatu,
Es zināju, kas paliek mazākiem, tādiem kā man:
Īsu cerību dzīres, lepno saieti,
Kupraino turnīrs, literatūra.
1986

Zināmā vecumā

Gribējām izsūdzēt grēkus, un nebija, kam.
Mākoņi pieņemt tos negribēja, nedz arī vējš,
Kurš apciemo visas jūras pēc kārtas.
Neizdevās ieinteresēt arī zvērus.
Suņi samulsuši gaidīja pavēles.
Kaķis, būdams, kā allaž, amorāls, aizmīga.
Cilvēks, kurš, varētu domāt, tik tuvs,
Nespēja klausīties visu, kas noticis senāk.
Sarunas ar citiem pie šņabja glāzes vai kafijas
Neklājās ievilkēt, kad visi jau posās uz mājām.
Pazemojoši būtu maksāt par stundām
Diplomētām dakterim tikai par to vien, ka klau-
sās.
Baznīcas. Varbūt baznīcas. Bet ko gan tām atklāt?
Ka likāties paši sev daiļi un cēli,
Bet vēlāk tai pašā vietā rupucis kraupains
Paver biezās lūpas, un
Zināms, ko izdveš: «Tas es.»

No poļu valodas atdzejojusi Ingmāra Balode

Lāčplēša redzējums

Latviešu nacionālais eposs ir Andreja Pumpura *Lāčplēsis*. Tā tēli — Lāčplēsis, Spīdala, Laimdota, Kangars un tumšais bruņenieks — izsenis folklorizējušies. Ko pirms 130 gadiem tautiskā romantisma laikmetā tapušais teksts mums vēsta šodien?

Sarunā piedalās
dzejnieki un atdzejotāji
Uldis Bērziņš,
Guntars Godiņš,
Knuts Skujenieks,
literatūrzinātnieks
Ojārs Lāms un
socioloģe **Dagmāra**
Beitnere, to vada Aija
Fedorova.

Vai pareizāk teikt «eps» vai «eposs»?

Uldis Bērziņš. Jēdziens tak viens, kā jau Pumpurs pasaka — «tautas epus»! Taču tā ir pārāk skaidra norāde uz tautisko laikmetu. Vēlāk aplipām ar smalku kaiti — jādara, kā «lielās kultūras» dara! Vācu, krievu, franču mēlē nav vīriešu dzimtes nominatīva galotnes, tā ir pazaudēta. Grieķu, latīņu, leišu, islandiešu mēlē gan ir, bet mēs tās «negribam atpazīt», jo atšķirībā no leišiem nelepjamies ar mūsu valodas arhaiskumu... Grieķiem *kosm/os*, nu visos locījumos piešņāpsim vēl latvju galotnes tam *kosm/am*, piedodiet, *kosm/os/am*. Arī grieķim Mikim Teodorakim avīzē esam likuši pie galotnes -is vēl lieku «s», droši vien tāpēc, ka vecā indoeiropiešu galotne -is likusies par latvisku vai lauciniecisku.

Bet līdz galam konsekventi nevaram savās izjūtās būt... sakiet — kas paliktu no ierastā grieķvārda «haoss»? Vienkāršrunas «hajs»! Tagad mums pieder divi identī termini, «eps» un «eposs».

Ojārs Lāms. Un savā lingvistiskajā būtībā un izcelsmē šie vārdi neatšķiras, lai arī Pumpura lietotais «epus» būtu visatbilstošākais atveidojums. Tie ir grieķu valodas vārda, kura sākotnējā nozīme ir 'vārds', 'stāsts', 'vēsts', atveides varianti. Tādām it kā neitrālām gramatiskām kategori-

jām kā deklinācija ir savs spēks. Kādreiz latviešu valodā bija Periklis un Sofoklis. Tagad palicis tikai viens pats Aristotelis, un daži tulkotāji un filozofi grib arī šo formu izvēpēt, kas ir tuvāka oriģinālam, lai gan kļuvusi nesistēmiska.

Tas pats arī attiecībā uz «epu» un «eposu». Grieķu valodā -os ir galotne, un no valodu vēstures viedokļa tā ir identa latviešu -s un lietuviešu -as, tātad «eps» būtu adekvātākais. Taču lietai ir arī otra puse — ne tikai galotne, bet arī dzimte, un vesela rinda nekatrās dzimtes -os vārdu latviski tiek atveidoti, saglabājot oriģinālgalotni un pievienojot tai vēl vienu (-os + -s), kas būtībā ir diezgan muļķīgi, bet reizēm neizbēgami labskanības un nošķiruma dēļ.

Grūti iedomāties, kā latviešu valodā iedzīvotos «pats» («patoss» vietā) vai «ēts» («ētoss»). Diezgan labi latviešu valodā skan «kosms», bet ko darīt ar logosu — abi gan oriģinālā ir vīriešu dzimtes vārdi. Šie lingvistiskie sarežģījumi «epa» gadījumā ir savijušies ar ideoloģiskiem, jo līdz 1947. gadam, kad iznāca pirmais *Lāčplēša* padomju izdevums, pārsvarā tika lietots «epa» vārds. Krievu valodas tradīciju ietekmē terminoloģija tika pārslēgta uz «eposs». Laikam jau jāpieņem abu vārdu līdzaspastāvēšana — šis paralēlisms atspoguļo gan mūsu vēsturi, gan latviešu un grieķu valodas attiecības.

Kāds ir tā laikmeta, kurā radās *Lāčplēsis*, konteksts?

O. L. Tas ir nāciju veidošanās, konsolidācijas laiks un orientieru meklēšana ārpus augstās normētās klasicisma kultūras arhaiskajā senatnē, cenšoties saskatīt tajā pārļācīgus esamības orientierus kolektīviem etniskiem veidojumiem 19. gadsimta vēstures un kultūras procesu ietvarā. Jau 18. gadsimtā Eiropā uzplaukusi interese par folkloru diezgan loģiski noved pie epa idejas. To nosaka gan klasiskās izglītības dzīvais spēks, kas balstās Homēra mantojuma cildinājumā un izpratnē par heroisku episkumu kā vārda mākslas visdzižāko izpausmi, valodas un līdz ar to tautas radītspējas galējo robežu, gan jaunatklāta informācija par folkloras tradīcijām.

Tādā veidā savdabīgu simbiozi rod klasiskā kultūras tradīcija ar saviem nemainīgiem estētiskās pilnības ideāliem un jaunatrstie folkloras materiāli, iezīmējot nācijas kultūras apvāršni.

Pirmās idejas par latviešu epu tiek izteiktas jau 18. gadsimtā vācbaltiešu darbos, par eventuālo latviešu epu raksta arī Merķelis. Episkām balādēm uzmanību pievērs Juris Alunāns un Auseklis, bet vērienīgiem darbiem nācijas varēšanai jānobriest. Un tie nāk jau tautiskā laikmeta beigās Pumpura un Lautenbaha-Jūsmaņa lielajos epos. Latviešu veikums noslēdz tādu savdabīgu paradīgu epa vēsturē, ko aizsāk skotu dzejnieka Dž. Makfersona pašsacerētās, bet par folkloriskām uzdotās episkās dziesmas, un virsotnē paceļ soma Lenrūta *Kalevala*, jaunlat-

Ar Lielvārda muti Pumpurs *Lāčplēšī* atklātā tekstā pauž sapni par demokrātiju

viešos un tautiskā laikmeta literātos radot iespaidu, ka nāciju līdzās citām pazīmēm noteikti raksturo arī eps.

Knuts Skujenieks. Ja tautai nav folklorā bāzēta eposa, noder arī kas šāds. Jautājums par nacionālo apziņu — tas tajā brīdī izrādījās svarīgāks par nacionālo mitoloģiju vai autentiskumu. Ideja par episkas poēmas radīšanu piederēja Auseklim, bet Pumpurs to pārņēma, jo Auseklis agri nomira. Taču vēl pēc Pumpura nāves 1902. gadā lielākā daļa 1888. gadā izdotā *Lāčplēša* tirāžas stāvēja neizpārdota.

U. B. Autentiskam epam bieži ir tāda īpatnība, kas to uzreiz atšķir no vēlinajiem veidojumiem... Kas smīn un netic mūsu epam, tas nav mūsējais! Neticēt epam bija nepatriotiski. Eps ir savas cilts patiesības nesējs, un brīnumus meklējiēt visupirms pasakās. Smukumpēc jau parādās kādi «tradicionālie» pasakas elementi, brīnumi, kumeliņš padoma devējs, runājoša varde. Bet isti tas neatbilst episkajam stilam.

K. S. Tur ir darišana ar citu folkloras žanru, ar teiku. Teikai arī tic kā realitātei. Šinī ziņā teikas ir tuvāks radinieks eposam nekā pasaka. Motīvs par lāča un sievietes dēlu ir plaši pazīstams arī Serbijā — Mečedovičs. Taču par episku varoni viņš nekļūst.

Dagmāra Beitnere. Dzejnieki modināja senos dievus, un tie «nāca» savām tautām palīgā. Tā bija daudzviet Eiropā, kur tautas tiecās pēc kultūras autonomijas un tad arī politiskās neatkarības. Gaismu sauca, un tā ausa... Tā ir motivācijas atbalss meklēšana kultūras un vēstures telpā. Tobrīd kritika bija vērsta pret tiem, kas neļauj vai negrib, lai tādi latvieši būtu. Jaunlatvieši atgādināja — mēs esam sena valoda un kultūra, bet tauta jauna. *Lāčplēšis* bija aicināts kalpot savai tautai, iet tai palīgā. Tātad viņam bija dievu dota izredzētība. Tiesa, viņam neveicās, bet eposs apliecina, ka reiz tauta vienalga būs brīva, jo tāda ir vēstures gaita. Tā ir Pumpura vēstījuma svarīgākā daļa.

Lāčplēšis tika izdots uz trešajiem dziesmu svētkiem 1888. gadā. Svētku estrāde bija celta Esplanādē, Rīgas centrā, un svētku gājiens no Rīgas Latviešu biedrības nama līdz estrādei bija nacionālo centienu manifestācija. Un tad vēl eposs! Trešie dziesmu svētki sociālajā atmiņā palikuši kā emocionāli visvairāk piepildītie.

K. S. Ar Lielvārda muti Pumpurs *Lāčplēšī* atklātā tekstā pauž sapni par demokrātiju, respektīvi, tautvaldību: «Latviešu tauta tēvijā savā / Vēl tagad neatzīst dzimušus kungus: / Tā pati izvēlē vadoņus karā» utt. Tajā laikā tas tiešām bija sapnis.

Vai pirms un pēc *Lāčplēša* bijuši arī citi mēģinājumi radīt nacionālo epu?

Guntars Godiņš. Varam uzskatīt, ka vienu eposu ir uzrakstījis Krišjānis Barons, un tās ir latviešu tautasdziesmas. Barons tās sakārtoja epam līdzīgā secībā un kārtībā. Mums varbūt

nav eposa uz autentiskas folkloras materiāla bāzes, bet mums ir autentisku tautasdziesmu krājums, kurā ir gan spēcīga mitoloģiskā, gan sižetiskā linija.

K. S. Var runāt par Jēkaba Lautenbaha-Jūsmaņa *Niedrišu Vidvudu*, mitoloģisko eposu, kurā sajauktas visu baltu tautu dievības; Vidvuds ir leģendārais prūšu ciltstēvs. Taču tolaik nebija pieprasījuma pēc mitoloģijas.

D. B. Lautenbaha *Niedrišu Vidvuds jeb Varenu vīru darbi Latvijas senatnē* tapa 1891. gadā un pēc uzbūves bija citu tautu eposu, varoņu ceļojumu kompilācija, kuru sabiedrība nepielaiķoja savai identitātei. Neraugoties uz daudzo tradīciju aprakstu eposā, kā arī varoņa apskaidroto dzīvi un aiziešanu viņšaulē. Domāju, sabiedrībā bija izjūta, ka ar to varētu notikt kas tuvāks *Lāčplēša* sižetam. Un tā arī bija.

Es teiktu, ja Haralds Biezais būtu dzīvojis 19. gadsimtā, viņš salīpinātu latviešu eposu, jo viņa *Seno latviešu dievu debesīs* lasu kā saskaldīta, iespējams, lielāka teksta daļu. Viņa doma bija tāda, ka 13. gadsimtā dažādu ienācēju dēļ eposs «saplisa», saskaldījās mazās četrīnādēs. Dziedājumu plūdums apstājās, tādēļ viņš veidoja savu akadēmisko stāstu. Biezais varētu būt mūsu Lenrūts, tomēr mūsdienās šis viņa teksts nav tik pazīstams. Kaut gan to restaurē Edvarts Virza *Straumēnos* un citi literārie teksti ar latviešu dzīvi laukos un attieksmē pret zemi. Starp citu, zemes kopšana kā rituāls ir tautām, kurām nav bijis savas rakstītās vēstures. Tāpēc arī neatkarības kustības laikā radās arkla tiesības. Bija doma, ka zeme pieder tai etniskajai grupai, kura gadsimtos apstrādājusi un kopusi šo zemi.

O. L. Visticamāk, Lautenbaha ideja par sena epā mitoloģisko sabrukumu bija intelektuāla spekulācija bez reālas iespējas caur atsevišķu folkloras tekstu kopā likšanu nonākt pie kāda arhaiska potenciāla senavota. Tekstu pasaule laikam tā tomēr nefunkcionē. Tiesa, 20. gadsimta 30. gados Ulmaņa ideoloģiskajā paradigmā, kad arī tika meklēti visādi latviskuma enkuri, Lautenbaha mēģinājumi piedzīvoja zināmu renesansi.

K. S. Interesanti, ka Lietuvā Staļina laika pagrīdes apstākļos pilnīgā slepenībā tika aizsākta jauna eposa rakstīšana. Tā autors — garīdznieks Antans Šmulkštis (*Antanas Šmulkštys*; 1886—1951), paspēja sagatavot tikai pirmo daļu. Nepabeigtais manuskripts *Pasakų atošvaitos* (*Pasaku atblāzma*) atklātībā nonāca 1993. gadā. Lietuvā sākās lielie kari par materiāla autentiskumu. Pēc stilistikas un iecerces autora pieceļa vairāk atgādināja Lautenbahu, nevis Pumpuru.

U. B. Eps negrib rasties, kamēr nav episkā plašuma, un tāds latviešiem pirmo reizi pavērsās Pirmajā pasaules karā un Krievijas revolūcijā. Un neatkarības cīņās, kad baskājains «labdzimtība» zaldāta plinti plecā rauj savus pušus kaujā — beidzot! — par savu valsti. Vēl padsmīt

Vai sabiedrība izjūt saiti ar šo sacerējumu? Nezinu, kurš to var atbildēt

gadi — un žurnālpublikācijās, pēc tam i godalgotā grāmatā izauca latviešiem «centrālais teksts», kura episkā gravitācija iesniegusies labu gabalu jau nākamajā gadsimtā — Čaka *Mūžības skartie*. Un Čaks rakstīja vēl vienu epu pēc tam — *Matīss, kausu bajārs*. «Patriotiskās» bērnu dzejas anonīmais līdzautors liek saviem varoņiem apgalvot, parādīt, pierādīt, ka vismaz kausā latvieši uzveiks jebkuru pasaules lielvaru. Varam *Matīsu* saukt par «epa — tikvien! — pieteikumu» vai epa parodiju, un ne jau velti šis teksts palicis nenobeigts. Čaka zemapziņa, kā tas ģēnijiem gadās, izsmēja un vīla viņu.

Ar ko Rainim, kurš pats būtu spējis radīt savu varoņepu, tomēr saistošs bija Lāčplēsis? Uguni un nakti izmantoti Pumpura epa tēli.

O. L. Raiņa radošajos plānos bija pat vairāku epu idejas. Diezgan izvērstas ir piezīmes un uzmetumi iecerēti *Epus 1905*. Rainis bija iekārtojies mapi *Epi* un arī mapi *Homēra tehnika* — mūža nogalē viņš strādāja pie Homēra pārstāsta bērniem. Viņa iecerē bijis Imants, Namejs, Zemgales bojāeja.

Vīlies Latvijas sabiedriskajā un politiskajā dzīvē, viņš sarūgtinājumā pat izmet, ka tauta iznīks un jāraksta tai epi nekrologi. Rainis pat rada īpašu terminu «mīteps», konceptuāli mēģinot rast alternatīvu Lautenbaha idejām. Bet tieši ar pievēršanos Pumpura sižetam, nevis uzrakstot jaunu stāstu, Rainis radīja epam jaunu dzīves līniju, kuras nozīmīgākie attīstības mezgla punkti ir Dzintara Soduma romāns *Lāčplēsis trimdā*, Māras Zālītes un Zigmara Liepiņa rokopera *Lāčplēsis*, bet kas sazarojusies neskaitāmos pieminējumos dzejās un arī alternatīvās un kontroversiālās pieejās, piemēra pēc var minēt Andrieva Niedras drāmu *Kangars* un Jāņa Sudrabkalna sovjetisko balādi *Lāčplēsis*.

Kādi uzdevumi ir epa galvenajam varoņim?

O. L. Tas ir absolūti īpašs cilvēka tips, kas atšķiras no ikdienas cilvēka, ir tam pāri stāvošs, un tajā pašā laikā atšķirība nav tik liela, lai ar viņu nevarētu arī identificēties klausīšanās brīdī vai izdzīvojot kādu rituālu.

Būdams mirstīgs, epa varonis iemieso arī ko pārlaicīgu — vai nu ir dievu atvase, vai tam ir cita neparasta izcelsme, viņš spēj nonākt aizsaulē un debesu valstībā. Un tomēr pienāk brīdis, kad viņam ir jāiet bojā. Ievērojot viņa neparastās īpašības, drosmi un varonību, tas ļoti bieži notiek nodevības ceļā.

Epa varoņa galvenais uzdevums ir dievišķā un cilvēciskā simbioze — disharmoniskajā pasaulē radīt sakārtotības un jēgas izjūtu, kas saistīta ar piederību kolektīvam, bet cieši saistīta arī ar indivīda vērtības un izvēles nozīmīguma apliecinājumu. Ar epa palīdzību vērtības tiek pārnestas, nodotas, saglabātas, un mēs gūstam apliecinājumu, ka arī mītiskajā pasaules kārtībā ir

cilvēks, kurš gatavs cīnīties.

K. S. Šo cilvēku tipu tradicionāli sauc par kultūrvaroni, kurš māca tautai gan garīgas, gan praktiskas zinības. Lāčplēsis šajā ziņā īpaši neizceļas. Pumpurs veidoja *Lāčplēsi* kā 19. gadsimtā pazīstamo varoņepo, katram dziedājumam ir atšķirīga forma: mainās stilistika un pantmērs. Tas ir pretrunā ar episko tradīciju, taču Pumpurs nemēģināja to imitēt, lai gan, tāpat kā Kreicvalds, par pamatu savam tekstam ņēma folkloru.

G. G. Un būtiski, ka šis varonis nav patētisks! Kaut vai Kalevdēls — viņš ir izvīrtis, piesmej savu pusmāsu, atriebdamies nogalina kalēja dēlu, iesaistās dažādās dēkās, dīki gulšņā utt. Viņš nav nekāds ideālais varonis, kuru varētu akli pielūgt. Kalevdēls eposā ir kā reāls cilvēks ar vājību gūzmu, taču — milzis. Šāds spēka pārspilējums ir svarīgs, lai pierādītu savu varu ar fiziskā spēka palīdzību.

Kāda pašlaik sabiedrībā ir attieksme pret varoņa jēdzienu? Vai eposs nav kļuvis par atavismu?

K. S. Pēc tam, kad 20. gadsimtā varoņi un varonība ir tik ļoti nīdēta un pazemota, sabiedrība ir kļuvusi skeptiskāka. Tomēr tas nenozīmē varonības devalvāciju. Un eposa teksti nosaka to, ka mēs joprojām gaidām atgriešanos — gan Kalevdēla, gan Lāčplēša. Tiesa, līdz ar Lāčplēsi celsies augšā Melnais bruņinieks. Mums jābūt tam gataviem.

D. B. Kultūra var pastāvēt, ja tā rada mītus. *Lāčplēsis* ir viens no tādiem mītiem.

Arī Rainis stāsta savu versiju par Lāčplēsi, pārveidojot Pumpura dzejas neveiklības un tēlu raksturus, jaunā, spilgtā, literārā valodā un sasniedz modernās drāmas līmeni. Tā varonis kļūva par simbolu, folklorizējās. Domāju, ka Smilģa iestudējums veidoja mīta dzīvei nākamo platformu.

Vai sabiedrība izjūt saiti ar šo sacerējumu? Nezinu, kurš to var atbildēt. Atceros, kādā radio raidījumā piezvanīja tēvs, kura dēlam bija lasīts *Lāčplēsis*. Ģimenei esot kādā 18. novembra uguņošanā Daugavmalā, septiņgadīgais dēls teicis, ka esot gatavs doties dzelmē Lāčplēsim palīgā. Domāju, ka jauniem zēniem ļoti vajag literatūru par varoņiem, savas zemes aizstāvjiem. Sabiedrībai, kurai nav ideālu, nav cerību nākotnē.

O. L. Pumpura mantojuma iedzīvināšanu lielā mērā veicināja Raiņa interese par šo tekstu. Uzlikdams *Lāčplēsi* uz skatuves, Rainis modernās mākslas līdzekļiem radīja tradicionālai kultūrai raksturīgo epa performanci. Tādā veidā kļuva iespējams plaši pamanīt, ka Pumpurs ir iezīmējis kādas būtiskas kolektīvās esamības līnijas. Eps mazāk ir lasīšanas aktā gūstams estētisks pārdzīvojums, bet vairāk kolektīvā priekšnesumā piedzīvojama sinkrētiska, kolektīvo ar individuālo sasaistoša pieredze. Tāpēc šie nacionālie

Apgalvošu, ka igauņu un somu epos ir fiksēta Kāli meteorīta nokrišana. Par to ir strīdējušies daudzi zinātnieki, izdotas arī grāmatas

epi (ne tikai *Lāčplēsis*, bet arī *Kalevala* un *Kalevdēls*) pastāv un notiek ne tik daudz kā teksti, bet kā šo tekstu atbalss, kas rada darbus teātrī, kino, mūzikā, tēlotājmākslā. Teksta kvalitātes ir sava laika iespēju ietekmētas. Tāpēc arī nav pārāk jābrīnās, ka estēti Pumpura *Lāčplēsi* kā tekstu nav iekļāvuši kultūras kanonā, lai gan latviešu kultūrā nav otra teksta ar tik varenu pēcbalsi.

D. B. Pumpurs radīja tekstu, kas diezgan saprotamā struktūrā palīdzēja nācijai veidot kolektīvās smadzenes, tāpēc tieši tas un nevis citi pamazām nostiprināja savu centrālā teksta funkciju. *Lāčplēsis* nav perfektais varonis, tomēr *Lāčplēsis* ir uzrakstīts dziļāk, nekā šo darbu skaidro un izmanto šā brīža publiskajā retorikā. Mēs visi esam veidojušies par latviešiem caur noteiktiem tekstiem, un eposi ir viens no tiem.

O. L. To, ka šajā epā ir ļoti labi uztverta un parādīta latviešu būtība, atklāj un apliecina arī fakts, cik *Lāčplēsim* ir plaša atpazīstamība mūsdienu pasaulē. Tas ir arī viens no visvairāk tulkotajiem tekstiem – vairāk nekā 10 valodās, un valodu skaits regulāri pieaug. Interesanti, ka atšķirībā no modernās literatūras, kur autoru promotēšanai tiek ieguldīta milzīga nauda, pie *Lāčplēša* pasaules tulkotāji nonāk paši un paši meklē iespējas darbu paveikt. Tāds bija tulkotājs Austrālijā – Arturs Kroplis, var minēt arī piemērus ar tulkojumiem spāņu (svaigākais tulkojums, to veicis Migels Anhels, Peress Sančess), poļu, krievu valodā. Arī dāņu valodā ir labs izdevums, ko veicis Pērs Nilsens.

U. B. Tā cēlonis laikam būs *Lāčplēša* atpazīstamība uz visas Eiropas un pasaules «episkās kultūras» fona. Uzreiz prasa: «Kur tiem latviešiem tā pase?» Citiem vārdiem, kas viņu «centrālais teksts»? Epika romantisma laikmetā atzīta par tādu kā «gatavības apliecinību». Vajag nostāt līdzās Homēram un *Eneīdas* dzejniekam Vergīlijam! Atklāj Indiju: *Rāmājana*, *Mahābhārata*, nu mums arī vajag. Sākumā cels priekšā viduslaikos pierakstīto: franči *Rolanda dziesmu*, vācīša *Nibelungus*, anglosakši *Bišuvilku*, iri *Kuhulinu*, spāņi *Sidu*, ziemeļnieki *Eddu*.

Tad nāk radošais 19. gadsimts – no milzīgā somu un karēļu episko rūnu klāsta Lenrūts uzbūvē vispirms (veci) *Kalevalu* (1835), pēc tam jauno, «īsto» *Kalevalu* (1849). Tās ir abas par vienu un to pašu – bet satura un koncepciju analīze apliecina, ka nebūs vis tā pati grāmata! Tā ir mainījusies līdz laikmeta garam un paša Lenrūta «garīgai augsmei». Kas izriet? Lenrūts ir abu *Kalevalu* autors! Lenrūts visu mūžu cinās zinātnes priekšpozīcijās, viņš zina, ko grib un kam tic. Viņš ar sirdi un prātu iedziļinās sava laikmeta jauneklīgajā, emocionālajā, «godkārājā» mitoloģijas un reliģiju zinātnē, izprot, «atkodē» savus somu un karēļu senčus un ceļ tos priekšā iedomīgajai «vecajai Eiropai!» Viņš rada nāciju, iedvēš amorfajai somu ainavai – varbūt filozofisku mēģinājumu? Aptverīgu kosmogoniju?

Un 19. gadsimta 50. gados nāk igauņi Kreivalds ar *Kalevdēlu*. Un 1855. gadā cits Lenrūta skolnieks ir Longfelovs ar savu anglišķo indiāņu *Hajavatu* – arī nāk un rada nāciju, cilti. Un tad sākas jau mazāk romantiski, strikti ziniski tekstu atsegumi Balkānos, Krievijā un visur pasaulē. Osmaņu impērija tik 19. gadsimta beigās ierauga savu spožo *Vectēva Korkuda grāmatu* Eiropas grāmatu krātuvēs – tāpat kā nafta, arī šis atklājums nāk sultānvalstij par vēlu...

K. S. *Kalevalā* gandrīz viss teksts ir autentisku garo tautasdziesmu virkne. Cik pētnieku nav centušies atrast sasaisti starp tautasdziesmām un rindām, kuras Lenrūts ir rakstījis ar savu roku, un nav atraduši. Kā eposi *Kalevala* sadrūp gabalos. Tajā ir vairāki sižeti, kas savstarpēji nekādi nav saistīti.

G. G. *Kalevalā* ir iespējams atrast ļoti daudz mitoloģiskā, etnogrāfiskā, poētiskā, valodas, vēsturiskā un citos aspektos. Tā tas ir ar šāda veida tekstiem. Es pašreiz strādāju pie igauņu eposa *Kalevdēls* tulkošanas. Nemitīgi lasu papildliteratūru, es pat teiktu, tas vairāk ir izziņas un studiju darbs, tulkošana – tehniskas dabas jautājums, iedvesmas un profesionālās prasmes jautājums.

U. B. Es patlaban cīnos ar kastīliešu epu *Dziesma par manu Sidu*. Ik pa brīžam griežos atpakaļ, vai nu bojāju, vai uzlaboju kaut ko, un man ir liela neskaidrība, kas tad ir eps. Tas atspoguļo kara draudžu laikmetu, sirojumu, iekarojumu, valstu rašanās laikmetu. Un zinātnieki nekad nebūs vienprāt, kur tad eps sākas, kur beidzas varoņpasaka, kur atkal eps sadrūp romancēs, dziesmās vai varoņu poēmās.

Kas raksturīgs tieši eposam kā literārai formai mūsdienu uztverē?

G. G. Eposā neapšaubāmi pastāv patiesīguma izjūta, taču tur nav precīzas laika izjūtas. Pat apgalvošu, ka igauņu un somu eposi ir fiksēti Kāli meteorīta nokrišana. Par to ir strīdējušies daudzi zinātnieki, izdotas arī grāmatas. *Kalevalā* lielais pasaules koks nokrīt un uzkrīt uz mazas salas, arī igauņu tautasdziesmās un *Kalevdēlā* lielais ozols tiek nocirsts. Pasaules koks krīt tikai igauņiem un somiem. Ja ieskatāties Sibīrijas somugru tautu folkloras materiālos, tad pasaules koku nedrīkstēja nocirst, no tā varēja paņemt tikai kādu zaru šamaņa bungu vai kādas citas lietas taisīšanai, bet pašu koku nedrīkst nogāzt. Tomēr visām somugru tautām pasaules koks ir saite starp trim pasaulēm. Tas savieno kosmosu, laicīgo dzīvi un mirušo valstību. Bet kurš gan somiem un igauņiem šo pasaules koku nocērt? Mazs vīrelītis, kas nāk no zemzemes, no mirušo valstības.

O. L. Trīsdaļīgā pasaule ir būtiska epā pazīme, un dažādos eposos dažādās proporcijās tas ir redzams un sajūtams. Tādā veidā epā varonis sasaista redzamās esamības dimensijas ar neredzamajām, bet nepieciešamajām, lai cilvēks sa-

Es brīnos, ka mūsdienās nevienam nav nācis prātā no Lāčplēša iztaisīt seriālu. Tas būtu fantastiski!

justu savu iesaisti kādā lielākā un nebeidzamā veselumā.

Ir viena ārkārtīgi būtiska nianse, kas nāk jau no grieķiem, proti, epam ir vajadzīga performance. Tas gluži nav tikai teksts, ko vienkārši lasa, vēsturiski eps ir priekšnesums, orientēts uz masu klausītāju, tāpēc arī tas kļūst par tādu kā nācijas veidošanās instrumentu un spoguļi vienlaikus. Jājautā, kur tad latviešu eposam saskatāma performance? To ieraugām caur Pirmā pasaules kara laiku, caur 1905. gada revolūciju, un tikai tad, kad Rainis novieto *Lāčplēsi* uz skatuves, viņš kļūst par episku varoni.

G. G. Un 1988. gadā *Lāčplēsi* atkal uzliek uz skatuves.

O. L. Novērojama interesanta paralele starp Raiņa lugu *Uguns un nakts* un Māras Zālītes un Zigmara Liepiņa kopdarbu. Tā ir jaunāku laiku atgriešanās pie senāka teksta, kurš gandrīz robežojas ar arhetipisku uztveri, bet ar moderniem rokoperas paņēmieniem. Laika gaitā bijušas arī politiskās un ideoloģiskās izvēles, kas nākušas par labu tieši Lāčplēša kā varoņa atpazīstamībai. Te var minēt, piemēram, izvēli nosaukt ordeni un militāros spēkus Lāčplēša vārdā, kas nozīmē nonākšanu kalendārā, cikliskumu un kļūšanu par rituālu. Populārajā kultūrā ir radīti komiksi, alus, stilizētas Lāčplēša cepures hokeja faniem.

K. S. Bet es brīnos, ka mūsdienās nevienam nav nācis prātā no Lāčplēša iztaisīt seriālu. Tas būtu fantastiski! Iztēlojieties, Lāčplēsis pie raganām un ne tikai tur. Principā epu varētu tā smuki sadalīt pa gabaliņiem un pat parādīt nogrimušo Burtnieku pili, lai cilvēki redz! Un neaizmirst kopējo ideju – latvisko pasaules redzējumu un izjūtu.

G. G. Vai arī kariķēt, likt šim pamattekstam darboties jau citā stilistikā. To bieži darijuši igauņi ar savu *Kalevdēlu*. Dzejnieks (:kivisildniks pat izdeva dzejas grāmatu *Kalevdēls*, kura sastāv no ironiskiem un nīrdzīgiem dzejoļiem par šī milža gaitām un izdarībām. Līdz ar to šis pamatteksts iegūst otru elpu, turpina dzīvot citā dimensijā un stilistikā, tam pielip mūsdienas. Tas nepaliek tikai par rūnakmeni, ko nedrīkst kustināt.

Vai Lāčplēsis ir iespaidojis latviešu pašizpratni?

D. B. Manuprāt, jā. Pumpurs ir uzrakstījis daudz dziļāku darbu, tas nav tikai vēstījums par senlaiku varoni, kurš krīt, bet ierauj dzelmē arī naidnieku. Eposā ir atbalss no arhaiskām kultūrām un viņu mītiem – pats Lāčplēsis ir varonis bez intelekta, viņam ir tikai spēks, bet zināšanas par pasaules kārtību ir sievietei, lai arī tā vēl ir ļaunās varas iespaidā. Pumpurs demonizējis Spīdalu un citas sievietes atbilstoši 19. gadsimta kristietības aizspriedumu standartiem.

Teodoram Zeifertam nav taisnība, sakot, ka latviešu tautā maz no šī epa tēliem. Lāčplēsis uzvar nelielu kauju un ņem slavu un godu –

svin divus mēnešus. Pumpurs ir aprakstījis tādu tautas priekšstāvju uzvedības modeli, kādu redzam arī šodien. Var savākt naudu no tautas un pie pirmās politiskās neveiksmes pieteikt demisiju. Igaunų sociologi kādā konferencē analizēja, ka pat CSDD sociālajā reklamā Latvijā izmanto bojāejošā tēlu. Iespējams, paši neredzam savu epu pietiekami skaidri, jo «esam tajā iekšā», to neapzinoties.

K. S. Pumpura teksts mūsdienu latvietim ir svarīgs, taču ne tik aizrautīgi kā tad, kad tautai nebija savas patstāvības.

G. G. Ja eposu uzlūko kā mitoloģisku darbu, tas konkurē jeb diskutē ar iesīkstējušo vēstures izpratni. Nesen iznāca manis tulkota igauņa Haso Krulla dzejas grāmata *Kad akmeņi vēl bija miksti*, kurā autors saka tā: «Vēsture ir mistifikācija. Izglītoti cilvēki ar nopietnām sejām runā par laikiem, kas vairs neeksistē; par ļaudīm, kuri vairs nevar par sevi iestāties; par notikumiem, ko neviens savām acīm nav redzējis. Tas ir vājprātīgi un neticami. Vēstures patiesība ir groteska. Daudzi zinātnieki nopūlas ar pierādījumiem, lai grāmata nekļūtu par plauktu. Tajā pašā laikā nespēj atrisināt paradoksus, ka viņu sarakstītās grāmatas tomēr atrodas plauktā; zinātnieki, kas to atgādina, tiek izmesti no akadēmijas, tos nedrīkst vairs citēt un tā tālāk. Tāpēc vēsturei es neticu. Ticu tikai senajam mantojumam un mītiem, jo tie stāsta par pagātņi, kas arī pašlaik pastāv un kam ir spēks atgriezties. Spēkā esošā pagātne nekur nav zudusi, un tai nepiemīt galīgā taisnība, jo tā ir palikusi nepiepildīta: drīzāk tā rada nākotni, kas pati ir pagātnes atspoguļojums.» Šī doma sasauca ar Mirčas Eliades grāmatā *Mīts par mūžīgo atgriešanos* izteiktajām domām.

O. L. Mūsu epa teksts noteikti ir svarīgs, jo tas ir avots. Tā ietekme – tas ir gan spožums, gan posts, ir diezgan grūti tvert tekstu, abstrahējoties no visa, kas no tā ir izrietējis. Protams, ieviesušies daudzi dažādi stereotipi un šablonismi, bet bezaizspriedumains lasītājs var gūt arī daudz lasīšanas prieka no daudzveidīgās Pumpura teksta poētikas, kurā, varētu teikt, atspoguļojas viss latviešu literatūras ceļš 19. gadsimtā. Iespējams, tas arī ir iemesls, kāpēc teksts kļūst par nacionālu epu – ne tikai varoņa un heroiskuma priekšstata, bet arī literatūras tradīcijas blīvuma dēļ.

U. B. Arī kas cits var nākt šajā godā, bet visbiežāk jau tiek kronēti episkie gabali. Kaut vai armēņu varoņeps *Sasunas Dāvids* vai *Sasunas trakuļi*. Tas nu ir plašos dialektos un grūti uzskaitāmos lokālos variantos vairots darbs, daudzveidīgs, pretrunīgs – bet skolās mācāms un atdzejošanai ieteikts mākslīgi veidotā akadēmiskā paveidā. Epa versijām stāv pilni datori, izpēte turpinās, tomēr «centrālais teksts», pateicoties vēstures konsekvencēm, dvēseļu meklējumiem, baznīcas milzīgajai autoritātei, ir pa-

Dainas ir mūsu Vecā Derība, kā Jaunā Derība — Edvarta Virzas Straumēni

visam cits — tūkstošgadīgais Dievmeklējumu eps, armēņa atbilde uz jūdu ķēniņa Dāvida uzdotajiem mūžīgajiem jautājumiem. Tā ir Narekas Grigora *Žēlabu grāmata*, ko nesen publicējusi mūsu armēniste Valda Salmiņa. Tautā saukts isi par *Nareku*, tas jau tūkstoš gadus pilda nacionāla «centrālā teksta» funkcijas — gan arhaiskā oriģinālā, gan komentētos tulkojumos uz abām mūsdienu armēņu valodām. Nav pirmā reize — arī *Rāmājana* un *Mahābhārata* ir gan skandējami tautas epi, gan arī simboliski skaidrojami svētksti katram daudz maz paskolotam induistam. Un vaicājiet Svētā Grāla meklētājiem bruņiniekiem: Dievmeklējumi arī ir varoņdarbs!

Bet Pumpura teksts man signalizē atkal un atkal: «O, nelaimīgais 19. gadsimts!» Nu, vai pašķidr iznācis... Bet visi slavē — kā sarunājuši! Tāpat kā ar mūsu himnas tekstu: piemineklim nav jābūt izcilam. No vēsturiskā brīža, no atmiņas ir atkarīgs, ka mēs to «ieraugām izcilu».

D. B. Mēs nemākam par sevi pastāstīt kā par modernu un ļoti attīstītu nāciju, pastāstīt par vēsturiskajiem, episkajiem tekstiem ar mūsdienu pieeju, nekopējot 19. gadsimta retoriku.

Franču intelektuāļi pagājušajā gadā uzrakstīja vēstuli, ka nepareiza Eiropas pašizpratne ir novedusi Eiropu krīzē. Arī latviešus nepareiza savas vēstures izpratne novedusi intelektuālā krīzē. Ir grūtības noticēt sev, gaidām, ka pasaulē kaut ko atzīs, un tad arī mēs to novērtēsim. Vēsture veido mūsu pašizpratnes mugurkaulu — bet tajā dominē tikai romantizētais senatnes vērtējums no jaunlatviešiem līdz starpkaru Latvijai. Taču tolaik neizveidojās vēsturnieku skola. Šodienas vēsturnieku lielākā daļa ir marksistiskā paradīgmā studējuši. Pietrūkst svarīgu tekstu, kā no tautas bez vēstures rodas latviešu tauta, kas kļūst par nāciju.

Mēs visu laiku nesam Latvijas vārdu pasaulē, it kā mēs atrastos kaut kādā alā un mūsu vārds ir jāiznes pasaulē. Kad mēs sāksim cienīt sevi un arī paši par sevi nedaudz paironizēt?

Mitoloģiskais pastāvēs vienmēr, un par to varam būt droši, jo tas ir visās kultūrās. Arī mīstiskais nacionālisms kā viens no nacionālisma paveidiem ir ļoti svarīgs, un tam kā tortē pāri klājas citi nacionālisma veidi. Nacionālo romantismu Eiropas sabiedrībās nomainīja kultūras nacionālisms — profesionāļu radīta kultūra (Raiņa *Uguns un nakts*), kas radīja politisko nacionālismu — prasību pēc savas valsts. Tauta kļūva par nāciju. Nācija top nepārtraukti, tas ir process, kurā ir zināma asimetrija — pilsētas intelektuāļi raida savas idejas pārējai sabiedrībai — tā pieņem vai ne. Intelektuāļu uzdevums ir radīt un analizēt kultūru, bet inteliģences loma ir to izplatīt sabiedrībā.

Šodien izglītība izteikti stratificē sabiedrību, un ir maz tekstu, kas palīdzētu veidot šodienas kolektīvās smadzenes. Kultūras kanonā ir noteikti teksti, kas palīdz mums sinhronizēt

pašizpratni — kas mēs esam? Un no eposa var vienmēr attīstīt kādu redzējumu, kā mums tagad domāt, attiekties un rīkoties. Arī varoņa kļūdas ir labs pamats šodienas refleksijām.

Kurš literārais darbs latviešu kultūrā uzskatāms par «centrālo tekstu»?

U. B. Mūsdienu pētnieki norāda, kā *Lāčplēsis* mirkšķina mums «tās dienas acīm», cik tur pilns ar tā laika modi un štampiem. Pumpura laikā zinājām tos priekšstatus i naktsvidū modīt! *Fin de siècle*, gadsimtu mijas eps: ne *Lāčplēsis* uznirs, bet drīz nāks Rainis un laikmetu «nomainīs!» No otras puses — nav tā, ka visai tautai ap centrāltekstu jāspīto, jānobalso.

Sultāna varasvīri simt gadus varēja neaptvert to milzīgo potenciālu, ko *Vectēvs Korkuds* piedāvāja Turcijas impērijas glābšanai. Vēl cik nēcik gadu paiet, un visi, cik bij Turcijas Republikā gudru reakcionāru, metās diskutēt par *Dede Korkudu*. Teksts ir galvenāks par Dzīvi!

D. B. Dainas ir mūsu Vecā Derība, kā Jaunā Derība — Edvarta Virzas *Straumēni*, kuri apkopo lielu skaitu latviešu laicīgās ticības simbolu — nosaukšu to par agrāro literatūru, jo attēlo latvieti laukos. Mans teksts šobrīd — Aspazijas *Sidraba šķidrāts*. Izcilās latviešu valodas dēļ. Aspazija modernizēja mūsu valodas emocionālo izteiksmi cēlu un poētisku.

O. L. Ja vēlamies skatīties centrēti uz latviešu tekstiem, tad Pumpura *Lāčplēsis* varētu būt tāds centrālais teksts, bet varbūt tas ir Raiņa, kurā spoguļojas Pumpurs. Un tomēr, vai tas nav pārāk monumentāls un neikdienišķs stāsts, lai būtu centrā? Vai turpat līdzās nav *Mērnieku laiki* — ar ikdienas skarbumu, ar komismu, ironiju un pašironiju? Abi teksti beidzas kā kādas bijušas pasaules bojāeja, lai taptu kas jauns. Bet varbūt centrā ir Poruka vai Blaumaņa kāda novele ar savu atsperes savilkuma dramatiskumu? Nu re, uz vienu tekstu koncentrēties neizdodas, sākas uzskaitījums. Latviešu literatūra ir Piena ceļš — zvaigžņu taka, kurā ikviena iemirdzas jo spēcīgi tieši tad, kad to visvairāk vajag.

D. B. Pumpura dzejas mūza nav bijusi viņam draudzīga. Taču vēstījuma struktūra ir svarīga — neļauties viltus provokācijām, krāt intelektu un nenodot savu tautu, kas top par nāciju. Kā jau minēju, mūsdienu sabiedrībā izzūd teksti, kuri apvieno lielu sabiedrības daļu, jo esam moderni sadalīti arī pa tekstu patēriņa groziem. Tāpēc fakts, ka mums, latviešiem, ir pašiem savs eposs, kultūras kontekstā ir svarīgs un ar nepārejošu nozīmi. ■

Jānis Vādots

Dejošana uz virves

Brodskā poētika ir ne tikai intelektuāla, bet tehnikas ziņā — knauzerīgi precīza

Jānis Vādots (1979) ir Dr. philol., tulkotājs un dzejnieks, pasniedzējs Ventspils Augstskolā. Dzejas krājumu *Virve* (2011); nominēts Latvijas Literatūras gada balvai kategorijā *Spilgtākā debija* un *Pagaidām iesāpās elpa* (2014), kā arī publicistisku rakstu autors.

Ir grāmatas, kuru autori vispirms paskaidro, kāpēc šīm grāmatām īstas jēgas nav. Raksturīgs piemērs — apceres par to, kā iemācīties rakstīt prozu vai dzeju. Saprotams, akadēmiska, jo vairāk (šauri) valodnieciska, atdzejošanas pētniecība — tai esmu pievērsies pērn aizstāvētajā doktordarbā, kurā analizēti Josifa Brodskā dzejoļu tulkojumi angļu un latviešu mēlē¹ — riskē kļūt par praktiķu apsmaidītu un izmantojamības ziņā ierobežotu darbības jomu, kas pašpietiekami nikuļo teorētiku prātos un diskusijās. Tikpat liels ir risks, ka par savējo to var neatzīt arī valodnieki, sak, kas tā par lingvistiku. Pārāk daudz subjektivitātes un nianšu, kas nepakļaujas valodnieciskam aprakstam attiecīgo metožu rāmjos.

Šo skepsi paspēju izbaudīt pats uz savas ādas, tiesa, piedzīvojot arī attieksmes pārmaiņas — ja ne vairāk, tad vismaz «lai jau nu būtu» pieļāvumā. Taču viens no galvenajiem trūkumiem jebkurā dzejas un atdzejas teorijā ir iepriekš paredzami ierobežojumi iespējās aprakstīt dzejnieka un arī atdzejojāja darba būtību. Pēters Brūveris kādā sarunā to raksturoja kā deju uz virves. Nebeidzami meklējumi uz iespējamā un neiespējamā robežas. Nereti, kad saruna nonāk pie resursiem, kas pieejami gan dzejas, gan atdzejojumu pasaules veidošanai vai skaidrošanai, uzrunātie tikai daudznozīmīgi noplāta rokas. Bet — dzejoļi ir tapuši un top. Un atdzejojāji arī turpina savu darbu.

No otras puses, lai atceramies Rutas Veidemanis 1977. gada grāmatu *Izteikt neizsakāmo*, ko uzskata par vienu no pirmajiem veiksmīgajiem un nepieciešamajiem mēģinājumiem Latvijā dzejas

tradicionāli literatūrzinātniskajam aplūkojumam pievienot valodniecisko aspektu. Arī pati atdzejas kritika bieži tiek kritizēta par nepievēršanos atdzejojāja veikuma analīzei, kurā, grozies, kā gribi, līdztekus dzejai kā nematerializējamai mākslas parādībai nākas runāt par tās «taustāmo» daļu — vārdiem un konstrukcijām.

Un ir vēl trešā — manas personīgās pieredzes — dimensija. Gadiem ilgušais un reizēm šķietami letālā miegā ieslīgušais darbs pie doktordarba izvērtās atklāsmē, ka pētniecība var būt aizraujoša un ievilkoša. Sākumā bija tikai apjukums un panika, taču noslēgumā pieķēru sevi pie domas, ka es labprāt to vien darītu. Tiesa, katrs šādas izjūtas pārņemtais apjauš tajā apslēpto zemūdens akmeni — jo aizrautīgāk «roc», jo miglaināks kļūst priekšstats, vai tas viss kaut kam der. Savukārt vēl viens svarīgs personīgais ieguvums ir iespēja pietuvoties Brodskā dzejojājiem ķirurģiskā detalizācijā. Noteikti ir poētika, kas šādā tuvinājumā zaudētu daļu maģijas, līdzīgi kā stāsti, kuri skatītājus ielaiž pārāk dziļi filmu uzņemšanas virtuvēs un atņem daļu no kino noslēpuma. Taču Brodskā dzejai tas ne tikai netraucē, bet, šķiet, ir pat nepieciešams, jo viņa poētika ir ne tikai intelektuāla, bet tehnikas ziņā — knauzerīgi² precīza. Jāatzīst, gribētos uz brīdi ielūkoties viņa rakstīšanas procesā. Vai tiešām rindas uzreiz tapa vienādā metrikā, vai tomēr nācās arī skaitīt zilbes un pieļabot? Lai vai kā, dzejoļu matērija beigu beigās ir iespējama. To, cik meistarīgi Brodskis sintezē formu un saturu, formālos elementus padarīdams nozīmīgus, bet neuzkrītošus, ilustrē vairākas sarunas ar Brodskā lasītājiem, kas par manu atsaukšanos uz viņa atskaņām ir reaģējuši ar neviltošu pārsteigumu: kā, vai tad Brodskis raksta ar atskaņām?

Brodskā īpašais «gadījums»

Pašlaik atdzejošanas lingvistisko pētījumu apjoms pasaulē ir strauji audzis. Valodnieku pievēēršanās atdzejojumiem gan izriet ne tikai no iepriekš minētajiem apsvērumiem, bet vispirms no lēnās, tomēr nenovēršamās nonākšanas pie valodas dabiskā veidola — teksta. Šo pārmaiņu priekšnosacījums ir fundamentāli jaunā kultūras un saziņas interpretācija kultūras teorijā, filozofijā un semiotikā. Umberto Eko (*Umberto Eco*) definē, ka kultūra ir saziņa. Vēlāk viņš norāda, ka «kultūras dzīve nav spontāna garīga izpausme; tās pamatā ir konkrēti izpētāmi noteikumi, kas, iespējams, reprezentē tādu būtību, kas ir dziļāka un universālāka par šo noteikumu mainīgo un virspusējo istenojumu»³. Tas kļūst par pamatu nākamā līmeņa secinājumam, ka kultūra ir teksts, un tiek atzīts, ka kultūru ir iespējams analizēt, interpretēt un skaidrot. Būtisku pavērsienu radījušas Romāna Jakobsona (*Роман Якобсон*) idejas par valodas funkcijām — dažas desmitgades vēlāk tās tiek iekļautas teksta lingvistikas teorijās, un Jurijs Lotmana (*Юрий Лотман*) definētās teksta fun-

Viss ir kopsaistīts, un cilvēku saziņa ir nepārtraukti tulkots teksts, ko mēs saprotam vai nesaprotam

kcijas, starp kurām viņš min arī radošo funkciju⁴. Turklāt Lotmans pievēršas attiecībām starp autoru un lasītāju. Pašreizējā literatūras, arī dzejas, tulkošanas teorija un jaunās pieejas, piemēram, atkodēšanas stilistika un relevances teorija (*Relevance Theory*), apliecina, ka Lotmana idejas apsteidza savu laiku.

Dzejas tulkošanu ilgstoši ir apsprieduši paši tulkotāji, kuru perspektīvai piemīt nepieciešamā līdzsvarojošā ietekme pret tendenci, par kuru izcilais tulkotājs Oktavio Pass saka: «Dažos pēdējos gados, bez šaubām, lingvistikas varenības ietekmē, ir vērojama tendence samazināt tulkošanas literāro raksturu.» Viņš uzskata, ka «dzejas tulkošana ir analoga dzejas radīšanai. Katrs tulkojums zināmā mērā ir jaunievedums, un to veido unikāls teksts»⁵. Literatūras tulkotāja Helēna R. Leina (*Helen R. Lane*) iesaka atteikties no iesīkstējušā, bet maldinošā satura un formas duālistika. Viņa ietilpīgā salīdzinājumā raksturo tulkošanu «kā pieskares līnijas, kas rūpīgi apvilktas ap noteiktu telpu, kuru valodas iedabas dēļ nekad nevar aptvert viens tulkotājs vai viens tulkojums, lai cik rūpīgi būtu izmantota amata prasme un lai cik pabeigts būtu mākslas darbs»⁶. Tādējādi atdžejošana — tās lingvistiskie un ekstralingvistiskie aspekti, kas izriet no pašas dzejas tekstuālajām un mākslinieciskās «telpas» īpašībām, — nosaka nepieciešamību pēc integrētas, daudzdimensionālas pieejas, modelējot attiecīgu teoriju vai praksi.

Minētie apsvērumi un problēmas ir vienlīdz aktuālas, runājot par Josifa Brodskā dzejoļu tulkojumu pētījumiem. Tomēr šī dzejnieka «gadījums» ir īpašs. Pirmkārt, viņa intensīvā interese par angļu valodu un emigrācija uz ASV izraisa aizrautīgās pūles rakstīt esejas un — pārsteidzoši — arī dzeju angļu valodā. Vienlīdz lielas pūles dzejnieks velta, lai sagatavotu autoratdzejojumus, turklāt viņa dzīves laikā gandrīz visiem citiem Brodskā dzejoļu tulkotājiem (vairums šo atdzejotāju paši ir ievērojami dzejnieki un tulkotāji) angļu valodā nākas pieņemt autora kritisko un emocionālo pārraudzību. Otrkārt, Brodskā mantojums ietver bagātīgas idejas par valodas filozofiju, dzeju un atdžejošanu.

Brodskā eseja *Dantes ēnā* (*In the Shadow of Dante*) lasām: «Civilizācija ir dažādu kultūru kopsumma, ko uz priekšu virza kopējs skaitītājs, un tās galvenais virzītājspēks — izsakoties vienlaikus metafiziski un burtiski — ir tulkojums.» Viss ir kopsaistīts, un cilvēku saziņa ir nepārtraukti tulkots teksts, ko mēs saprotam vai nesaprotam, bet gan sapratnes, gan nesapratnes iemesli paliek neskaidri, lai cik viennozīmīgi būtu mūsu izstrādātie noteikumi. Dzeja kā cilvēka izpausme caur valodu ir tekstu kopums ar augstāko netiešās, apslēptās informācijas saturu, iekļaujot arī kultūrspecifisko informāciju. Atdžejošanā materializējas nepieciešamība interpretēt, bet tekstam raksturīgā mērķtiecīgā daudznozīmība ir viena

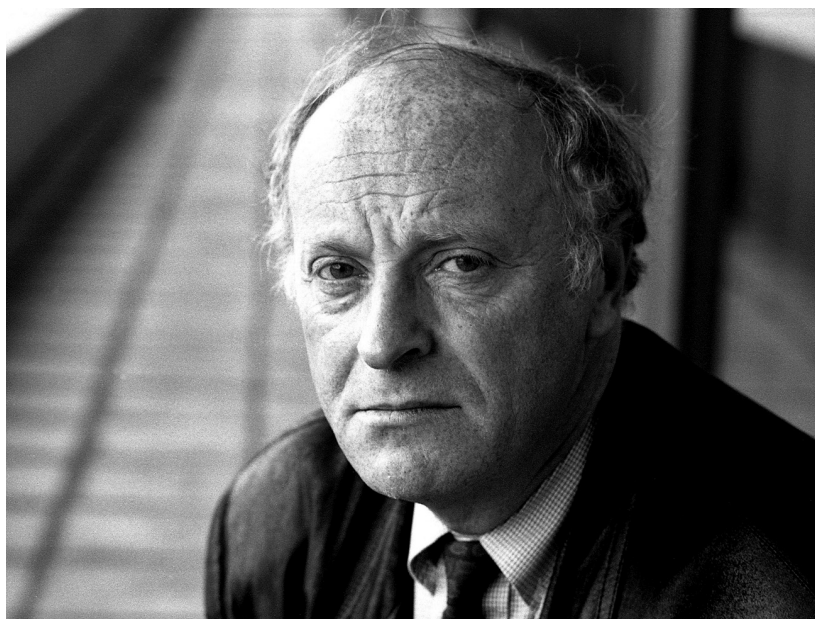
no galvenajām problēmu asīm. Turklāt daudznozīmība attiecas ne tikai uz vārdiem, bet aptver arī sarežģītākas teksta struktūras.

Brodskis, protams, ir pazīstams ar bezkompromisa pieeju it visam, arī atdžejošanai. Esejā *Civilizācijas bērns* (*The Child of Civilization*) viņš raksta: «Dzejolis ir noteiktas nepieciešamības rezultāts: dzejolis ir neizbēgams, un neizbēgama ir arī tā forma.» Dzejas tulkošanā forma katrā ziņā ir saglabājama. Tomēr šāds absolūtisms izraisa pretrunu ar viņa centieniem radīt atdzejojumus, kas būtu patstāvīgu dzejoļu statusā tulkojumvalodas kultūrā. Šis un citas pretrunas Brodskā pieejā ir viens no iemesliem, kāpēc līdztekus atzinībai un pielūgsmei viņš piedzīvo skarbu kritiku. Līdz ar to doktorarbā piedāvātais integrētais atdžejošanas modelis nozīmē, ka līdztekus citiem kompromisiem arī pati integrētā pieeja ir kompromiss, t. i., jebkura «absolūta» prasība vai metode būtu saprātīgi jāsalāgo ar faktiskajiem nosacījumiem.

Pilnvērtīga modeļa meklējumos

Integrācija un kompromiss izpaužas arī atziņā, ka atdžejošanā nevar pievērsties tikai tam, kā oriģināldzejoli izpaužas autora «klātbūtnē», bet jāaplūko iespējas to pilnvērtīgi iekodēt atdzejojumā kā attiecīgās tulkojuma valodas un kultūras parādībā. Līdztekus saistībā ar to, kā lasītājs uztver tulkoto tekstu, jānorāda, ka pazīmes, kas norāda uz atdzejojumu kā tulkojumu, var būt dabisks atdzejojuma elements. To apliecina arī specifiskais Brodskā autortulkojumu piemērs. Striktā izpratnē poētikas «dabiskums» ir iespējams vienīgi oriģinālvalodā un tās kultūrā. Atdzejojuma visaptverošs «dabiskums» pamatoti kļūst par vienu no galvenajiem kritērijiem, vērtējot atdzejojuma kvalitāti. Tomēr jāņem vērā, ka atdzejojuma iekļaušana attiecīgās valodas kontekstā atšķiras no tā, kā tajā iekļaujas teksti, kas jau sākotnēji radīti atdzejojuma valodas kultūrā. Tātad «dabiskums» absolūtā izpratnē nebūtu iespējams, un ir pamatoti apsvērt atšķirīgus kritērijus plašākā perspektīvā. Minētā nostāja nav pretrunā Brodskā nolūkam, ka atdzejojumiem jābūt lasāmiem kā oriģināliem, ja tiek pieņemts, ka tulkojumus kā oriģinālus Brodskis rada, pārstāvējot noteiktu poētisko rokrakstu, stilu un pieeju un nenoliedzot viņa saistību ar krievu kultūru. Turklāt «dabiskuma» kritērijs ir jāsalāgo ar daudziem citiem, piemēram, nepieciešamību saglabāt dzejoļa kā mākslas fakta kvalitāti, oriģinālam atbilstošo iedarbību un semantiskos nosacījumus.

Pētījuma atbilde uz dzejas kā multimedāla mākslas fakta atveidi citā valodā ir «multimedāls» jeb no vairākām dimensijām veidots modelis, iekļaujot interlingvistisko (starpvalodu), starpkultūru un interpretatīvo komponentu. Pirmā komponenta analīzes pamatā ir leksikas un sintakses sastatījums. Taču arī šajā līmenī pētījums noved pie zīmīgiem secinājumiem. Piemēram, ir

Josifa Brodskā poētika ir ne tikai intelektuāla, bet tehnikas ziņā — knauzerīgi precīza. Josifs Brodskis 90. gadu sākumā

svarīgi tiešu tulkojumu nošķirt no kontekstuāla, uz jēgas pārneši orientēta jeb interpretatīva tulkojuma. Taču šādā nošķirumā jāņem vērā viltīgs aspekts — jebkurš pieņemams tiešs tulkojums vismaz zināmā mērā arī izriet no noteiktas konteksta izvēles, ja valodas kods un teksta formālās pazīmes nodrošina rīkus tiešā veidā atbilstošu vienību izmantošanai, negatīvi neietekmējot dzejoļa būtiskās mākslinieciskās īpašības. Var secināt, ka uzmanības centrā nav jautājums, vai vienībai pastāv precīzas atbildes vienība atdzejojuma valodā, bet kāds ir ceļš uz attiecīgo izvēli.

Savukārt starpkultūru komponentā un interpretatīvajā komponentā uzmanības centrā ir kultūrspecifiskā un netiešā, interpretatīvā informācija. Tātad ir jāpievēršas t. s. dziļajai teksta struktūrai. Šajā līmenī uzreiz var nojust neskaitāmus āķīgus momentus, kas atdzejotājam ne tikai jāapzinās, bet jāspēj meistarīgi apstrādāt. Nav šaubu, ka teoretizēt par to ir vieglāk, nekā praktiski tikt ar to galā.

Brodskā mīklas minot

Viens no pētītajiem dzejoļiem ir Brodskā 1961. gadā sarakstītā *Ziemassvētku romance* (dzejolis krievu un latviešu valodā lasāms 2009. gadā izdotajā Brodskā dzejas izlasē), ko var uzskatīt par netipisku gan dzejnieka rokrakstam kopumā, gan citu šai tēmai veltīto dzejoļu kontekstā. Līdztekus sakrālajai tēmai ir jaušami politiski mājieni, lai gan ar padomju režīma apcerēšanu viņš dzejā parasti neaizraujas. Vēlāk otrpus okeānam mītošais un universitāšu studentus ar bezkompromisa prasībām izmisumā dzenošais ģēnijs arī esējās tikai reizēm kritizē padomju režīmu, kas izraisa Brodskā emigrāciju. Tā savukārt kļūst gan par viņa dzīves traģēdiju, gan par svarīgu faktoru leģendā, kas dzejniekam pievērš īpašu starptautisku uzmanību. Visbeidzot, ne viens vien viņas Brodskā Nobela prēmijas runā 1987. gadā — laikā,

kad jau pūš politisko pārmaiņu vēji. Laureātam pārmet, ka padomju impērijai nav veltīti pietiekami «bieži» un atmaskojoši vārdi. Bet 1961. gadā jaunais Brodskis ir gan sarkastisks, gan skumjš, metaforu un zemteksta slāņos pauzdam nepāprotamas ilgas pēc istās Ziemassvētku zvaigznes. Jāpiebilst, ka dzejoļa īpatnējā stilistika un zīmīgais zemteksts varētu būt viens no iemesliem, kāpēc tas piesaistījis atdzejotāju uzmanību: dažādās publikācijās angļu valodā lasāmi trīs atdzejojumi (latviešu valodā to atdzejojis Jānis Rokpelnis). Arī kā pētniecības materiāls šis dzejolis ir ietilpīgs.

Jau rūpīga leksikas analīze paver savdabīgu ainu. Piemēram, jambā, ar sievišķajām atskaņām rakstītā oriģināldzejoļa pirmā acimredzamā īpatnība, ņemot vērā Brodskā poētiku, ir intensīvais īpašības vārdu lietojums. Daži no tiem atkārtojas visā tekstā. Paradoksāla situācija vērojama atdzejojumos — lai gan parasti Brodskā dzejoļu atdzejojumos epitetu skaits pieaug, šoreiz gan angļu valodas, gan latviešu valodas atdzejojumos to ir mazāk.

Vēl būtiskāki ir dzejoļi izmantotie vārdi, kas veido tiešus vai netiešus pretmetus, dažkārt arī paradoksus: *такси* (taksometrs) — *седоки* (arhaisks vārds, kas apzīmē pasažierus); *любовник старый и красивый* (vecs un skaists mīlnieks); *от любви до невеселья* (no mīlestības līdz nelaimīgumam). Līdz ar to, piemēram, vārds *седоки* atdzejotājam kļūst divkārt nozīmīgs, ņemot vērā šī vārda dubulto funkciju: pirmkārt, tā ir stilistiski iekrāsota vienība (arhaisms), otrkārt, šī vienība veido arī daļu no pretstatu pāra. Visuzskatāmāk pretstatu princips izpaužas piektajā pantā, ja pirmajās rindās aprakstīto ainu (*холодный вечер* (dzestrs vakars), *морозный ветер* (ledains vējš), *бледный ветер* (bāls vējš)) salīdzina ar gluži brīnumaino turpinājumu: *льется мед* (līst medus), *пахнет сладкою халвою* (smaržo pēc saldās halvas), *ночной пирог несет сочельник* (Ziemassvētku vakars nakts pīrāgu virs galvas nes).

Ne mazāk zīmīgas ir Brodskā izmantotās konstrukcijas: netiešā vai citos veidos aktualizētā vārdu kārtā, divdabja teiciens un specifiski strukturētas teikumu daļas gan oriģināldzejoļi, gan tā atdzejojumos liecina, ka īpaša poētiskā forma (tiek panākts dziesmas tekstam raksturīgs plūdums) nosaka nepieciešamību izmantot attiecīgus struktūrelementus. Jo specifiskākas ir oriģināla konstrukcijas, jo lielāki pārkārtojumi nepieciešami atdzejojumos.

Tomēr interesantākos atklājumus sniedz oriģināldzejoļa dziļā jeb netiešā satura analīze. Vērtīgs avots ir krievu literatūrzinātnieka Oļega Lekmanova pētījums⁷. Lekmanovs meistarīgi atšķetina teksta noslēpumus un parāda, ka tajā ir nojaušamas netiešas norises un tēli, piemēram, kustība kā viena no galvenajām dzejoļa pazīmēm, upes un mēness tēli, ilūziju, redzes «dubultošanās», nenoteiktības un neizskaidrojamības noskaņa, (metafizisko) robežu un pretstatu tēma, kā arī at-

Reti kurš uzņemas atdzejojot no angļu, krievu vai vācu valodas, jo citi tad var vilkt līdzī ar pirkstu un piekasīgi vaikstīties

saucies uz Bībeles tēliem un tēmām.

Dzejoļa satura atslēga var slēpties arī tā konstrukcijās. Piemēram, vairākas reizes nemainīgā formā atkārtotā rinda *Плывет в тоске необъяснимой* ir netiešas vārdu kārtas konstrukcija, kas nodrošina visciešākās un tiešākās saiknes starp trim raksturīgām dzejoļa «parādībām»: plūšanu, melanholiskām skumjām un neizskaidrojāmību, turklāt tā atrodas arī pašā dzejoļa sākumā. Tātad šī rinda atklāj teksta emocionālo noskaņu un tā kinētisko raksturu. Latviešu valodas atdzejojumā šīs rindas konstrukcija palikusi nemainīga («Peld skumjās neizdibināmās»), bet vienā no atdzejojumiem angļu valodā attiecīgie vārdi izkliedēti četrās rindās: *In anguish unaccountable / the steady ship that burns at dark, / the small shy streetlamp of the night, / floats.*

Cits piemērs tam, kā Brodskas sintaktiskās konstrukcijas ieaugas dzejoļa nozīmju audeklā, redzams ceturrtā panta noslēdzošajās četrās rindās, kas apraksta skaistuli, kura peld *от любви до невеселья* (burtiski – «no milas līdz skumjām»). Šīs rindas papildina dzejoli radīto nenoteiktības un svārstīguma noskaņu. Apkārtējā pasaulē un atzīto «patiesību» un vērtību apjausma ir drūma. Jaungada svinības, kuras atbalsta valsts, bet kas neiegūst nekādu būtisku jēgu pretstatā Ziemassvētkiem, nozīmē jau iepriekš paredzamu vilšanos un sarūgtinājumu. Ne visos atdzejumaos izmantotā konstrukcija saglabā attiecīgās iezīmes, piemēram, vienā no angļu valodas atdzejojumiem *Changing her mood from love to boredom* (burtiski – «nomaināma noskaņojumu no mīlestības pret garlaikotību») vērojamas nevēlamās pārbīdes satura uzsvaros: netiešākā veidā ir pausta izmaiņu ārējā ietekme, turklāt vārds *boredom* ne tikai neatbilst oriģināla vārda nozīmei, bet neiekļaujas arī dzejoļa noskaņā.

Visbeidzot jāpiemin, ka tradicionāli svarīgā metaforu atšifrēšana apliecina nozīmību arī šī dzejoļa interpretācijā. Toponīms *Александровский сад* atdzejojumos atveidots šādi: *Moscow's Aleksandrov Park, Alexander Park, Aleksandra dārzs*. Pirmajā brīdī viss šķiet vienkārši un skaidri. Maskavā nūdien ir Aleksandra dārzs, tiesa, angļu valodā to parasti tulko kā *Alexander Garden*. Taču citādi uz šiem atveidojumiem nākas paskatīties tad, ja pievērs uzmanību metaforai *ночной кораблик* (nakts kuģītis) iepriekšējā rindā. Natālija Rusova (*Наталья Русова*), analizēdama oriģināldzejoli, vērīgi norāda, ka metafora attiecas uz Sanktpēterburgas (to lauk – Ļeņingradas) Admiralitātes ēkas slaveno vējrādi. Tātad minētais toponīms attiecas ne tikai uz Maskavu, bet – netieši – arī uz Sanktpēterburgu. Līdz ar to jo kļūdaināk angļu valodā Aleksandra dārzu saukt par Aleksandra parku, kas ir pavisam cita vieta Sanktpēterburgā. Atdzejotājs, labu gribēdams, ir «iekritis» arī ar vēlmi angļu lasītājiem sniegt tiešāku informāciju: tā kā citviet oriģināldzejoli tiešā veidā ir minēta galvaspilsēta, atdzejojotājs ir pieņēmis, ka minētais toponīms var

attiekties tikai uz padomju impērijas galvaspilsētu, neapjauzdams, ka arī te autoris risina dzejoļa pretmetu tēmu: valsts atzītais jeb neīstais (Maskava kā oficiālā galvaspilsēta) un īstais (Krievijas patiesā galvaspilsēta Sanktpēterburga).

Šie piemēri ilustrē to, ka labā dzejoli būtisks saturs var atklāties šķietamos sikumos un atdzejojotajam jāpievērs uzmanība katrai niansei. Ne velti jau minētajā sarunā Brūveris piebilda, ka reti kurš uzņemas atdzejojot no angļu, krievu vai vācu valodas, jo citi tad var vilkt līdzī ar pirkstu un piekasīgi vaikstīties – te un te, un vēl te īsti labi nav. Šajā ziņā drošāk ir izvēlēties kādu t. s. eksotisko valodu. No otras puses, atdzejošanas jaunradīgais raksturs un principi nevarētu būt atkarīgi no oriģināldzejoļu valodas.

Tomēr atdzejojotāja brīvības robežas joprojām nav skaidras, arī salīdzinoši atšķirīgās situācijās. Piemēram, grūti iedomāties, ka, līdzīgi kā pētījumā analizētos tekstos, varētu vētīt arī tos atdzejojumus, kas radīti no parindeņa (it īpaši, ja to nav sagatavojis pats atdzejojotājs). Un vēl analīze nostiprina pārliecību, ka atdzejojot iespējams tikai dzimtajā valodā. Neuzņemot priekš par to, vai Brodskis ir labs savu dzejoļu atdzejojotājs angļu valodā, bet ne viens vien viņa risinājums ir diskutabls.

Atgriežoties pie sākumā izteiktā jautājuma, vai teoretizēšana par tik specifisku un pamatu pamatos praktisku nodarbi kā atdzejošana var būt lietderīga, vispirms jāatzīst – paveiktā darba rezultātā, protams, neesmu kļuvis par labāku atdzejojotāju. Arī mans pētījums, tāpat kā jebkura teorētiska apcere, nevar kļūt par mācību grāmatu, kas drošticami aizved līdz pietiekamām un vispusīgām atdzejošanas prasmēm. Tomēr mērķtiecīga un dziļa domāšana veicina plašāku izpratni un tātad – tiešā un netiešā veidā papildina atdzejošanas resursu klāstu. Atdzejējumi ir pelnījuši vairāk uzmanības un plašāku argumentāciju arī diskusijās un recenzijās, lai ar izciliem veikumiem turpinātu nostiprināt latviešu atdzejojuma skolu un jau apgūtā pieredze varētu transformēties jauno atdzejojotāju zināšanās un iemaņās. ■

¹ Veckrācis J. *Linguistic and Translatological Aspects of an Integrated Model for Poetry Translation: Joseph Brodsky's Texts in Russian, English and Latvian*. Ventspils: Ventspils Augstskola, 2017

² Te jāprecizē, ka līdztekus vārdnīcās minētajai apzīmējuma «knauzeris» nozīmei (t. i., skopolis) ir vēl vismaz viena nozīme, proti, cilvēks, kurš pārāk lielu uzmanību pievērs sīkumiem.

³ Eco U. *Semiotics and the Philosophy of Language*. Bloomington: Indiana University Press, 1984, p. 167

⁴ Lotman Y. *Universe of the Mind. A Semiotic Theory of Culture*. London, New York: I. B. Tauris & Co., 1990, pp. 13–18

⁵ Estaban C. *Poetry and Translation. Sites*. Vol. 5, Issue 2. Paris: Gordon and Breach Publishing Group, 2001, pp. 331–340

⁶ Christ R. *The Making of a Translator: An Interview with Helen R. Lane*. *Translation Review*, 5. The University of Texas at Dallas, 1980, pp. 6–17

⁷ Plašāk: Лекманов О. *Книга об акмеизме и другие работы*. Томск: Водолей, 2000.

Valdis Krastiņš

Izlaušanās apoloģētika

Vai un kad Latvijā taps kas līdzīgs Igo laikmeta romānam?

Valdis Krastiņš (1927) strādājis par Latvijas Radio skaņu režisoru, bijis Latvijas Konservatorijas profesors. Bijis Latvijas Republikas vēstnieks Čehijā, Slovākijā, Turcijā, Norvēģijā un Somijā. Sarakstījis grāmatas *Ļoti personīgi. Latviešu diplomāta stāsts 1992–2008 un Gadu desmiti lāča ēnā*, publicē rakstus periodikā.

Atceros, kā pirmspusaudža gados no tēva bibliotēkas plauktiem izvilku divus Viktora Igo *Nožēlojamo* sējumus. Lasīju aizgūtnēm, iespaids bija milzīgs un ilgstošs. No lasītā savā iztēlē izveidoju Parīzes plānu un drudžaini šķirstīju toreiz tikko sāktās Latviešu konversācijas vārdnīcas sējumus, meklējot papildu informāciju. Vēlāk plauktos atradu vecu, vēl pirms 1914. gada izdotu Parīzes karti – nu varēju izveidot jau reālāku priekšstatu par šo pilsētu. Protams, mani toreiz pievilka vispirms gandrīz vai kriminālromāna garā iveriešu personāžu likteņu vijumi, par kopējo ainu domāju mazāk. Lai gan bija sajūta, ka esmu saskāries ar kaut ko grandiozu, ko tā isti nevar ievietot šaurās rāmjos. Nesen pārlasīju abus sējumus, un iespaids joprojām bija ļoti spēcīgs. Šoreiz mani nodarbināja nevis fabula, bet gan jautājums par to, kas blakus pirmatnējam un tātad neapspriežamam radošam impulsam pamudināja Viktoru Igo izveidot *Nožēlojamo* milzīgo gobelēnu ar tajā iveriešu personāžu dzīpariem. Esmu pārliecināts, ka laba daļa atbildes meklējama laikmetā, kurā dzīvoja un darbojās Viktors Igo (1802–1885). Tajā ar nelielām atstarpēm notika daudzi būtiski pavērsieni. Pirmais, vēl pirms Igo dzimšanas – Franču revolūcijas noslēgums 1793. gadā, kas Franciju apvienoja modernā valstī ar kopējiem likumiem, isā laika sprīdi nojaucot viduslaicīgās struktūras, kas bija iesakņojušās gadsimtos, un ievēdoja franču nāciju. Vārdu «nācija» kā saukli pirmo reizi izmantoja viens

no franču ģenerāļiem pirms Valmī kaujas; tā bija pirmā kauja pēc revolūcijas, un franči tajā sakāva viņu zemē iebrukušos, labi organizētos prūšus. Nevis «lai dzīvo karalis», kā tas bija gadsimtiem, bet gan – «lai dzīvo nācija!», jo revolūcija par augstāko politiskās varas avotu valstī Dieva ieceltā monarha vietā deklarēja nāciju, respektīvi, Francijas pilsoņus.

Tad nežēlīgajai jakobiņu diktatūrai sekoja Napoleons konsuls, Napoleons imperators: šajā laika nogrieznī revolūcijas uzkrātā nacionālā pašapziņa ar ieročiem projicējās visā Eiropā. Sekoja Napoleona sakāve un Burbonu dinastijas varas restaurācija Francijā, kura noturējās apmēram piecpadsmit gadus; 1830. gada revolūcijas gaitā pie varas nonāca konstitucionālais monarhs Luijs Filips. To savukārt padzina 1848. gada revolūcija, kura izveidoja Otro republiku. Arī tai bija īss mūžs – jau pēc četriem gadiem Napoleons III iedibināja Otro impēriju, kuras gals pienāca 1870. gadā, kad franču armijai un Napoleonam III nācās kapitulēt Bismarkam franču–prūšu karā. Un atkal, tāpat kā pēc revolūcijas, tika dibināta republika. Būtībā viss 19. gadsimts Francijai pagāja monarhijas un republikas piekritēju gandrīz vai nemitīgās sadursmēs, turklāt lielāko tiesu tās bija reālas, tātad – asiņainas. Viktoru Igo šīs nerimīgās notikumu un ideju brāzmas skāra visai tieši, laikmeta pretstatiem projicējoties jau rakstnieka ģimenē. Viņa tēvs bija Napoleona armijas ģenerālis, dienesta gaitas viņu kopā ar jauniņo Viktoru noveda Itālijā un pat Ēģiptē. Māte turpreti bija pārliecināta monarhiste. Igo pirmie darbi dzejas jomā liecina, ka viņš nosvēries mātes pusē, bet tas mainījās. 1848. gadā Igo jau bija pārliecināts republikānis, un viņam nācās bēgt no Francijas uz Briseli, tad Džersijas salu Lamanšā. Beigu beigās Igo apmetās netālajā Gērnijas salā, kuras divdomīgais juridiskais stāvoklis attiecībā pret britu troņa varu viņam deva drošību no Napoleona III vajāšanām. Lai arī vēlāk tika izsludināta amnestija, Igo Francijā neatgriezās līdz pat Otrās impērijas krišanai, tātad gandrīz divus gadu desmitus, drudžaini darbojoties dzejas, drāmas un prozas laukā. Šajā laikā Igo atsāka darbu pie *Nožēlojamajiem* un tos pabeidza 1862. gadā. Romāns padarīja Igo ārkārtīgi populāru ne tikai Francijā, bet visā Eiropā; *Nožēlojamie* tika tulkoti un izdoti malā. *Nožēlojamo* sižets aizsākas imperatora Napoleona I valdīšanas laika pašā noslēgumā, bet romāna darbības beigas datētas pavisam precīzi – 1832. gadā. Tātad romānā ietverti apmēram 17 gadi, kuru laikā notika daudz kas no tā, kas minēts vēsturiskajā apskatā. Romāna lappusēs nonākuši plaši tā laika dzīves un darbību apraksti. Pati krāsainākā epizode ir detalizētais Vaterlo kaujas apraksts, kurā izpaužas Igo attieksme pret Napoleonu. Viņš Velingtonu un Napoleonu redz kā racionālā un iracionālā iemiesojumu, bet Napoleonu uztver joprojām kā revolūcijas laika strāvo-

Sacelšanās Parīzē.

Viktora Igo *Nožēlojamo* 1906. gada izdevuma ilustrācija

jumu nesēju un sava veida pabeidzēju. Tas ir ļoti īpatnējs skatījums, kurā izpaužas gan Igo apbrīna pret Napoleonu, gan arī nepatika par imperatora mantiju, kuru viņš sev uzvilcis. Ir vērts piebilst, ka šis cilvēks fascinējis daudzus; piemēram, Heinrihs Heine gadu pēc Vaterlo uzrakstījis dzejoli, kuru apmēram tajā pašā laikā, kad savu kaujas aprakstu veidojis Igo, dziesmā komponējis Roberts Šūmanis (*Die beiden Grenadiere*; bez Šūmaņa šo Heines tekstu komponējuši vēl daudzi, to skaitā Rihards Vāgners). Pietiek noklausīties šo dziesmu, lai apjaustu Napoleona ilgstošo iespaidu uz Eiropu.

Ar zināmu ironijas pieskaņu Igo attēlo restaurācijas laika atmosfēru – gan «bijušo» vēlmi atjaunot visu pirmsrevolūcijas laika tikumus un paražas, gan iztapīgo pilsoņu rosīšanos. Romāna kulminācija man šķiet lappuses, kurās aprakstīta viena no endēmiskajām «mazajām revolūcijām» Parīzes šaurajās ieliņās. To sarīko nevis

profesionāli revolucionāri, bet gan studenti un viņu domubiedri. Virsotne ir ainā, kurā studentu vadonis Anžolrass nomet sava ieroča atliekas un nostājas pie sienas, lai saņemtu šāvēju lodes un pirms nāves izsauktos: «Lai dzīvo republika!» Tā ir revolucionārās varonības apoteoze. Vēl gan seko dramatiskais gājiens cauri Parīzes pazemes kloākām, kurš apspēlēts visās ekranizācijās, tomēr romāns jau tuvojas noslēgumam. Tik tālu par Viktoru Igo un viņa laikmetu. Bet *Nožēlojamo* ideoloģiskais pamatu pamats lasāms pirmajā lappusē: «Kamēr pastāvēs sociālais lāsts... kamēr virs zemes būs nabadzība un trūks gara gaismas, tādās grāmatas kā šī būs vajadzīgas.» Tas ir nopietns un tālejošs paziņojums, kas rāda Igo kā apzinātu sociālo tribūnu, kā mākslinieku, kurš pakļāvis savu mākslu sociālu problēmu risināšanai. Tā bijis arī ar viņa dzīves gājumu. Atgriezies Parīzē pēc Otrās impērijas krišanas, Viktors Igo darbojās Nacionālajā sapulcē, asi nostājās pret Parīzes komūnas dalībnieku skarbo sodīšanu, iestājās par nāves soda atcelšanu (šis mērķis Eiropā tika sasniegts pēc simt gadiem). Mākslinieka, tribūna, izcila cilvēka bēres izvērtās par nacionālu notikumu, un viņa piemērs iedvesmojis nākamās paaudzes, piemēram, Emīlu Zolā. Vai mūsu kultūrā bijis kas līdzīgs? Jā! Mums bijis Rainis. Viņa *Daugava* gan nelidzinās milzīgajai laikmeta gleznai Igo *Nožēlojamajos*; Rainis *Daugavā* nepievēršas reālās dzīves attēlojumam, bet gan runā simbolisku tēlu valodā, kura tomēr saprotama visiem. Mērķis bija skaidrs – ar vārda spēku veicināt vienotas Latvijas valsts tapšanu (*Daugav' abas malas...*). Pēc valstiskās neatkarības iegūšanas Raiņa priekšā nostājās nākamais uzdevums, kuru savā laikā definējis viens no itāļu *rinascimento* vadoņiem: Itāliju nu esam izveidojuši, tagad jāveido itāļi, kuri tur dzīvos. Runa bija par to, ka tikai pāris procentu no Apenīnu pussalas iedzīvotājiem tolaik runāja standarta itāļu valodā. Rainis ar visu savu degsmi metās latviešu tautas veidošanas un attīstīšanas procesā. Ir zināms, ka latviešu zemnieciskais smagums un kultūras slāņa plānums sagādāja viņam daudz rūgtu brīžu. Pirmajos gados pēc neatkarības atjaunošanas 1991. gadā šķīta, ka esam iesliģuši paštiksmīga individuālisma purvā: nu beidzot varam teikt visu, pat rupjības. Šķiet, ka neapzinājāmie okupācijas un totalitārisma atstāto garīgo tukšumu lielā tautas daļā. Pēdējos gados, gaidot Latvijas jubileju, parādījušies darbi, kuri ļoti tieši attēlo šo apzināti un mērķtiecīgi darīto tukšošanas darbu visā tā baisumā. Tas vedina cerēt, ka latvieši spēs garīgi atveseļoties. Vai arī Latvijā taps kas līdzīgs Igo laikmeta romānam? Ģenija parādīšanās vēsturē ir neregulējama. Pagaidām ir cerīgi simptomi: vērtīgu grāmatu tirāžas aug, arī nopietnu, pagātnei veltītu vizuālo mākslas darbu skatītāju skaits vairojas. Esam spēruši pirmos soļus, lai reiz un īsti atbrīvotos no padomju pagātnes smagās garīgās nastas. Pēdējais laiks! ■

Jūlija Dibovska

Jaunās ēras sākums

Procesi un virsotnes bērnu literatūrā Latvijā 2000.—2017. gadā

Jūlija Dibovska (1987) ir literatūrzinātniece, kritiķe un redaktore. Gatavo promocijas darbu Latvijas Universitātē un nespēj atrauties no aktuālajiem procesiem literatūrā.

Grāmatu izdevēju vidē pieņemts uzskatīt, ka bērnu literatūras jēdzienu attiecina uz darbiem, kuri domāti līdz pat 12 gadus veciem (ieskaitot) bērniem, un ka šai vecuma grupai paredzētā literatūra tēmu un pat vizuālā noformējuma ziņā būtiski atšķiras no pusaudžiem un jauniešiem rakstītām grāmatām. Šajā rakstā uzmanību pievēršīšu tieši bērnu grāmatām.

Jaunklasīķu fons

Mūsdienu vecākiem un vecvecākiem viņu bērniņas literatūra vēl saistās ar Padomju Latvijas ēru, kurā tika radīti gan augstvērtīgi oriģināldarbi, gan, tiesa, ar ideoloģisku atlasī, tulkoti pasaulē populāri darbi bērniem. Grāmatas rakstīšana vismazākajiem lasītājiem cenzūras apstākļos, iespējams, pašiem rakstniekiem nozīmēja arī īpašu radošo brīvību, kas 80. gados tikai paplašinājās. Būtisks solis 1982. gadā bija Pastariņa prēmijas nodibināšana.

Tieši 70.—80. gados latviešu bērnu literatūrā izveidojās 20. gadsimta klasīķu otrais vilnis, un to darbi joprojām redzami grāmatniču plauktos, jo izrādījušies saistoši vairākām paaudzēm līdz pat mūsdienām.

Šie rakstnieki ieviesa arī ietekmīgus tekstuālās un mākslinieciskās tēlainības «standartus»: te minamas Imanta Ziedoņa *Krāsainās pasakas* (1973) un Margaritas Stārastes Ziļuka tēls,

Jāņa Baltvilka *Sarunas par putniem* (1981), Vizmas Beļševicas *Zem zilās debesu bļodas* (1987), Mirdzas Kļavas pasakas u. c.

90. gados par literārās pasakas tradīcijas turpinātāju kļuva Māra Cielēna, turklāt rakstnieces elegantā grāmata *Pulksteņa nakts gaitas* (1997) ar Anitas Paegles ilustrācijām iekļuva Starptautiskās bērnu un jaunatnes grāmatu valdes (*IBBY – International Board on Books for Young People*, 1953) Goda sarakstā (2000).

Tulkotās bērnu literatūras un arī kultūras jomā arvien pārliecinošāku ietekmi guva antropomorfe Volta Disneja grāmatu varoņi. Tomēr iezīmējās pieprasījums pēc jaunām tradīcijām, autoriem un tematiem. Mūsdienu latviešu autoru grāmatās bērniem, piemēram, vairs nav sastopama kļava didaktika – neaizmirstot par nepieciešamajiem spēles elementiem, rakstnieki ar bērnu arvien biežāk runā par nopietniem jautājumiem kā līdzīgs ar līdzīgu.

Augoši rādītāji

Kopējā mūsdienu Latvijas literatūras kontekstā bērniem domātās literatūras daļa pieaug. Centrālās statistikas pārvaldes datubāzē rodama informācija par laiku, kad «bērnu literatūras (populārzinātniskās un daiļliteratūras)» izdevumu (gan brošētu, gan iesietu; gan tulkotu, gan oriģinālu; gan latviešu, gan citās valodās) skaits 1990. gadā bijis tikai 65 iespiedvienības. 2000. gadā tas izaudzis līdz 259 iespiedvienībām, bet 2016. gadā – līdz 409.

2015. gadā bērnu un jauniešu literatūras izdevumi Latvijā sasnieguši rekordaugstu rādītāju – 1/5 no visām izdotajām grāmatām. Pieaudzis arī oriģinālliteratūras izdevumu skaits.

Tomēr izdevumu skaits ne vienmēr jāuztver kā būtisks literatūras klāsta paplašinājums, jo iespiedvienība var būt gan uzdevumu un krāsojamo bilžu burtnīca ar tekstu, gan arī augstas klases autora, mākslinieka, redaktora un poligrāfijas speciālistu kopdarbs. Starp citu, poligrāfiskā kvalitāte pēdējos 18 gados ir kļuvusi par goda lietu bērnu (un jauniešu) grāmatu tirgū, un tikai retos gadījumos tipogrāfiskā izpildījuma dēļ piedzīvots kas šokam līdzīgs.

Institucionāli faktori un balvas

Pieprasījums rada piedāvājumu, un arī bērnu grāmatu tirgus Latvijā nebūtu audzis, ja spēkā nepieņemtos pašu bērnu vēlme lasīt, ko savukārt veicina grāmatu pieejamība un popularitāte ģimenē vai bibliotēkā.

To ir sekmējuši vairāki faktori: kopš 1993. gada Latvija ir *IBBY* dalībvalsts un izveidojusi Latvijas Bērnu un jaunatnes literatūras padomi (LBJLP), kas kopā ar Latvijas Nacionālās bibliotēkas Bērnu literatūras centru (LNB BLC) rīko lasītprasmi un lasītvēlmi, kā arī rakstnieku un mākslinieku radošo garu pacilājošus pasākumus.

Svarīgākais no tiem – 2001. gadā atvērta valsts

Ineses Zanderes esamība latviešu bērnu literatūrā ir patiesi ievērojama «gan ārēji, gan iekšēji»

finansētā programma *Bērnu, jauniešu un vecāku žūrija*, ar kuras starpniecību bērnus un jauniešus ik gadu iesaista nelielā lasīšanas maratonā. Vispirms bērnu literatūras eksperti atlasa labākos iepriekšējā gada izdevumus un ar bibliotēku starpniecību piedāvā tos izvērtēt bērniem un jauniešiem; katrā no kategorijām +5, +9, +11 un +15 ir triju vietu tops. Programmas iespaidā bieži vien tiek rasts kompromiss starp tiem izdevumiem, ko daļa bērnu un jauniešu labprāt grib lasīt, un tiem, par kuriem būtu ieteicams vismaz uzzināt sižeta vai vāka, autora, nosaukuma līmenī. Izdevējiem šī programma nozīmē izdevīgu grāmatu iepirkumu bibliotēkām, autoriem un māksliniekiem tā sniedz profesionālu gandarījumu un atpazīstamību, savukārt lasītājiem – iespēju lasīt augstvērtīgu literatūru.

Līdz ar izdevumu skaita pieaugumu rodas pastiprināta vēlme izvērtēt arī to kvalitāti. 2003. gadā dibināta Starptautiskā Baltijas jūras reģiona Jāņa Baltvilka balva bērnu literatūrā un grāmatu mākslā un izveidota Latvijas Literatūras gada balvas (dibināta 2000. gadā; iepriekš Literatūras gada balva, tad LALIGABA) Bērnu literatūras kategorijas nominācija. Bērnu un jauniešu grāmatas ik gadu tiek iesniegtas arī 1993. gadā dibinātajam grāmatu mākslas konkursam *Zelta ābele*. Savukārt reģionāli nozīmīga joprojām ir Pastariņa prēmija (Roja, 1982), arvien būtiskāka varētu kļūt Latgāliešu kultūras gada balva *Boņuks* (Rēzekne, 2013). Jāpiebilst, ka, pateicoties šiem konkursiem, bērnu un jauniešu literatūras izdevumus pēdējo 18 gadu laikā vērtējuši gan mākslas, gan literatūras eksperti.

Trūkst analītiskuma

Vienīgais, ko atliek vēlēties, – lai, grāmatu kopainā pieaugot bērnu (un jauniešu) literatūras segmentam, vairāk būtu arī kvalitatīvu pētījumu. Aizvadītajos 17 gados nopietnu bērnu literatūras pētnieku skaits nepārsniedz vienas rokas pirkstu skaitu. Šajā laikā gan ir tapušas dažas vērtīgas monogrāfijas – visvairāk citējamā ir Ilzes Stikānes *Vērtību pasaule latviešu bērnu literatūrā* (2005), savukārt aktuālākā – Rudites Rinkevičas *Rīga–Latvija–Eiropa mūsdienu bērnu prozā* (2017), taču ikgadējās diskusijas un konferences, ko rīko LNB BLC, lielākoties tā arī paliek speciālistu un bibliotekāru lokā, to rezultāti arī nav pieejami težu vai rakstu krājumu veidā.

Iespējams, nav izveidojusies noturīga bērnu literatūras pētniecības tradīcija, tāpēc par bērniem domātām grāmatām, kas ir gan literatūra, gan neti arī mākslas darbs, teoriju ietvarā runāt joprojām ir sarežģīti. Pēdējos gados vērojama tendence šādu tradīciju iedzīvīnāt, bērnu literatūru sākuši vērtēt filoloģijas studenti, *Satori*, laikraksti *Kultūras Diena* un *Konteksts*, arī dažādās kultūras jomās strādājoši autori, kuri vērtējumā apvieno privāto un profesionālo pieredzi ar savu pašu bērnu skatījumu.

Sākas ar BIKIBUKU

20. gs. 60.–80. gados no žurnāla *Zilīte* lapaspusēm bijušas izgriežamas un salokāmas ilustrētās dzejoļu vai stāstu grāmatīņas. Atdzīvināt mazgrāmatīņas ideju nolēma pašlaik Latvijā visvairāk godalgotā bērnu literatūras izdevniecība *Liels un mazs*. *Bikibuks* sērija ir 101 grāmatīņas kolekcija, kas Latvijas tirgū nelielās porcijās ienāca no 2012. līdz 2017. gadam. Sērijas tapšanā tika iesaistīti augstas klases mākslinieki, kuri poēzijas klasiķu vai mūsdienu latviešu autoru dzejoļus ilustrēja, radot jaunus grāmatu mākslas darbus. Grāmatīņu formāts ir maza bērna rokai ērts, turklāt daudzkārt «nolasītu» *Bikibuku* var labot un līmēt, un mazajiem šāda darbošanās tīk.

Bikibuks izdevumi pielīdzināmi bilžu grāmatu paveidam. To galvenā pazīme ir neliels teksta daudzums, kas integrēts apjomīgā ilustrācijā. Bilžu grāmatu uzdevums ir ne tikai attīstīt vizuālo domāšanu, bet arī ievilināt lasīšanā. Ne velti daudzi vecāki atzīmē, ka *Bikibuks* attīsta bērnam pārlicību par viņa spējām, iepazīstina ar dzeju un literatūru vizuāli pievilcīgā veidā. Turklāt var uzskatīt, ka kaislīgs *Bikibuka* kolekcionārs ātri un bez sāpēm ir izlasījis veselas 100 grāmatas!

Ne vienmēr labas grāmatas nozīmē lielus izdevumus ar cietiem vākiem, jo arī mazuļiem (+3) šķietami tuvajā mazgrāmatīņas formātā var ietvert vairākas grāmatas funkcijas – daudzslāpānu saturu (dzeju), māksliniecisku unikalitāti, kā arī komerciāli veiksmīgo kolekcijas ideju.

Neatbildēts paliek jautājums – vai *Bikibuku* novērtē tikai tie gudrie vecāki, kuri arī paši interesējas par mākslu un dzeju? Pilnīgi skaidrs toties ir tas, ka šīs 101 izdevumam darinātās ilustrācijas ir līdz šim bagātākais un apliecinotākais mūsdienu latviešu grāmatu mākslinieku devums bērnu literatūrai.

Divi fenomenāli autori

Pārskatot 2000.–2017. gadā izdotās grāmatas bērniem, jāapstājas pie to rakstnieku vārdiem, kuru rakstītais šajā laikposmā bijis īpaši daudzveidīgs un kvalitatīvs, par ko liecina arī saņemta atzinība visdažādākajos literārajos un mākslas konkursos.

«Visam, kam ir iekšīna / apkārt tam ir ārīna,» dzejniece Inese Zandere raksta krājumā *Iekšīna un ārīna* (2002) – vienā no svarīgākajām latviešu bērnu dzejas grāmatām, kurā apvienots gan dzīvesprieks un dzīvesgudrība, gan formas gludums un noformējuma oriģinalitāte. Ineses Zanderes esamība latviešu bērnu literatūrā ir patiesi ievērojama «gan ārēji, gan iekšēji». Spilgtas un pat aktuālas ir bilžu grāmatas, kurās viņas teksts ļāvis izvērsties ilustrācijām: *Māsa un brālis* (2006) – meditātīva un ritmiska sapņa pasaka par ceļojumu uz nezināmo, uz Ameriku (*Zelta ābele*, 2006); *Ko teica Gaiļa kungs?* (2007) – viens no retajiem, bet veiksmīgajiem piemēriem, kad Inese Zandere savu tekstu piemērojusi arī tirgus «prak-

**Bērnu grāmatu autori
Juris Zvirgzdiņš un
Inese Zandere.**

Foto — LETA

tiskajām prasībām», jo tik miļo un jautro dzeju papildina arī spēles, izgriežamas lelles, dziesma un pat izglītojošs dzīvnieku «leksikons»; *Pūķa ceļojums* (2013) – par to, kāpēc nedrīkst būt slinks, glēvs un dusmīgs, un tā ir viena no politiskākajām Zanderes grāmatām bērniem (Jāņa Baltvilka balva, 2014). Cītu darbu vidū izceļas konceptuāli eksperimenti: *Pingus Posta piedzīvojumi* (2006) – kopā ar Kristianu Šicu veidots komikss; *Ja tu esi sivēns* (2006) – miklu panti ar ārkārtīgi spilgtu un modernu vizuālo daļu, padarot grāmatu gandrīz vai par dizaina elementu u. c.

Ikviens Ineses Zanderes krājums ir veidots kā patstāvīgs veselums, varoņus vieno neuzbāzīga modernitātes un sentimentāla mīluma apvienojums, tāpēc grāmatās tik viegli atrast vērtīgas šķautnes. Divus izdevumus var uzskatīt par īpašām virsotnēm: unikālā fotosesija ar zvēru maskām kopā ar Mārtiņu Graudu veidotajā grāmatā *Latviešu zvēri* (2009) dzīvnieku stāstus izceļ no izdomu pasaules un ievieto gandrīz dzīvi tveramā fantāzijā (*Zelta ābele*, 2009, Jāņa Baltvilka balva, 2010), savukārt dzejoļu krājumā *Līze Analīze* (2012) rakstniece ir radījusi unikālu precedentu – likusi dzejai dziedēt mazos lasītājus (LALIGABA, 2013). Grūti latviešu bērnu literatūrā atrast otru darbu, kura formas un satura simbioze būtu tikpat noturīga.

Ineses Zanderes apjomīgajam devumam bērnu literatūrā līdzvērtīgs ir vienīgi Juris Zvirgzdiņš (29 grāmatas), kura galvenā misija palikusi nemainīga: iepazīstināt mazos lasītājus ar plašu un daudzveidīgo pasauli gan ģeogrāfiskā, gan vēsturiskā izpratnē.

1999. gadā Zvirgzdiņš rakstīja, ka bērnu literatūrā atliek paļauties tikai uz tautas un klasiku literārajām pasakām un labiem tulkojumiem, jo «tiek ražota neveselīga mannā putriņa, salda cukurvate, bezkaloriju limonāde un nosaukta par latviešu bērnu literatūru». ¹ Nākamajos 18 gados rakstnieks pats uzrakstīja darbus, kuros pretojas «cukurvatei», pierādot, ka latviešu bērnu literatūra arī no vissaldākā bezizejas sīrupa var pārtapt par skaistu un gardu kūku, kuru turklāt iekāro

arvien vairāk.

Juris Zvirgzdiņš radīja ļoti vienkāršu un saprotamu, nu jau leģendāru tēlu latviešu bērnu literatūrā – spēļu Lācīti, kas vismaz sešās grāmatās tiek saukts par Tobiasu. Mainoties grāmatu māksliniekiem, Zvirgzdiņa stāstu varoņi ir piedzīvojuši vizuālas pārvērtības. Tas tomēr nav traucējis Tobiasam un viņa «kolēģiem» visbiežāk plūkt balvas literārajos konkursos (to skaitā Latvijas gada balva literatūrā, 2005), gadu gaitā grāmatu tēlus iemīlojušas arī bērnu žūrijas.

Iespaidīgs vēriens ir tiem Jura Zvirgzdiņa stāstiem, kuros mazais lasītājs tiek aizvests ārpus laika un telpas robežām, piemēram, viduslaiku Japānā, ko gaisīgās ilustrācijās uzbūrusi Gita Treice grāmatā *Taro Tama un Kicune* (2013; *Zelta ābele*, 2014). No stāstiem par Latvijas vēsturi atzīmēšu patriotisko un pamācošo *Mūsu Latvija* (2008; Jāņa Baltvilka balva, 2009), taču literāri un mākslinieciski augstvērtīgākais ir stāsts par muzeja aplaupīšanu *Kad muzejā iespid Mēness jeb Tobiasss un draugi sargā Rīgas vēsturi* (2012; Jāņa Baltvilka balva, 2013).

Nozīmīga bijusi rakstnieka sadarbība ar mākslinieci Anitu Paegli grāmatās *Pele, Punkts un Gūtenbergs* (2009; Jāņa Baltvilka balva, 2009), *Miega pasaka* un *Ziemas pasaka* (2014; Jāņa Baltvilka balva, 2015; *Zelta ābele*, 2014). Jāatzīst, ka Paegles smalkie zīmējumi jebkuru grāmatu padara par mākslas faktu, tāpēc arī Jura Zvirgzdiņa darbus, kuros kultūrvēsturiskām detaļām un gaisotnei ir īpaša nozīme, mākslinieces augstvērtīgais sniegums būtiski papildina. Manuprāt, Zvirgzdiņa bērnu grāmatas ir arī konceptuāli spēcīgākās mūsdienu latviešu bērnu literatūrā.

Citi spilgti piemēri

Ražīgi savu darbu turpina Māra Cielēna ar pasakām, Māris Rungulis ar šausmu stāstiem, Uldis Auseklis ar dzejoļiem par runci Franci u. c. Jaunpienācēja Luīze Pastore ar mākslas detektīvu sēriju (māksliniece Elīna Brasliņa) līdzīgi *Bikibuks* sērijai radījusi jaunu iespēju mākslai ienākt tekstā. Svarīgs ir Paula Bankovska stāsts *Mazgalviši spēlē mājās* (2007), kas, ievākots padomju lai-

Latviešu bērnu literatūra kļuvusi drosmīgāka. Bieži vien grāmatas darbība risinās kādā no Latvijas smagās vēstures posmiem vai saistīta ar pasaules kultūras vēstures procesiem

ku kladi atgādinošā grāmatā (māksliniece Katrīna Neiburga), atsauc atmiņā sociālpolitisku pasaku par kādu paralēlā pasaulē dzīvojošu sabiedrību.

Bērnu dzeja autori nevirās runāt arī par nopietnām tēmām, to skaitā par ģimenes attiecībām un sociālo vidi. Kārļa Vērdiņa krājumi *Burtiņu zupa* (2007) ar ekspresīvajām Otto Zitmaņa ilustrācijām un *Tētis* (2016) ar Reiņa Pētersona simbolismu ir ne tikai bērniem labi uztverama dzeja, bet pat teksti ar psiholoģiski dziedējošu efektu. Inga Gaile atraktīvajā «flomāsteru» (dizains – Ivs Zenne) dzejas krājumā *Vai otrā grupa mani dzird?* (2014) cer uz gudru, zinātkāru lasītāju, kam varētu pavēstīt ko tādu, kas ir ārpus skolas programmām, viņasprāt, piemēram, tāda ir pārliecība, ka ģimene ir arī viendzimuma pāris. Nesaudzīgi par skolas dzīvi runā Ieva Samauska dzejas krājumā *Skaļā klase* (2015), savu redzējumu spilgtinot ar Vivianas Marijas Staņislavskas ilustrācijām.

Somugru literatūras dominance

Latviešu bērniem tiek piedāvāti tulkojumi no daudzām Eiropas valodām. Taču, spriežot pēc prestižās Jāņa Baltvilka balvas rezultātiem, kā arī apskatot bērniem domāto tulkojumu klāstu, jāsecina, ka Latviju ir iekarojusi igauņu un somu literatūra, par laimi, samērā daudzveidīga.

Pazīstamākais igauņu prozaīķis bērnu un pieaugušo vidū ir Andruss Kivirehks. Viņa stāstu krājums *Kaka un pavasaris* (2012) Guntara Godiņa tulkojumā un ar Edmunda Jansona ilustrācijām (Jāņa Baltvilka balva, 2013) ir sirsnības un sirreālisma apvienojums, kurā vienādi aizraujoši pastāstīts gan par baisām slēpēm, gan par kaku, kas apprec pieneņi, vai cimdu, kas māca zivīm, kā dzīvot Igaunijas Republikā. Kivirehks ir uzticīgs sev, bet ārkārtīgi tuvs bērna vajadzībai uzzināt, kas ir patiesība un mīlestība.

Radniecīga latviešu dzejnieku tekstiem par ģimenes dzīvi ir Igaunijas rakstnieces Lēlo Tungalas izlase *Daudzpusīgais ronis* (2014; *Delfi* lasītāju simpātiju balva, 2014) Guntara Godiņa atdzeja un Mārtiņa Zuša mākslinieciskajā apdarē.

Labs piemērs tam, kā vienkārši, gaumīgi un ar humora izjūtu rakstīt bērniem par politiku vai amatpersonām, ir igauņu rakstnieces Aino Pervikas stāstu krājums *Prezidents* (2015), ko tulkojusi Maima Grīnberga (Jāņa Baltvilka balva, 2015). Savukārt augstākais un diskutablākais punkts līdzšinējo tulkojumu klāstā ir Somijas dzejnieces Heli Lāksonenas grāmata *Piec ait kalns* (2015) Guntara Godiņa pārcēlumā (Jāņa Baltvilka balva, 2016). Lāksonenas dzeja, kas sacerēta dienvidrietumu Somijas dialektā, latviski pārcelta libiskā dialekta Vidzemes izloksnē, un līdzās tekstam, kas tikai daļēji ir bērnu literatūrai atbilstošs, jo nekad neiemācis bērnam rakstīt pareizā literārā latviešu valodā, ir arī skaidrojošā vārdnīca. Toties šī dzeja var skubināt būt labam un droširdīgam, tāpēc tā ir grāmata ļoti gudriem vecākiem un bērniem.

¹ *Bērnu literatūra: vērtējumi, pārdomas, atzinības, lasīšanas veicināšana*. Rīga: *Garā pupa*, 2005. 10. lpp.

Augstvērtīgas tulkotās bērnu literatūras klāsts nākotnē varētu vēl paplašināties, ja Latvijā augstā nostiprināsies jauni un talantīgi tulkotāji un ja izdevēji vairāk izmantos ārzemju fondus un nebaidīsies riskēt.

Vispārīgi par tendencēm

Pašlaik latviešu bērnu literatūras procesi ir īpaši interesanti. Rakstnieki un grāmatu mākslinieki cenšas stiprināt bērna jeb «īsā cilvēka» (Aivars Neibarts) pilsonisko apziņu, skaidrojot, piemēram, Latvijas dabas un neatkarības sargāšanas nozīmi. Literatūrā joprojām svarīga ir ģimene un bērna vieta tajā, vecāku personības un lomas, viņu problēmas, bieži vien tiek laužti ierastie stereotipi par bērnu un vecāku attiecībām.

Prozā spēcīgs izrādījies avantūrisma un romantikas virziens, nostiprinās detektīvžanrs un meklējumi, izmeklējumi. Joprojām ir pieprasītas pasakas, it īpaši tās, kas domātas mazuļa aizmīģāšanas veicināšanai.

Dzejā svarīgi ir skaitāmpantiņi un dzeja pašu priekam, arī izzinotā dzeja. Dzeja arvien vairāk līdzinās teksta platformai, kura ļauj izvērsties mākslinieku fantāzijai – par to liecina gan *Bikibuks*, gan arī citi krājumi. Gribētos vairāk tādu grāmatu, kurās mākslinieks būtu arī teksta autors, tas, iespējams, garantētu grāmatas kā veseluma kvalitāti, teksta un ilustrāciju vienotību.

Latviešu bērnu literatūra kļuvusi drosmīgāka. Bieži vien grāmatas darbība risinās kādā no Latvijas smagās vēstures posmiem vai saistīta ar pasaules kultūras vēstures procesiem. Talantīgs autors spēj radīt arī spilgtu lauku dzīves vai pieticīgas nomales tēlojumu, te var minēt nedaudz lielākiem bērniem domāto Māra Runguļa darbu *Lapsu kalniņa miklas* (2014), kurā stāstīts par pēckara nacionālo partizānu cīņām, Paula Bankovska vēsturisko stāstu krājumu *Kurpalika saimnieks?* (2017), Ineses Zanderes *Puika ar suni* (2017), kurā skarta holokausta tēma u. c. Tas vedina domāt, ka vēstures motīvi latviešu bērnu, tāpat kā pieaugušo literatūrā, būs klātesoši arī tuvākajā nākotnē.

Ievēribu guvis Kārļa Skalbes pasakas *Kaķiņa dzirnavas* pārcēlums latgaliešu valodā (2017) ar Ievas Jurjānes ilustrācijām, turklāt pedagogiem Latgalē joprojām trūkstot šādu tekstu.

Bet visu līdz šim padarīto it kā rezumē tieši latviešu bērnu literatūras ambiciozā iziešana pasaulē, arī angļu valodā, par ko liecina pērn iznākušais rakstnieku un mākslinieku darbu katalogs *The Horse. Latvian Authors & Illustrators Catalogue*, kā arī šogad klajā laistais *Latvian Book Illustrators. Catalogue*. Abi ir paredzēti Latvijas bērnu grāmatu autoru un mākslinieku reprezentācijai ārzemēs un lieliski noder arī pašiem savu talantu apzināšanai. Kāda ietekme varētu būt šiem procesiem? Manuprāt, tie veicinās rakstnieku un izdevēju drosmi riskēt un vēlmi radīt: sparīgi turpinoties bērnu literatūras jaunajai – kvalitatīvo grāmatu – «ērai», ieguvēji būsīm mēs visi. ■

Zveju valodnieces mūža loms

Egīla Zirņa saruna ar Benitu Laumani

Benita Laumane (1937) ir ieguvusi filoloģijas zinātņu kandidāta grādu par darbu *Zivju nosaukumi latviešu valodā* (1973). Strādājusi LZA Valodas un literatūras institūtā. 1993. gadā par darbu kopu *Latviešu jūras zvejas leksikas vēsturiska analīze (reljefs, jūra, flora, fauna)* saņēmusi habilitētā filoloģijas doktora grādu. Grāmatas — *Zvejvietu nosaukumi Latvijas PSR piekrastē* (1988), *Zeme, jūra, zvejvietas. Zvejniecības leksika Latvijas piekrastē* (1996), *Jūra latviešu valodā un folklorā* (2013), *Vēju un vētru grāmata* (2015). Kopš 1994. gada Liepājas Pedagoģijas akadēmijas profesore. Pētniecības tēma — Latvijas piekrastes zvejniecības leksika.

62

Ļerbubulis, ķilkiņa, ķenkis, mānts, tullis, nulenes, sviķastes, skraidulis, ņogas, puļi, ļurba, muņķeris, ļerbunga, glesma, spurgulis, sāmelis, āzenis, vežģeris, saksenis, badenis, mīzis, jadals, īda, luodus, bangulis, ripsna, plieks... Cik daudz cilvēku mūsdienu Latvijā vēl zina šo jūras piekrastes apvidos reiz lietoto vārdu nozīmi?

Izglābusi no aizmirstības veselu pasauli — tā summējot var raksturot valodnieces Benitas Laumanes darbu, kopš pagājušā gadsimta 50. gadu beigām vācot un pētot latviešu valodas zvejniecības leksiku.

Benita Laumane (Rimša) dzimusi 1937. gadā Daugavpilī, bet no triju gadu vecuma dzīvojusi Liepājā. Absolvējusi Liepājas Pedagoģisko institūtu. 1962. gadā sākusi strādāt Latvijas Zinātņu akadēmijas Valodas un literatūras institūtā par jaunāko zinātnisko līdzstrādnieci nodaļā, kas veidojusi *Latviešu valodas dialektu atlantu*.

Pirmais raksts *Par zivju nosaukumiem latviešu valodā* publicēts žurnālā *Lauku Dzīve* 1964. gadā. Savukārt par pirmo grāmatu *Zivju nosaukumi latviešu valodā*, kas mūsdienās ir bibliogrāfisks retums, Laumanei 1974. gadā piešķirta Jāņa Endzelīna prēmija, kuru valodniece uzskata par savu svarīgāko atbalvojumu.

Materiāls esot savākts vēl vairākām grāmatām. Tās viņa tagad raksta varbūt pašā skaistākajā Latvijas vietā — augstā pakalnā savās mājās pie Sabiles, no kurām paveras plašs un tāls skats uz Abavas senleju. Te augšā gan vēji pūš niknāk, taču Laumane zina saukt tos vārdā.

Esat likusi galdā ļoti garšīgu kūpinātu vimbu. Uzreiz jāprasa, cik nosaukumu ir šai Latvijas asakainākajai zivij?

Ir tikai divi — vimba, ko visi zina, un zebre no Rucavas līdz Ventspilij. Tas ir sens kuršu vārds.

Kā jūs pie zvejniecības leksikas izpētes nonācāt?

Ļoti vienkārši. Studentiem vajag tēmas kursa darbiem un diplomdarbiem. Liepājas Pedagoģiskajā institūtā mācījies no 1956. līdz 1960. gadam. Leksikoloģijā un dialektoloģijā manas pasniedzējas Vaira Strautiņa un Antoņina Reķēna bija sadomājušas jūras tēmas. Pie Liepājas dzīvodama, izvēlējos kursa darbu tēmas *Zvejniecības leksika Krišjāņa Barona «Latvju dainās»* un *Zvejniecības leksika Viļa Lāča romānā «Zvejnieka dēls»*.

Studijas Liepājā sākāt fizmatos, nevis filologos.

Jā, biju iestājies Liepājas institūta Fizikas un matemātikas fakultātē, bet tas negāja ilgi, tikai pusgadu līdz pirmajai sesijai.

Toties tur satikāt savu nākamo vīru.

Jā, iepazināties, un tajā mīlestības apmātībā tik maz mācījies, ka izkritu vairākos eksāmenos un nemaz necentos visu sesiju nokārtot. Raudādama aizgāju pie dekānes Vairas Strautiņas un teicu, ka nemaz nebiju gribējusi tajā fakultātē stāties, bet mans tēvs, galdnieks, bija teicis, lai eju Liepājā uz Fizikas un matemātikas fakultāti, tā būšot drošāk, nekā ar ideoloģiju nodarboties. Tā nu teicu dekānei, ka gribu studēt literatūru. Strautiņa mani noklausījās un piebilda: laba literatūra nav bez labas valodas. Pārgāju uz Filoloģijas fakultāti un, dabūjusi interesantus kursa darbu tēmas, no literatūras pamazām attālinājos.

Kad pabeidzu institūtu, pārcēlamies uz Rīgu, vīrs dabūja darbu Zinātņu akadēmijas Fizikas institūtā. Laboratorija, kurā viņš strādāja, sākumā atradās Zinātņu akadēmijas augstceltnes 3. stāvā. Tur aizgājusi, domāju: ak, ja es te akadēmijā varētu strādāt, cik tas būtu interesanti...

Jūsu vēlme piepildījās.

Vēl kā studente biju braukusi ekspedīcijās Pēternieku pagastā un Bārtā un nodevusi savus materiālus Andreja Upīša valodas un literatūras institūtam. Tur redzēja, ka nav slinkots, ir sakarīgi uzrakstīts, un piedāvāja man darbu. Darbā mani pieņēma Ēvalds Sokols, priekšniecība bija Elfrīda Šmite, strādājusi pie Jāņa Endzelīna vēl 1939. gadā. Mani nosēdināja pie plāna darba daudziem gadiem — latviešu valodas dialektu atlanta kartotēkas veidošanas.

Kad tika apstiprināta mana zinātņu kandidāta disertācijas tēma *Zvejniecības leksika latviešu valodā*, man uzdeva jautājumu: kas tur būs iekšā? Teicu, ka tur jābūt darbarīkiem, vējiem, zivīm... Teicu arī, ka runa ir par jūras zveju visā Latvijas piekrastē, no Ainažiem līdz Rucavai.

Sāku vākt. Ļoti vienkārši bija vākt zivju nosau-

Benita Laumane.
Foto — Kristaps Kalns

Egils Zirnis (1956) ir diplomēts biologs. Kopš 1990. gada novembra laikraksta *Diena* korespondents, rakstījis arī citos preses izdevumos. Izdevis dzejoļu krājumu *Rudu lapsu kāsis* (1985), rakstījis dziesmu vārdus Jāņa Lūsēna mūziklam *Ceplis* (2010) un citām teātra izrādēm.

kumus — Latvijā ir tikai mazliet vairāk nekā 80 zivju sugu, no tām 30 sugas ir jūras zivis. Plānā man zivis bija gandrīz pašas pēdējās un zvejas rīki pirmie, bet iznāca otrādi.

Cik vienai zivij var būt nosaukumu?

Neierobežoti daudz. (*Smaida*.)

Bet kā atšķirt, kuri nosaukumi ir lietoti plašāk un kurus varbūt kāds bērns izdomājis un tikai viens pats to lieto?

Nav viegli. Vācu nosaukumus arī no ihtioloģiskās literatūras, no vārdnīcām. Valodas un literatūras institūtā bija jāveic plāna darbs, šis tika darīts privātā kārtā. Strādāju vakaros, braucu arī ekspedīcijās, apvienojot to ar plāna darbu — dialektu atlanta materiālu vākšanai izvēlējos jūrmalas ciemus — Papi, Nicu, Ulmali, Jūrkalni...

Kā jūs tikāt pie teicējiem?

Kārtība bija tāda: sastādīja ekspedīcijas dalībnieku sarakstu, Sokols to parakstīja: «Tāda un tāda persona brauc dialektoloģijas ekspedīcijā uz tādu un tādu pagastu no tāda līdz tādām datumam.» Ar tādu lapiņu ieradās ciemā un gāju pie ciema padomes priekšsēdētāja...

Liepājas, Ventspils un Talsu rajonā jau vajadzēja vēl vienu lapiņu — PSRS robežsargu atļauju atrasties pierobežas zonā.

Jā gan, piemēram, Ulmalē līdz jūrai drīkstēja iet tikai pa vienu taciņu noteiktā laikā un pa to pašu taciņu bija jāiet atpakaļ. Tā tas bija visā Kurzemes

piekrastē.

Vai teicējus jums ieteica ciema padomju priekšsēdētāji?

Viņi deva informāciju, kurās mājās ir vērts iet, kurās nav, jo tajās dzīvo ienācēji vai pilsētnieki vasarās. Bet man ejot pašai bija jāizvērtē, kuri ir uzklausišanas vērti, kuri pārvalda vietas izlokšņi. Jūrmalciemā es vienmēr jautāju pēc zvejniekiem. Vecie vīri ar mani labprāt runājās, es tikai rakstīju un viņus slavēju. Man pašai bija gandarījums, ka no viņiem dzirdu ko tādu, ko neesmu zinājusi, un viņiem savukārt bija prieks, ka viņi ir mani iepriecinājuši ar savu gudrību un ka tas, ko viņi zina, kādam sagādā interesi.

Pie iekšējo ūdeņu zvejniekiem arī esat gājusi ekspedīcijās?

Esmu dažviet bijusi, man ir arī pieraksti, bet es nejaudāšu. Man jau ir astoņdesmit viens, bet tā pasaule atkal prasa gadus desmit.

Kā izskaidrot to, ka piekrastes ciemos daudzi ar zveju saistīti jēdzieni pat nelielā attālumā ir atšķirīgi? Kādi 40 kilometri, un to lietu jau sauc citā vārdā.

Papes zvejnieki man sūdzējās: tie nīcenieki jau mūs apsmej valodas dēļ. Tolaik vēl turpināja dzīvot sava pagasta robežās. Labi ja uz ballīti aizkatoja kilometrus piecpadsmit, bet ne katru dienu. Tajā pašā laikā nevar teikt, ka mēs nebūtu kontaktējušies ar citām tautām. Viens otru esam

Mazu laivu, ar ko iet marē zvejojot, sauca par lutku, bet jūrā zvejojot jāiet ar kānu

dzirdējuši. Piemēram, mēs sakām: vidū jūras, uz akmeņa, tur sarkanās ogas aug. Kas tas ir? Bet lasu poļu kašūbus — tur arī ir tāpat, sēž meitene jūrā uz akmeņa un raud.

Iznāk, ka mobilitātes laikmetā latviešu valodas daudzveidība mazinās?

Jā, bet tur neko nevar darīt — kaut ko mākslīgi veidot vai ierobežot. Kaut kas jau saglabājas. Vēl joprojām libiskajā novadā, ap Ventspili, ap Kolku, ja cilvēks jūtas brīvs un nejut, ka tu viņā klausies, tad nav galotņu, nav garumu.

Ko zaudējam, noplicinoties valodai?

Pirmkārt, runātāji neizjūt visas nianšes, otrkārt, meklējot nianšes, ietekmējas no citām valodām. Piemēram, mani uztrauc, kad saka «mums garšo mūzika», «spēlēja ar lielu garšu». Jaunajiem mūziķiem, kas tagad dodas pasaulē, visiem mūzika «garšo».

Vai latviešu zvejniecības leksikā vairāk ir baltu vai somugru cilmes vārdu?

Grūti pateikt, neesmu skaitījusi. Rīgas līci, Kolkas ragā ir somugriskie, libiskie. No Ventspils uz leju līdz Sventājam, līdz Kuršu kāpām ir baltiskie. Savukārt Kuršu kāpās pat vācu Klaipēdas novada dialektā, kur vācieši ir bijuši gadsimtiem ilgi, ir arī baltiskie vārdi: venteris, spārns... Blakus dzīvojojot, kontakti iespaido valodas. Par vārdu «venteris» nešaubās kā par baltisku, tas ir arī baltkrievu un poļu valodās un vācu pierobežas dialektos. Viņi šo vārdu ir aizguvuši no baltiem vēl pirms 12. gadsimta. Tātad mēs arī esam citus bagātinājuši.

Vai jūs ekspedīcijās vēl satikāt arī tādus libiešus, kas mājās runāja libiski?

Jā, esmu arī ar veco Staltu runājusi, un mani teicēji ir bijuši libieši no Košraga, Pitraga. Viņu mājās 70. gados vecie savā starpā runāja libiski, ar bērniem libiski, bet bērni viņiem jau atbildeja latviski. Bet laikam jau latvieši viņus spieda, jau no 30. gadiem skolu libiešu valodā nebija. Libiešu valoda bija baznīcā, ja gribēja. Ja visur skan latviešu valoda un libiešu valodai nav pielietojuma, tā kļūst par mājas valodu.

Tāpat bija arī Kuršu kāpās. Biju tur ekskursijā 1958. gadā, pēc tam ekspedīcijā 1963. gadā. Man tur bija kādi trīs teicēji. Viens, Engelīns, bija pēc kara ar sievu emigrējis uz Vāciju, 50. gadu sākumā kā vāciešiem viņiem to ļāva. Taču viņi bija atgriezušies.

Man pateica, kurās mājās dzīvo īsts kursenieks. Domāju: gan jau kaut kā sapratīsimies. Biju lasījusi 1927. gadā izdoto Jura Plāka grāmatu *Kursenieku valoda*. Aizeju. Engelīns zāgē malku. Sasveicinos, prasu, vai drīkstētu ar viņu parunāt. Engelīns saka: «Jā, bet es esmu aizņemts.» Attāpos pateikt, ka varētu viņam atlidzināt. Tad kādu stundu runājām. Kaut ko biju uzlikusi galdā, Engelīns to novērtēja: «Paldies, par stundu ir labi.» Tāds īsts vācu knauzerīgums un aprēķins. Vēlāk no kolēģiem dzirdēju, ka ir bijušas arī strupas un īsas sarunas. Droši vien viņš arī piesargājās,

ka neizrunā ko lieku. Bet to, ka aizbraucis un atbraucis atpakaļ, viņš pats man izstāstīja.

Kādā valodā viņš ar jums runāja?

Savā kursenieku valodā. Tā gramatika nav tik briesmīga, drusku ar lietuvisku pieskaņu. Dažus vārdus nesaprātu un pieņēmu, ka tas varētu būt lituānisms, daži vārdi bija no vācu valodas. Engelin, piemēram, neteica vārdu «laiva», viņš mazu laivu, ar ko iet marē zvejojot, sauca par lutku, bet jūrā zvejojot jāiet ar kānu.

Cik valodu jūs zināt?

Strādājot ar materiālu, labi orientējos Polijas kašūbu valodā. Vēl lietuviešu, krievu, vācu. Mana stiprā puse nav libiešu un igauņu valoda, to vajadzētu. Bet viens nevar visu.

Sabilē dzīvojot, noderētu arī čigānu valoda.

Noderētu, būtu interesanti, bet visam neatliek laika, man vēl jātiek galā ar tikliem un vējiem. Ziema ir labākais laiks rakstīšanai, tad nekas cits nav jādara, tikai jāatnes malka, jāiekurina krāsns un divreiz dienā jāpabaro suns un kaķi — sev es eš nevēru, pārtieku no kafijas.

No jūsu pirmās grāmatas *Zivju nosaukumi latviešu valodā*, kurā analizēti ap 1200 zivju nosaukumu, līdz otrai grāmatai bija 15 gadu starplaiks.

Jā, nākamā grāmata iznāca tikai 1987. gadā: *Zvejvietu nosaukumi Latvijas PSR piekrastē*. Grāmatīņa ir pirmais rotaprinta izdevums. Valodniecībā, it īpaši dialektoloģijā, grāmatas ir grūti salikt, burtličiem savulaik nācās pamatīgi nopulēties, jo ir ļoti daudz diakritisko zīmju: palatalizācijas, intonācijas, platie «ē»... Sākumā uzrakstīju tekstu ar rakstāmmašīnu, ar roku saliku visas zīmes, pēc tam devu pavairo.

Papīrs bija slikts, bet tā grāmatīņa daudzās sirdīs iekrita. Tajos laikos zvejnieki bija spiesti zvejojot tikai pēc kvadrātiem — 500. kvadrāts, 303. kvadrāts vai cits kvadrāts uz kartes. Bet sendienās zvejniekiem bija īpašas vietas, kurām bija vārdi, un piekrastes zvejniekiem arī tāpat.

Kāpēc man šī zvejvietu nosaukumu grāmatīņa ir tik mīļa? Tāpēc, ka tie vīri, kas bija jūrā braukuši, par to bija sajūsmā. Rakstnieks Egons Līvs bija dalījies savos iespaidos ar Mangaļsalas zvejnieku kolhoza 9. maijs priekšsēdētāju Gunāru Salto, un kolhozs man piešķīra Viļa Lāča prēmiju.

Pēc plānās grāmatīņas *Zvejvietu nosaukumi Latvijas PSR piekrastē* iznākšanas saņēmu gan sajūsmas apliecinājumus, gan vēstules par vēl kādiem nosaukumiem, kas nav grāmatā iekļauti. Vārdu sakot, vīri mani mudināja šo darbu turpināt. 1996. gadā iznāca mana grāmata *Zeme, jūra, zvejvietas. Zvejniecības leksika Latvijas piekrastē*. Tajā ir arī visi zvejniekciemi, kuru nebija pirmajā zvejvietu grāmatā, un arī laivu novietnes, no kurienes varēja laivu ievilkt jūrā (ne visos ciemos bija upīte, kurā varēja ievilkt laivu). Arī statistika, cik zvejnieku ir bijis, cik tālu viņi

«Kā mums datorzinībās ir anglicismi, tā arī zvejniecībā tagad viss ir citā valodā, un latviski tie ir aizguvumi. Par ko tur rakstīt? Man vairs nav interesanti,» saka Benita Laumane.

Foto — Kristaps Kalns

braukuši zvejot.

Vai īstenojās 80. gadu otrās puses doma par Baltijas jūras lingvistisko atlantu?

Nē, neīstenojās. Uzrakstījām vairākus rakstus, bet atsaucības nebija. Tas vēl bija padomju laiks. Ja pie tās idejas būtu ķērusies klāt Pēterburga, tad kaut kas reāls būtu noticis.

Vai ideja vēl ir gaisā?

Ideja ir publicēta, ja kāds grib, lai ķeras klāt. Es vēl klusībā gribu pabeigt to, kas man ir pagaldē. Jo, ja to neizdarišu, tas var nonākt krāsnī.

Ko rakstāt tagad?

Grāmatu par zvejas riku nosaukumiem. Āķi, tikli... Man jau 200 lappuses manuskripta ir pār-rakstītas.

Spriežot pēc publikāciju skaita, Kurzemes humanitārais institūts Liepājas Universitātē laikam ir tā darbavieta, kurā varējāt strādāt visproduktīvāk.

1994. gadā Latvijas Zinātņu akadēmijas Latviešu valodas un literatūras institūtā sākās pārorganizācija, valodniekus atdalīja no literatūrzinātniekiem. Latviešu valodas dialektu atlants jau bija pabeigts. Es biju pret strauju nodalīšanu. Uzdevu jautājumu, kādas perspektīvas mums būs jaunajā struktūrā, kas sauksies latviešu valodas institūts. To daži ņēma pie sirds un teica: kas nav ar mums, tas ir pret mums.

Paliku pie Viktora Hausmaņa. Pēc pāris mē-

nešiem viņš man teica: «Visiem ir projekti, tev nav. Par ko lai tev maksāju algu?» Iedalīja mani pie folkloristiem. Pagāja vēl kādi pāris mēneši, un vienā brīdī dažas personas man liftā saka: «Paklā, cik ilgi tu ēdīsi mūsu projektu naudu?» Es mēms — 30 gadus esmu nostrādājusi, bet manas zināšanas viņiem nevajag... Ap sirdi bija rūgti. Te vienu dienu mani ieaicina pie direktora un saka: tevi aicina uz Liepāju. Ar piebildi, ka pasniedzēja Antoņina Reķēna, kuru labi zinu, ir slima, un es ar laiku varētu iet viņas vietā.

Liepājā man bija lekcijas dialektoloģijā un toponīmikā. Slodzes gan kļuva arvien mazākas, un tad, lai tu būtu pilnvērtīgs cilvēks, jādara zinātniskais darbs. Tagad daru tikai to, dzīvoju šeit un strādāju virtuvē. Mazmeitas saka, ka virtuve man ir trīs vienā: virtuve, rakstāmgalds un ziemā arī gulta.

Kas ir latgaliešiem — valoda vai dialekts?

Dialekts. Tad jau es varētu teikt, ka libiskais dialekts ir libiešu valoda, bet libiešiem ir pašiem sava valoda. No dialekta nevajag ne kautrēties, ne vairīties.

Esat rakstījusi ne tikai par zvejniecību.

Viens brīdis bija tāds, ka gribējās ko vieglāku. 2011. gadā radās grāmata *Kāja un mārķāja*. Kuldīgas apkaimē no vietējiem ļaudīm vairākas reizes dzirdēju vārdu «mārķāja». Prasīju, kas tā tāda ir, un viņi atbildēja, ka tā ir tāda īpatnēja ķirzaka —

Man gribas saprast tā taustāmi: ir vārds, tas liekas vienkāršs, bet kas ar to vārdu vēl saistās?

ja tā iekož, tad govš pagalam, un, ja iekož cilvēkam, arī cilvēks pagalam. To viņi man stāstīja tik pārliecinoši, ar tādu svētu ticību, ka biju spiesta pārbaudīt. Jā, izrādās arī kaimiņu pagastā visi, pat mazi bērni, tādu mārķāju zina.

Zooloģe Dzintra Rūtenberga pēc ļaužu aprakstiem jau bija izdomājusi, ka mārķāja varētu būt tikai sila ķirzaka (*Lacerta agilis*). Meklējām un vienos kapos Rūtenberga smiltīs tiešām noķēra sila ķirzaciņu. Tā bija īpatnēja – strupa, resna, norautu asti, ar baltiem un brūniem plankumiem. Pēc tam viņa noķēra vēl vienu – tas bija tēviņš, tāds vājiņš, ar zilgani violetu atspidumu. Tad gājām un rādījām tās ķirzakas vietējiem. Vienai sievietei Alsungā parādījām, viņa paskatījās un saviebās: «Tā jau ir mārķāja!»

Vai pie šā darba ķērāties, pašā vārda «mārķāja» savaldzināta?

Jā, šī salikšana dēļ. Var jau būt, ka sakne ir «mārķ-» un «-āja» – izskaņa. Bet varētu būt arī «kāja», jo ar vārdu «kāja» lietuvieši pat lietuvēna krustu apzīmē. Arī «ceļakāju» pieminēju, arī uzvārdus.

Dialektologam jābūt arī vēsturniekam un detektīvam.

Man tas niķis nāk no bērniībā lasītā Vollesa un citiem kriminālrōmāniem. Tie radīja intrigu un apziņu, ka jārok, kamēr atrok. Ar vārdiņiem arī ir tādas intrigas.

Kur jūs jūtaties dabiskāk – materiālu vākšanas ekspedīcijās vai vienatnē apstrādājot pierakstīto?

Bez materiāla tu nekas neesi. Neesmu no tiem, kas var sēdēt pie viena vārda un risināt globālas problēmas, baltu vai indoeiropiešu dziļās etimoloģijas. Man gribas saprast tā taustāmi: ir vārds, tas liekas vienkāršs, bet kas ar to vārdu vēl saistās? Vai tas ir bijis jau mūsu dainās? Vai tas ir vārds visā mūsu valodā, kā «māte», «tēvs», «vasara», «egle», kur nav dialektālo atšķirību, var būt tikai dažāda izruna? Ja tas ir cits vārds kādam jēdzienam, tad no kurienes tas radies, vai ir bijis rakstu valodā? Tas, ka vārds nav reģistrēts rakstu avotā, nepierāda, ka tas nav eksistējis.

Ko jūs domājat par latviešu rakstību?

Grūtības gan svešautiešiem, gan pašiem sagādā mūsu platais «e» un «o». Nekas slikts nenotiktu, ja to apzīmētu. Lietuvieši savas nazālās skaņas apzīmē ar ķeksīti. Es apbrīnoju svešautiešus, kam jāiemācās, ka «bērns» ir ar plato «e», bet «bērniņš» ar šauro. Vai grūtības ar «o». Kā ir pareizi – Aloja vai Aluoja? Roja vai Ruoja? Arī intonācijas vienam vārdam dažādos dialektos var būt dažādas, piemēram, «strauts» ar kritošo intonāciju vai ar stiepto.

Starp citu, vai esat pamanījusi neloģiskos uzsvarus vārdu beigās, kādi parādījušies valsts pārvaldes darbinieku un jauno mēdžeru valodā, ko dzirdam publiskajā telpā?

Šķiet, tā ir tāda mode. Viņi runā ar neloģiskiem uzsvāriem, domādami, ka tā viņus varēs labāk saprast. Bet man, ja dzirdu uzsvāru uz triszilbīga vārda pēdējās zilbes vai pat skaņas, zūd teikuma kopsakars. Arī parazitvārdiņi runātājiem pielip.

Vai visi jūsu vāktie materiāli ir ietilpuši grāmatās?

Nē, kāda daļa ir palikusi ārpusē, bet sevi varu mierināt ar to, ka esmu dabūjusi kopā pamatmateriālu gan par zvejas rikiem, gan zivtiņām, gan zvejvietu nosaukumiem.

Sava darba turpinātājas uzaudzinājusi nesat?

Liepājā divas studentes novadīju līdz doktoram. Kamēr es dzivoju un strādāju, viņām ir, ko pašām darīt. Un svešam darbam pieķerties, ja tu tajā neesi iekšā, nav viegli. Esmu pati darījusi darbus, kas citiem vajadzīgi, un palīdzējusi izdarīt līdz galam. Bija tāds valodnieks Eduards Putniņš no Svētcieņa, ģermānists, pie Endzeliņa rakstījis par Svētcieņa izlokšni. Viņa liktenis bija traģisks – pēc kara viņu represēja, un, kad viņš atgriezās, viņu nekur neņēma – ne universitātē, ne skolā, viņš strādāja par dārznieku un kurinātāju. Putniņš bija apkojis Svētcieņa materiālus, es kādu gadu viņam palīdzēju to novest līdz grāmatai. Jāpalīdz tādām, kurš nevar nemaz. Labi, ka vismaz viņa vārds ir uz vāka.

Kad sākat zvejniecības leksikas vākšanu, vai apzinājāties, ka fiksējat aizejošu pasauli?

Tolaik es par to nedomāju. Saistībā ar manu pirmo grāmatu noderību daudzi domāja: ja nu reiz būs brīvība, ja noņems aizliegto zonu, vajadzēs iet jūrā, un zvejniecības leksika atdzīvosies. Rakstnieks Vilis Veldre gan jau 1939. gadā rakstīja: laikam pienāks tādas dienas, kad zvejnieki būs tikai lielajos centros – Liepājā, Ventspilī. Pagājušā gadsimta 60.–70. gados zvejnieki man stāstīja, ka viņiem zvejošana veicas labi, ir jauni, fabrikās ražoti tīkli, labas laivas, bet nav, kur likt lomu. Tolaik taču ar zivīm baroja lopus fermās un mēsloja zemi.

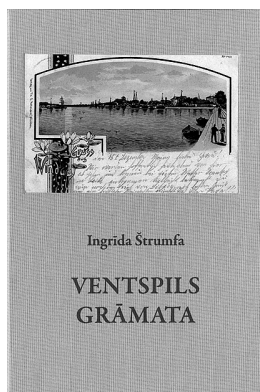
Tagad jūsu daudzgadu darbs kļuvis par valodniecības pieminekli gandrīz izzudušajai Latvijas piekrastes zvejnieku civilizācijai.

Nuja. Daudz kas ir radikāli mainījies. Atrašanās vietu jūrā tagad nosaka no satelītiem, neviens vairs nemēra jūras dziļumu, lai nolaiestu tīklu... Kā mums datorzinībās ir anglicismi, tā arī zvejniecībā tagad viss ir citā valodā, un latviski tie ir aizguvumi. Par ko tur rakstīt? Man vairs nav interesanti.

To gan saprotu, ka valdībai, tāpat kā tā piemaksā par pļāvām, būtu jāpiemaksā tiem zvejniekiem, kuriem būtu vēl dūša tā iet jūrā un uzturēt savas mājas tik primitīvas, kādas tās ir bijušas. Bet tas bija ļoti smags darbs, es brīnos par mūsu senčiem. Zvejoja aprīlī ar vadu, vilka ārā, bet zvejnieku zābaki bija tikai vienam, pārējie brida ūdeni plikām kājām. Tas laikmets ir aizgājis, paliks tikai nostāsti un pasakas. ■

Kaspars Zellis

Pievilcīgs fundaments

Ingrīda Štrumfa.
Ventspils grāmata: senie laiki, ordeņlaiki, hercogistes laiki, cara laiki. Ventspils: Ventspils muzejs, 2017. 360 lpp.

Kaspars Zellis (1972)
ir vēstures doktors,
Latvijas Universitātes
Filozofijas un
socioloģijas institūta
vadošais pētnieks.
Pētniecības intereses —
propagandas vēsture,
sociālā vēsture,
kollektīvā atmiņa,
mutvārdu vēsture.

67

Grāmatas, kas stāsta par vienas pilsētas vēsturi, bieži lidzinās reklāmas prospekta un tūrisma ceļveža apvienojumam. Tāds iespāids man ir radies, apskatot dažas pēdējā laikā izdotās «pilsētu» grāmatas. Uzreiz jāsaka — Ventspils muzeja vadošās vēsturnieces Ingrīdas Štrumfas sarakstītā *Ventspils grāmata* pie tādām nepieder un pārsteidz ar savu vienkāršo, reizē informatīvo saturu, kas būs interesants un saistošs, saprotams jebkuram vēstures interesentam.

Grāmata izdota teicamā poligrāfiskā kvalitātē ar daudziem attēliem, kas organiski papildina rakstīto tekstu, sniedzot papildu informāciju gan par grāmatas varoņiem, gan par vietām, kuras raksturotas darbā. Vienkāršāk sakot — tā ir grāmata, ko patīkami paņemt rokās. Lai arī autore norāda, ka tās adresāts ir ventspīlnieks, domāju, ka grāmatas saturs, kurā rodamas liecības par Ventspils vēstures likločiem, tomēr ieinteresēs arī citviet Latvijā dzīvojošos.

Tāpat jācer, ka grāmata kalpos par piemēru arī citu Latvijas pilsētu vēstures rakstīšanā.

Grāmata nesākas ar pilsētas dibināšanu *Ab Urbe Condita Libri*, kā savulaik rakstīja romiešu vēsturnieks Tits Livijs. Ingrīda Štrumfa ir mēģinājusi pilsētas vēsturi padziļināt, skatot Ventspils novadu arī t. s. aizvēstures laikmetā, kad pagātni iespējams rekonstruēt tikai pēc arheoloģiskā materiāla. Šī nodaļa ir patiesi interesants ekskursus laiks, kad Ventspils novada vēsturei vēl nebija rakstīto avotu, jo autore analizē ne tikai arheoloģiskās liecības, bet pievērš uzmanību arī novada arheoloģiskās izpētes vēsturei.

Vēsturnieka skrupulozitāte gan liek uzdot jautājumu, kāpēc citās grāmatas nodaļās netiek turpināts novada vēstures izklāsts, bet jau no viduslaiku perioda uzmanība tiek koncentrēta uz pašu pilsētu? Atbilde, protams, ir skaidra — tad grāma-

tas jau tā ievērojamais apjoms pieaugtu vismaz divkārtīgi. Tomēr, ja aizsāktā šizeta līnija netiek turpināta, varbūt šo nodaļu vajadzēja pataupīt citam darbam, kurā galvenais izpētes objekts būtu tieši novads, nevis pilsēta.

Grāmatas otrajā nodaļā stāstīts par viduslaiku periodu pilsētas dzīvē. Arī to atkal ievada novada vēsture, proti, autore stāsta par senākajām rakstītajām ziņām par Ziemeļkurzemi, jau nākamajā nodaļā pāriet uz stāstu par Ventspils pils un vēlāk arī Ventspils pilsētas izveidošanu.

Saistībā ar pilsētu izveidošanos un to jubilejām mani vienmēr ir mocījis jautājums, kā īsti ir jāskaita pilsētas vecums: pēc tās pirmās pieminēšanas rakstos (viduslaiku Livonijā parasti vispirms minēta pils un tikai vēlāk — pilsēta), vai arī pēc laika, kad tai ir piešķirtas pilsētas tiesības. Saprotams, šie dati var atšķirties pat par vairākiem gadsimtiem, un arī Ventspils pils pirmo reizi rakstos pieminēta 1290. gadā, savukārt pilsēta tikai 1378. gadā. Tiecoties pēc senāka vēsturiskuma, Latvijā visbiežāk tiek pieņemts pirmais variants, tā noticis arī Ventspils gadījumā. Vēsturnieki parasti nerisina šādus jautājumus, tomēr *Ventspils grāmata*, iespējams, šādām pārdomām būtu īsti piemērota vieta.

Pārskatu par viduslaiku Ventspili papildina nodaļas par likumiem, kas noteica pilsētnieku dzīvi, kuģošanu Hanzas savienības laikmetā, pilsētas simboliem un par senās viduslejasvācu valodas īpatnībām un tās ietekmes paliekām mūsdienu latviešu valodā.

Trešā nodaļa vēsti par Ventspils attīstību Kurzemes hercogistes sastāvā. Šeit lasītājs atradīs informāciju ne tikai par pilsētas apbūves un tās iedzīvotāju sastāva izmaiņām, bet arī par pilsētu piemeklējušajām sērgām, par kapsētu veidošanos, par izglītības un pasta iestāžu veidošanos un attīstību.

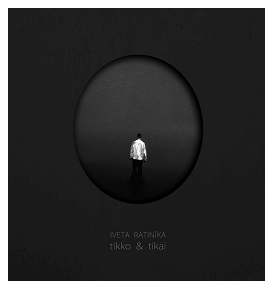
Ceturtajā un piektajā monogrāfijas nodaļā, sekojot hronoloģiskajam izklāsta veidam, stāstīts par Ventspils attīstību Krievijas impērijas pakļautībā — rodama informācija par politiskajiem pārgrozījumiem šajā laikmetā, kā arī par pilsētas sabiedrisko dzīvi 19. un 20. gadsimta mijā un it īpaši par eksporta ostas straujo izaugsmi Ventspīlī kopš dzelzceļa līnijas izbūves.

Aplūkoto laika posmu noslēdz nodaļa par Pirmā pasaules kara sākumu, un, cerams, ka tā būs ievads nākamās grāmatas stāstam par Ventspili un tās iedzīvotājiem.

Ventspils grāmata nešaubīgi ir pievilcīgs ceļojums pilsētas pagātnē un tās izpētes vēsturē. Ingrīdas Štrumfas darbs pamudinās gan nekad Ventspili nebijušos, gan pilsētu pārzinošos paskatīties uz to grāmatas autores acīm, un jāteic, ka šādu stāstījumu par vēsturi būtu pelnījusi ikviens Latvijas pilsēta. Ar nepacietību jāgaida grāmatas otrā daļa, kurā būs aplūkoti sabiedriskie un citi procesi Ventspīlī 20. un 21. gadsimtā. ■

Sintija Kampāne

Jūtu albums

Iveta Ratinika. *tikko & tikai*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2018.

Sintija Kampāne (1989) dzimusi Jēkabpilī, tagad dzīvo Rīgā. Ieguvusi maģistra grādu baltu filoloģijā. Raksta un recenzē dzeju. Piedalījies Jāņa Rokpeļņa vadītajā dzejas meistardarbnīcā.

Apgādā *Zvaigzne ABC* Ingmāras Balodes redakcijā izdots otrais Ivetas Ratinikas dzejkrājums *tikko & tikai*, kas atšķirībā no dzejnieces personības asi rezonējošajām publiskajām izpausmēm ir ieturēts izsmalcināti introvertā un melanholiskā noskaņā, nevienu brīdi neļaujoties epatāžai. Te var konstatēt publicistikas un lirikas robežošanas, kas tiek panākta autorei reakcijā uz dzīves peripetijām. Niansēta intonācija bija vērojama jau dzejkrājumā *Rūgts* (2011), arī grāmatā *tikko & tikai* tai piemīt intīms patiesums, kas saistāms ar katarīstisko stāvokli, kad «sāpes izšķīst laikā kā cukura putekļi» un «pāri paliek tikai laimes nogulsnes».

Uz kvadrātformas grāmatas vākiem sataustāma kokam līdzīga faktūra, krājums veidots no laba papīra, un to krāšņo astoņas tumšpelēkā tonalitātē veidotas Rolanda Krutova ilustrācijas, kurās dominē nakts, ūdeņu un monologa motīvi un kuras «apdzīvo» vientuļš vīrietis. Tā kā lapušu numerācijas grāmatā nav, to šķietami strukturē ilustrāciju ritmiskais izkātojums, kas ieskauj neregulāra skaita dzejoļus, tādējādi radot subjektīva izkātojuma iespaidu, it kā grāmata būtu albums rezignētā noskaņā. Bet vai ilustrācijas sasaistās ar liriku, un vai dzejoļi papīra greznībā nenobāl?

Zināmā mērā dzejas krājums *tikko & tikai* veidots kā traušls un juteklisks dialogs ar kādu mūžīgo «tu», kura klātbūtnē rodas tieksme izšķīst un plūst. Tiešs dialoga apliecinājums ir veltījumu dzejoļi. Pat grāmatas nosaukumā lietotais amperšands raksturo neformālu saziņas situāciju, kurā apvienojas fonētiski līdzīgi vārdi – laika apstākļi un ierobežojošā partikula. Vārdu secība atklāj kādu iznākumu, kas nav intensīvs vai pat nav īstenojies, radot vilšanās. Vārdu nozīme ir nojaušama, pat atkailināta, tomēr aizvien raisa jautājumu: vai tās ir bināras opozīcijas, kas tiek sintezētas, un vai nosauktā vārdvirkne apzināti izvērza acurīklā un sapņa motīva dominanti grāmatā.

Kaut arī Ivetas Ratinikas dzejas balss pastāv neziņas pārņemtajā, trauksmainajā, sairstošajā pa-

saulē, kurā viss satiktais un pateiktais ir traušls un «vārdi kā āda», tā stoiski sadzīvo ar lirisko telpu, atzīstot, ka «tas ir tikai pasaules gals» un ka «dzīve taču turpinās kā vektoru vingrinājumi – tikpat bezjēdzīga». Pēc gala nāk sākums, un atvadas «atmiņu vien skartajā teritorijā» apliecina īstenību, kura iespējama, saskaroties ādai ar priekšmetiem, vientulību, pilsētām.

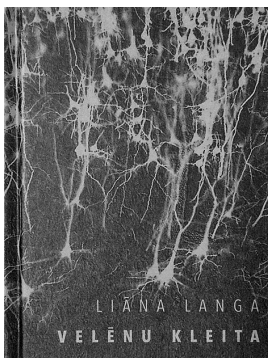
Dažkārt tēlainību «piesūcina» vēja stihiskā klātbūtne, kas liegi atrisina fatālisma noskaņas un savijas ar sirds tēlu. Sirds saistāma ar neveiklu un nedabisku reakciju uz dzīvi un citas aritmiskā (tēls, kas caurvij krājumu) līknē «no vienām skumjām / līdz otrām». Rūgtums un ciešanas ir cienīgas stājas apliecinājums. Jāatzīst, ka dzejas balsi ieskanas gandrīz vai Ojāra Vācieša dzejai raksturīgais spīvums: «būt kā spartietei, / negausies, neklaigāt, neliekties / pretim cilvēkam līdzīgi zemei, / kas pārkalta, gaidot lietu». Spartiete ir sieviete, kura uzņem dzīves īstenību noteikti, lepnī. Sievietes šajā grāmatā ir arī «pilsētas», «hipsternamamātes», nolemtās māsas, «novēcot sākušās», izmisušās redaktore, kas «izkūst starp rindiņām», skolotājas un skolnieces, kas lasa «raini», vai pat tās, kas «stiepa pavasari / pa Tērbatas ielu līdz tirgum». Tās ir individuālas, rūgteni saldās balsis, kas tiecas precīzi reģistrēt jūtas un apkārtnes nospiedumus, taču brīžam izplūst sentimentā. Ratinikas «sievietēm» ir zināmas paralēles ar Andras Manfeldes, Annas Auziņas un Ivetas Šimkus liriskajām balsīm, ko atklāj bezcerības un voluntārisma mija, pašapzinīgums un nemitīga iekšējās runas klātbūtne.

Liriskas forma sastāv no montāžas, apkārtnes trokšņu fragmentārismā, noklusējumiem, dažkārt dzejoļus intonē fonētiska spēle, kas pārtop atskaņās, atkārtojumos, refrēnos. Reizēm atskaņas ir paredzamas, taču strofas ir neregulāras, izkliedētas, asimetriskas. Dzejā bieži lietotas slīpsvītras, kam piemīt grafiska semantika – rindās izkārtots teksts ir garāks, līdz ar to pārtraukts un vertikālē vērst, bet slīpsvītru lietojums un enžambemeni ļauj izvēlēties paužu secību un vienlaikus izlasīt tekstu daudz ātrāk, uztvert to kā horizontālu un sekulāru vēstījumu, piemēram, izziņu.

Dzejkrājumā *tikko & tikai* ir gan veiksmīgi, gan nepilnīgi dzejoļi, kuru vieta kompozīcijā ir iederīga kā tēmu turpinājums un kuri iesākas ar «bezgalības» zīmi. Dzejas leksikonā netrūkst ģeometrijas un medicīnas terminu, bet izteiksmi ietērpj blīvi un mezglaini tēli. Abstraktās un konkrētās tēlainības mijiedarbe reizēm kļūst pārspīlēta un apgrūtināta dzejas uztveri. Savukārt konsekventa apzīmētāju, nenoteiksmju, salikteņu («bezvevis», «zvaigžņkrite», «postfeminisms»), kā arī metonīmiju klātbūtne rada impresionistiskas gleznas, citiem vārdiem, sajūtu kolāžas iespaidu. Apzinot laika un mūžības pretstatus, *tikko & tikai* var lasīt kā ceļojumu piezīmes vai kā ikdienas dienasgrāmatu. ■

Anda Baklāne

Trūkst informācijas

Liāna Langa. *Velēnu kleita*. Neputns, 2018.

Anda Baklāne (1980) ir literatūrkritiķe. Ieguvusi maģistra grādu filozofijā, šobrīd studē Latvijas Universitātes doktorantūrā un raksta disertāciju par metaforu saimēm 20. gs. latviešu dzejā. Strādā Latvijas Nacionālajā bibliotēkā, kur vada Mākslas lasītavu.

69

Kopš Edvīna Raupa krājuma *Uguns nedrošs pulss* (2016) arvien biežāk domāju par metafiziskiem dzejniekiem. Šķiet, metafizika pašlaik atkal ir iznirusi kultūras virsējos slāņos. Tas varētu būt saistīts gan ar jaunu interesi par teoloģijām, ko izraisījusi pieaugoša starpkultūru spriedze, gan ar zinātnes attīstību un nepieciešamību kultūrā pārskatīt priekšstatus par to, kas ir realitāte, izzināmais un neizzināmais. Liāna Langa par metafizisku un transcendentālu dzejnieci, «šamani» atzīta jau kopš pirmā krājuma *Te debesis, te ciparnīca* (1997) un šo ceļu ir turpinājusi iet vienmēr, arī jaunākajā darbā *Velēnu kleita*.

Ja Raups ir spilgtākais latviešu mistiķis, kura dzejā dominē ekstātisks pārdzīvojums, tad Langas darbos, šķiet, izteikti nozīmīga bijusi tieši metodiska izzīņa. Tāpēc viņas darbi ir radījuši racionālu un pat lietīšku iespaidu, par spīti tam, ka dzejniece eksperimentējusi ar sirreāliem tēliem, sapņa estētiku un citām realitātes deformācijām, dekonstruējusi «viengabalaino subjektu» un labprāt bijusi pavisam nesaprotama. Vēlmi izprast iespējamo paradigmas maiņu apliecina gan Langas izteikumi periodikā publicētajās intervijās — komentāros (piemēram, rakstā *Smadzeņu trenāžieri*)¹, gan *Velēnu kleitas* dzejoļi *saruna* sacītais — jaunajā dzejoļu ciklā tiekot strādāts ar nezināmā izzināšanas tēmu (bet «iet grūti / trūkst informācijas» (27))². Man šķiet gan simpātiski, gan laikmetīgi, ka dzejniece runā nevis par «neizzināmā», bet «nezināmā» izzināšanu, atsaucoties drīzāk nevis uz teoloģisku Dieva neizzināmības paradigmu, bet gan uz zinātnisku pasaules redzējumu, kurā esamības noslēpumi pašlaik ir nezināmi, lai gan ar laiku varētu tikt atklāti. Pagaidām pastāv robežas, kas nav šķērsojamas («tumsa kā atdure tavai redzei» (5)); īpaši daudz uzmanības grāmatā veltīts dzīves un nāves robežai, nāvei pašai.

Viesturs Vecgrāvis, Māris Salējs, Kārlis Vērdiris un īpaši Inta Čaklā³ diezgan izvērsti interpretējuši Langas dzejoļu metafizisko saturu. Es tikai gri-

bētu paturpināt sarunu par Langas spēju «saistīt cilvēka apziņu un ķermeni ar pasaules reālījam». Metaforisks ipašību pārnese no lietām uz cilvēkiem un otrādi, kā arī apziņas saturs dabas norišu sapludināšana ir ierasti dzejas paņēmieni. Taču Langas dzejā subjekta un tā apkārtnes robežu izšķīdināšana rada sevišķu, atmiņā paliekošu poētisku formu.

Krājumā *Velēnu kleita* šī domas forma izmanto, piemēram, tituldzejoļi: «Es zemes meita, man velēnu kleita / cirslīšu mati, neesmu beigta / nebaidās putni, acis man knābās.» (3) Šis teksts īpaši interesants, ja to lasa kopā ar krājuma *Vilkogas* dzejoļi *Es stāvēju mežā aizvērtām acīm*⁴. Abi dzejoļi ir kā monētas averss un reverss, kā virszeme un zemzeme. *Vilkogu* tekstā varones skausts «ieaug vilkogu krūmā» un «mati krīt ziedošās sūnās», taču šis nav dzejoļis par cilvēka saplūsmi ar dabu — runa drīzāk ir par ieaugšanu esamībā.

Formulas netrūkstoša sastāvdaļa ir riebigais — mati, strutas, sviedri, acu knābāšana u. c. Šī poētika droši varētu kalpot kā parādes piemērs Jūlijas Kristevas savulaik aprakstītā abjekcijas fenomenā ilustrēšanai. Abjekts — tas, ko kultūra izsviež laukā vai izliekas neredzot — atkritumi, ekskrementi, miruši ķermeņi. Tie rada šausmu, pretīguma sajūtu, bet reizē nesaprotami un ambivalenti interesē. Agita Draguna, rakstot par krājumu *Antenu burtnīca*, savulaik kritizēja Langas neglīto, kas tiekot pieminēts bez līdzjutības⁵. Manā Langas lasīšanas pieredzē neglītāis ne vienmēr, bet bieži drīzāk saistās ar brīvības un atvieglājuma sajūtu — esamība ir pieņemama, tā nešķiro, tajā nav vietas kaunam, klīribai — ne attiecībā uz kailumu, ķermeni, tā izdalījumiem un iekšām, ne attiecībā uz nāvi. Arī erotiskā dzejā šajā pasaules ainā kļūst pašsaprotama, atļauta, gribēta.

Lieliski ir mākoņi dzejoļi *tikai jūs*, brīnišķīga mistiskā svešāduma pieredze dzejoļos *sapņi redzu: atnāk Kaspars Hauzers* un *es/ne-es* (vēl vienīgi Marts Pujāts latviešu dzejā tādu pieprot), ļoti veiksmīgs un iederīgs stilistisks atradums — «sarunvaloda» dzejoļi *saruna*; tieši tematu salikuma dēļ lielisks un smags krājuma centrs — cikls *mīlestība*. Nepārliecināja *Veltījumu* apkopošana krājuma noslēgumā. Veltījumi vispār Langai raksturīgi, un īpaši tos nedrīkstētu izraidīt no tik personiska un skaudra krājuma ka *Velēnu kleita*. Tomēr, šādi sarindoti cits pēc cita, tie smaržoja pēc naftalina.

Neatkarīgi no tā, vai Langas poētika šķiet brīnišķīga vai balsa, šī grāmata jāredz ikvienam, kurš interesējas par dzeju vai cilvēka eksistenci. ■

¹ Langa, L. *Smadzeņu trenāžieri*. *Kultūrzīmes*, Nr. 13, 2017. g. 28. marts. 2. lpp. Tiešsaiste: <http://www.la.lv/smadzenutrenazieri/>

² Šeit un turpmāk atsauce uz Langa, L. *Velēnu kleita*. *Neputns*, 2018.

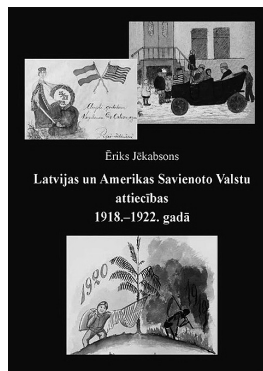
³ Skat. piem.: Čaklā, I. *Skatieni*. *Latvju Teksti*, Nr. 1, 2010. gada rudens. 33.—34. lpp.; Vērdiris, K. *Apziņas miesa*. *Kultūras Diena*, Nr. 38. 2010. g. 1. oktobris. 5. lpp.

⁴ Langa, L. *Vilkogas*. *Neputns*, 2010. 10. lpp.

⁵ Eipurs, A. u. c. *Grāmatu grozs*. *Neatkarīgā Rīta Avīze Latvijai*, Nr. 122, 2006. gada 27. maijs. 10.lpp.

Aldis Miņins

Amerikāņu sniegtā atbalsta hronika

Ēriks Jēkabsons.
Latvijas un Amerikas Savienoto Valstu attiecības 1918.–1922. gadā. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2018.

Aldis Miņins (1984)
ir vēstures doktors,
monogrāfijas *Ciņa par varu Krievijas postimpērijas Rietumu perifērijā, 1917–1920* (2015) autors un grāmatas *Ukrainas krīze: Divgalvainā ērgļa trieciens* (2017) zinātniskais redaktors. Pēta reģionālās, starptautiskās un sociālās attiecības pēc Pirmā pasaules kara un pēc PSRS sabrukuma.

Pētījums, kurā Amerikas Savienoto Valstu rīcība analizēta laika posmā, kad to vēlme globālā mērogā ietekmēt militāros, politiskos, sociālos un kultūras procesus pasaulē vēl tikai pieņēmas spēkā, mūsdienu kontekstā ir jo īpaši interesants.

Vēsturnieks, Latvijas Universitātes profesors Ēriks Jēkabsons piedāvā grāmatas lasītājiem detalizēti izsekot pirmajiem Vašingtonas soļiem tikko dzimušajā Latvijā pirms 100 gadiem, kad Lielais jeb Pirmais pasaules karš Eiropas rietumu daļā bija beidzies, bet kontinenta austrumos sākās «karš pēc kara». Amerikāņi visai ātri bija sapratuši, ka «Baltijas tautu pašnoteikšanās prasībai ir pamats, bet pašām tām piemīt neatkarības sasniegšanai nepieciešamās īpašības» (127. lpp.).

Jau vēlāk, kopš 40. gadiem, ASV bija Baltijas valstu okupācijas neatzišanas politikas konsekvētākās uzturētājas brīvajā pasaulē, bet pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas Vašingtona ir mūsu valsts galvenais drošības garants un stratēģiskais partneris.

Taču līdz šim maz kas bija zināms par ASV interesēm un aktivitātēm Latvijā pēc Pirmā pasaules kara. Izmantojot bagātīgu Latvijas, ASV un Lielbritānijas arhīvu dokumentu klāstu un profesionāli to konfrontējot gan ar rietumvalstu pētnieku, gan ar padomju okupācijas posma vēsturnieku darbiem, Ēriks Jēkabsons lauž aplamo priekšstatu par ASV šķietami nenozīmīgo klātbūtni Latvijā un Baltijas jūras reģionā 1918.–1922. gadā. Šajā laikā tā transformējās: sākotnēji bija informācijas ieguve un aktuālā militāri politiskā stāvokļa izpēte, tad sekoja amerikāņu valstisko un nevalstisko organizāciju praktiska iesaiste un, lai arī vilcināta, taču Latvijai svarīgā *de iure* atzīšana 1922. gadā. Vēsturnieks liek atcerēties un aizdomāties, cik svarīgs bija rietumvalstu sabiedroto – ne tikai Lielbritānijas un Francijas, bet arī ASV – iegul-

dijums Latvijas neatkarības izcīnīšanā.

Monogrāfija ir dabisks un gaidīts turpinājums Ērika Jēkabsona galvenajai pētnieciskajai interesei, pat akadēmiskajai mīlestībai daudzu gadu garumā – Latvijas Neatkarības kara tēmai. To grāmatas ievadā atzīst pats autors, norādot, ka mērķtiecīgi savienojis divas tēmas: Latvijas un ASV sakarus un amerikāņu palīdzības organizāciju darbību Latvijā, jo «katra atsevišķi neļautu pilnībā izprast aplūkoto Latvijas vēsturē būtisko Neatkarības kara un pēckara vēstures sastāvdaļu» (11. lpp.).

Vēsturnieka veiktie aprēķini liecina, ka «amerikāņi sniedza dažāda veida atbalstu ar pārtiku, apģērbu, medikamentiem, aprūpi u. c. apmēram 25–30% Latvijas bērnu, kā arī palīdzēja atjaunot un izveidot visu medicīnas aprūpes sistēmu, turklāt darīja to praktiski bez maksas, (...) var runāt faktiski par humānās katastrofas novēršanu» (770., 771. lpp.). Īpaši izceļama ir autora radītā klātbūtnes izjūta, ļaujot mums uzzināt, ko amerikāņi redzēja un piedzīvoja karadarbības plosītajā Latvijā. Piemēram, Amerikas Sarkanā Krusta kapteinis Džons Vitnijs 1920. gada 7. janvārī, trīs dienas pēc lielinieku atkāpšanās, raksturojis situāciju Daugavpili: «Viss sastindzis, atgādinot seno laiku Mirušo pilsētu, (...) tīfs un bakas plosījās un nebija kontrolējamas.» (657. lpp.) Ļaujot runāt aculieciniekiem, autors mudina mūs apzināties, ka karš ir ne tik daudz spilgtu varonības epizožu virknējums, cik postošs un ārdošs spēks, kas terora, bada un slimību izskatā toreiz skāra lielu Latvijas iedzīvotāju daļu.

Vai grāmatas autors varēja būt lakoniskāks (izdevuma apjoms – 831 lpp.)? Jēkabsonam raksturīgs pamatīgums un iedziļināšanās vēstures norisēs, ar to lasītājam jāreķinās, turklāt pētījumā piedāvāti ne tik daudz jauni konceptuālie uzstādījumi, kā unikālu faktu un detaļu vākums. Savukārt tie, kuri nelasīs grāmatu no vāka līdz vākam, detalizēti strukturētā satura rādītājā savai apgaismībai var izvēlēties kādu atsevišķu tēmu.

Koncentrēti analizējot piecu gadu garumā Latvijas teritorijā noritējušos procesus, Jēkabsons ieskicējis arī attiecību priekšvēsturi pirms 1918. gada (27.–29. lpp.), taču gandrīz nav skāris ASV un Latvijas attiecību veidošanos pēc *de iure* atzīšanas 1922. gadā. Tikai norādījis, ka «no šī laika Latvijas un ASV attiecības attīstījās uz juridiski vienlīdzīgiem pamatiem, būdamas pilnvērtīgas un formāli līdzvērtīgas, turklāt atstājot paliekošu iespaidu arī laikā, kad Latvijas *de facto* neatkarība tika iznīcināta 1940. gadā» (461. lpp.).

Ērika Jēkabsona jaunākais pētījums dod iespēju iepazīt starptautiskās diplomātijas nianšes un pievērs uzmanību līdz šim maz pētītajiem sociālās vēstures jautājumiem jaunās Latvijas valsts tapšanas sākumā. Gaidīsim turpinājumu! ■

Gints Apals

Likumotie valstiskuma ceļi

Vai latviešiem gadsimtu gaitā bijušas arī citas alternatīvas?

Gints Apals (1965), Dr. hist., ir vēsturnieks un diplomāts. Publicējis pētījumus par jaunlatviešu kustību un citiem 19.—20. gs. vēstures jautājumiem, kā arī par starptautiskās politikas tematiem.

Latvijas Republikas simtgades svinību gaisotnē valda vēstures interpretācija, kas neatkarīgu valsti Satversmes noteiktajā veidolā iztēlo par neizbēgamu un nemainīgu tautas valstsgribas rezultātu. Diemžēl samērā maza uzmanība pievērsta Latvijas valstiskuma alternatīvām vairāku gadsimtu gaitā. Paradoksāli, bet tieši pārspilēti teleoloģiska pieeja traucē saskatīt nacionālās valsts patieso vērtību un Latvijas saikni ar Eiropas vēstures procesu.

Livonijas zeme un latviešu tauta

Vai valsts tapa latviešu etniskajā teritorijā, vai tās aprises meklējamas Livonijas telpā, kur notika dažādo cilšu saliedēšanās par latviešu un igauņu tautām? Tas ir konceptuāls jautājums. Starp šiem aspektiem pastāv cēloņsakarība, kas vijas cauri Latvijas vēsturei. Proti, Latvija vienlaikus ir gan Livonijas turpinājums, gan tās alternatīva.

Lai gan tautiskā romantisma garā ieturēta vēstures izpratne pieļauj senlatviešu saliedēšanos vienā valstiskā veidojumā bez svešu varu klātbūtnes, liecību par to nav. 13. gadsimtā vietējās ciltis neizrādīja kopējus centienus pretoties krustnešiem, toties sabiedrojās ar tiem cīņā pret kaimiņiem. Rietumu kristietības ienākšanai Baltijas telpā tolaik bija tikai divas alternatīvas — senkrievu valstu vai Lietuvas iespiešanās, pa-

kāpeniski panākot pilnīgu kontroli pār šo telpu. Ilgākā laika posmā tas būtu nozīmējis Baltkrievijai vai Lietuvai līdzīgu vēstures gaitu.

Livonijas robežas iezīmēja latviešu teritoriju dienvidos un austrumos. Pat Abrenes novads, kuru jau 15. gs. vidū atkaroja Pleskavas kara spēks, saglabāja etnogrāfisko piederību latviešu zemei un 20. gs. iekļāvās Latvijas valstī, kamēr par tālāk austrumos esošām baltu teritorijām mūsdienās liecina tikai toponīmi un arheoloģija. Aptuveni 350 gadus ilgā kopējā pieredze Livonijas ietvaros lika pamatu latviešu tautai un Latgales vienotībai ar Latviju, ko nevarēja izdzēst atšķirīga sociālekonomiskā iekārta un reliģiskā identitāte nākamajos gadsimtos.

Livonija vietējos cilvēkus pakāpeniski iekļāva Rietumu kristietības attīstības ciklā, nodalot šo zemi no Austrumu kristietības un Eirāzijas. Vairākus gadsimtus ilgā Livonijas piederība pie Svētās Romas impērijas sistēmas radīja noturīgu saikni ar Eiropas civilizācijas telpu.

Daugav' abas malas

16. gadsimta vidū Livoniju sagrāva Maskavijas iebrukums, sākās vienotās telpas fragmentācija. Radās valstiski veidojumi, ko ilgstoši kontrolēja apvienotā Polijas-Lietuvas valsts un Zviedrija: Igaunijas, Kurzemes un Pārdaugavas hercogistes. Galvenā dalījuma līnija bija Daugava, kas vienoja latviešu tautu, bet dalīja tās zemi. Tieši Daugavas gultne (nevis latviešu un igauņu etniskās robežas) vairākkārt bijusi politiska un pat militāra robeža kaimiņvalstu centienos dalīt Livonijas teritoriju. 20. gadsimtā — arī lielvaru plānos sadalīt Latviju. Otra robeža bija Aiviekste, kas šķīra vēlāko Vidzemi un Latgali.

No Polijas kroņa atkarīgā Kurzeme bija orientēta uz Viduseiropu un attīstījās līdzīgi Prūsijai. Vidzemē radās priekšnoteikumi paliekošai integrācijai Ziemeļeiropā kopā ar Igauniju, bet Latgale iekļāvās Polijas kontrolētajā Austrumeiropas daļā. Pastāvēja iespēja, ka šīs teritorijas arī nākotnē attīstīsies pa dažādiem ceļiem gan politiski, gan kulturāli, gan sociālekonomiski. Tādu vēstures pagrieziena novērsa Krievijas ekspansija 18. gadsimta gaitā.

Nacionālā kustība

Priekšstats par Baltijas sabiedrības dalījumu trijās atšķirīgās tautās (vācbaltos, latviešos un igauņos) saistīts ar 19. gadsimta Viduseiropā izplatīto nācijas konceptu. Tas postulēja, ka nācijas raksturo kopēja izcelsme, valoda, kultūra un vēsturiska pieredze. Katrai nācijai ir sava zeme, līdz ar to arī valsts ideja ir atvasināta no etniskās teritorijas. Baltijas provincēs šos priekšstatus ienesa latviešu un igauņu nacionālās kustības, kas tiecās pēc sociālas emancipācijas, nacionālās identitātes attīstības un varas pārdales.

Tradicionālajā Baltijas sabiedrībā valoda drīzāk atspoguļoja piederību noteiktam sabiedri-

Hercogiste bija iecerēta kā federāla valsts, ko veidotu trīs igauņu un četri latviešu kantoni

bas slānim nekā atsevišķu identitāti. Luteriskās baznīcas Vidzemes ģenerālsuperintendents Kārlis Ferdinands Valters pauda uzskatu, ka vācbaltus un latviešus vieno kultūras un reliģijas kopība, vienīgā atšķirība saglabājusies valodā. 1864. gada sprediķi viņš pārmeta muižniecībai nespēju pabeigt savu vēsturisko misiju, ģermanizējot vietējos zemniekus.

Šie uzskati bija reakcija uz jaunlatviešu nacionālo ideju, atsevišķas identitātes apziņu un tikko dzimušo domu par latviešu zemi. 1857. gadā Juris Alunāns latviešu valodā ienesa etniskās teritorijas jēdzienu, ierosinot latviešu zemi saukt par Lātavu jeb Latvu. 1862. gadā *Pēterburgas Avīzes* pirmo reizi lietoja vārdu «Latvija» un uzsvēra latgaleišu piederību latviešu tautai.

Teritorijas apziņa pietiekami ātri attīstījās par autonomijas ideju, kas 19. gadsimtā nozīmēja latviešu zemes administratīvu vienotību. Šāds priekšlikums izpaudās Rīgas Latviešu biedrības 1882. gada memorandā impērijas varas iestādēm, prasot Vidzemes guberņas latviešu daļas apvienošanu ar Kurzemi. Jaunlatviešu politiskā programma ietvēra ne tikai prasības veikt plašas reformas, bet arī centienus attīstīt pašpietiekamu latviešu kultūru un izglītību.

Sociālisms

Sociālisma ideju ienākšana nenozīmēja kvalitatīvu lēcieni autonomijas ideju attīstībā. 1905. gada revolūcijas politiskās prasības negāja daudz tālāk par nacionālās kustības vēlmi radīt Latviju kā atsevišķu vienību Krievijas valsts sastāvā. Sociālistu kustība radikalizēja jaunlatviešu emancipācijas idejas, interpretējot tās marksisma garā un aicinot tautu uz revolūciju.

20. gadsimta sākums nesa uzsvāru uz sociālo taisnīgumu un demokratizāciju. Latviešu sociālistu centieni bija vairāk saistīti ar Krievijas ētosu nekā ar Eiropas nacionālisma un liberālisma tradīciju. Miķeļa Valtera aicinājums «lauzies ārā no Krievijas» (1903) šādā kontekstā bija tikai vispārīga ideja, kas ilgstoši palika bez atbalsta.

Nacionālās kustības kreisā spārna utopiskā politika sabiedrību veda arvien dziļākā konfliktā, padarot Latvijas valstiskuma ideju par šķiru cīņas instrumentu. Tas sakāms ne tikai par lieliniekiem, bet arī par sociāldemokrātiem, kas 1918. gadā dibināto valsti uzskatīja par līdzekli taisnīgas sabiedrības uzcelšanai. Sociālais konflikts tika pārnesti etniskā dimensijā, kultivējot vardarbību pret vācbaltu muižniekiem un garīdzniekiem 1905. gada revolūcijas laikā un sludinot bezkompromisa cīņu pret visiem vāciešiem Pirmā pasaules kara periodā.

Kreisi demokrātiskās idejas ietvēra ciešu saikni ar krievu politisko kultūru, izpažoties lozungā «Brīva Latvija brīvā Krievijā». Paradoksāli, bet pat pilsonībai un inteliģencei 1917.–1918. gadā Vācija bieži šķita lielāks bīdys

nekā haosā un vardarbībā grimstošā Krievija.

Pirmā autonomija un Latgale

Labvēlīgo situāciju izmantoja komunisti, kas 1917. gada 12. augustā izveidoja savu pārvaldi: Latvijas strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomes izpildkomiteju (Iskolatu). Tā sauktā Iskolata republika pastāvēja vācu kara spēka neieņemtajā Latvijas daļā. Vismaz uz laiku šis režīms baudīja plašu atbalstu, kļūstot par proletāriskā vairākuma diktatūru.

Iskolata periodu raksturoja gan pakāpeniska demokrātijas ierobežošana, gan Latvijas valstiskuma elementu attīstība. Krievijas Pagaidu valdība 1917. gada pavasarī bija ignorējusi Latgales kongresa lūgumu pievienot Vitebskas guberņas latviešu daļu Vidzemei, savukārt Padomju Krievija apmierināja tādu pašu lūgumu, ko izteica lielinieku vadītais Otrais Latgales kongress. 1917. gada 14. decembrī tika pieņemts lēmums par Daugavpils, Ludzas un Rēzeknes apriņķu pievienošanu Vidzemes guberņai. Tika sperts pirmais solis Latvijas administratīvai apvienošanai. 1917. gada 31. decembrī Iskolata republika oficiāli kļuva par autonomu vienību Padomju Krievijas sastāvā.

Jaunajai autonomijai piemita ne tikai šķirisks, bet arī nacionāls raksturs. Dekrēts «Par darīšanu valodu Latvijas oficiālajās iestādēs» latviešu valodai deva valstisku statusu. Vienlaikus Iskolats skaidri norobežojās no jebkādam neatkarības idejām, uzsverot, ka «mazas tautiņas politiska patstāvība imperiālistisko lielvalstu pievārtē ir tukša ilūzija». Iskolata republika padarīja Vidzemi un Latgali par vienu veselumu. Taču tā nebija visa Latvija un pat ne visa Latgale. Abrenes novads, kas piederēja pie Pleskavas guberņas, joprojām bija atšķirts. Tā iekļaušana Latvijā notika ar ieroču spēku 1920. gada janvārī.

Baltijas valsts

Livonijas telpa turpināja pastāvēt kā Krievijas impērijas Baltijas provinces (Igaunijas, Vidzemes un Kurzemes guberņas) līdz pat 20. gadsimtam. Krievijas sakāve Pirmajā pasaules karā izsauca tūlītējus centienus radīt Livonijas turpinājumu. 1918. gada 5. novembrī vācbaltieši kopā ar atsevišķiem latviešu un igauņu pārstāvjiem Rīgā proklamēja Apvienoto Baltijas hercogisti.

Baltijas valsts nebija feodāla veidojuma atdzimšana. Tās pamatos tika likti pietiekami moderni politiski principi: indivīda brīvība, īpašuma neaizskaramība, nacionālo īpatnību respektēšana un visu tautību vienlīdzība. Hercogiste bija iecerēta kā federāla valsts, ko veidotu trīs igauņu un četri latviešu kantoni. Protams, šāds risinājums vispirms atbilstu muižniecības un vācbaltu kopienas interesēm, vācu valodai kļūstot par vienojošo saikni starp dažādām federācijas daļām.

Baltijas hercogistes ātro galu noteica Vācijas

Latvijas Republikas proklamēšana notika pašā pēdējā brīdī

sakāve un revolūcija. Jau 1918. gada 25. novembrī Berlīnē atzina nule proklamētās Latvijas Republikas neatkarību, un hercogistes Reģentu padome nolika savas pilnvaras. Tomēr svarīgākais iemesls atjaunotās Livonijas nespējai eksistēt bez Vācijas atbalsta bija tautas atbalsts nacionālisma un komunisma idejām, kas sniedza savas valstiskuma alternatīvas. Tieši tās izdzēsa ilūziju, ka visi vietējie cilvēki varētu veidot vienotu politisku nāciju un attīstīt Somijai, Beļģijai vai Šveicei līdzīgu valstiskumu.

Valsts dibināšanas brīdis

1917.–1919. gadā neatkarību pasludināja Somija, Igaunija, Lietuva, Polija, Čehoslovākija, Austrija, Ungārija, Ukraina, Baltkrievija, Armēnija, Gruzija, Azerbaidžāna, Latvija, Dienvidslāvija, Rumānija un Īrija. Modernas nacionālas valsts veidošana (vai arī mainītā teritorijā) uz kartes parādījās 16 suverēnas nācijas. Šo procesu radīja impēriju novājināšanās un tautu pašnoteiktības princips, kas Pirmā pasaules kara izskaņā tika uzskatīts par vispārēja miera priekšnoteikumu.

Latvija šajā procesā iekļāvās vēl. Visas latviešu zemes atrašanās Vācijas varā kopš 1918. gada februāra nebija vienīgais kavēšanās iemesls. Daudzas jaunās valstis savas neatkarības deklarācijas pieņēma okupācijas vai pilsoņu kara apstākļos, dažos gadījumos valsts proklamēšana notika ārpus tās teritorijas. Kavēšanos noteica viedokļu atšķirības starp latviešu politiķiem Rīgā un Petrogradā, kopējas politiskas platformas trūkums, pretvācu noskaņojums un vēlme nodrošināt Antantes valstu atbalstu topošajai valdībai.

Latvijas Republikas proklamēšana notika pašā pēdējā brīdī. Vācijas un Austroungārijas sakāve Padomju Krievijai deva iespēju lauzt Brestļitovskas miera līgumu un sākt militāru agresiju. 1918. gada novembrī sarkanā armija devās uzbrukumā. Šo procesu pavādīja nomināli neatkarīgu padomju republiku veidošana – vispirms Igaunijā, tad Latvijā un Lietuvā. 5. decembrī sarkanā armija ienāca Latvijas teritorijā, bet 17. decembrī Pēteru Stučkas valdība izplatīja manifestu par varas pārņemšanu Latvijā.

Divas valstis un trīs valdības

1918. gada 18. novembrī proklamētā Latvijas Republika autonomiju beidzot pārvērta par valsti. Tautas Padome un Pagaidu valdība pasludināja Latviju par patstāvīgu, neatkarīgu un «demokrātiski-republisku» valsti. Lielāka konkrētība par jaunās republikas uzbūvi bija jāgaida līdz pat Satversmes sapulces sanākšanai, taču bruņota cīņa par iespēju to celt sākās tūlīt.

Neatkarības kara posmu raksturoja trīs dažādu valdību paralēla darbība. Cīņas starp Kārļa Ulmaņa, Andrieva Niedras un Pēteru Stučkas spēkiem tam piešķīra arī pilsoņu kara un etnis-

kas sadursmes dimensiju. Aktīvu dalību konfliktā ņēma latviešu nacionālisti, vācbalti un latviešu komunisti. Neraugoties uz pretrunām, divas pirmās grupas karoja par Latvijas valsti (vācbalti arī par savu fizisko izdzīvošanu), kamēr komunisti – par proletariāta diktatūru.

Padomju Latvija nekad nebija patiesi neatkarīga valsts, tās reintegrācija Krievijā komunistu uzvaras gadījumā būtu neizbēgama. Turpretim Niedras modelim bija vismaz teorētiskas izredzes tapt par ilgtspējīgu Latvijas valsti. Viņa valdības deklarētie mērķi – likumības un saimniecības atjaunošana, lielinieku izdzīšana, Satversmes sapulces vēlēšanas un vēlētas valdības izveidošana – nebija fundamentāla pretrunā ar 18. novembra principiem.

Pēc sava sociālā rakstura Niedras Latvija būtu valsts ar jūtamu muižniecības un vācbaltu kopienas ietekmi. Kompromiss ar vācbaltiem pats par sevi nav nekas slikts, ja ņem vērā sekmīgo zviedru minoritātes integrāciju Somijā. Arī muižniecības intereses respektējoša agrārreforma būtu iespējama, raugoties uz citu jauno valstu pieredzi. Tomēr istermiņā nebūtu iespējama kreisi noskaņotās latviešu tautas daļas saliedēšanās ap šādas valsts ideju, tas radītu iekšpolitisku nestabilitāti, komunistu apvērsuma un padomju intervences draudus.

Bermontiāde parādīja pretvācu noskaņojuma mobilizējošo spēku. Nacionālas valsts un sociāla taisnīguma mērķi sadūrās ar Rietumkrievijas armijas nodomu cīnīties par monarhijas atjaunošanu. Bermonta ieviestā civilās pārvaldes struktūra bez kavēšanās reducēja Latviju līdz autonomas vienības līmenim pašpārvaldes komitejas formā.

Paradoksāli, bet aktīvu sadarbību ar krievu monarhistiem un vācu imperiālistiem 1919. gada rudenī nevarēja pārņemt ne landesvēram, ne vācbaltu kopienai. Atšķirībā no latviešu komunistiem šī Latvijas tautas daļa jau bija pieņēmusi jauno valsti un savu minoritātes likteni.

Saeima un citi ceļi

Parlamentārais posms Latvijas vēsturē sākās ar Satversmes sapulces sanākšanu un beidzās ar Kārļa Ulmaņa veikto prettiesisko Saeimas atļaušanu. Tieši Satversmes sapulces 1920. gada 27. maijā pieņemtā Deklarācija par Latvijas valsti bija pašnoteiktības brīdis, kad demokrātiski ievēlētie tautas priekšstāvji noteica valsts uzbūves principus, proti, Latvija ir patstāvīga un neatkarīga republika ar demokrātisku valsts iekārtu, suverēnā vara pieder Latvijas tautai.

Satversme stājās spēkā 1922. gada 7. novembrī un pilnā apjomā darbojās līdz 1934. gada 16. maijam. Taču tās galvenie principi pastāvēja gan pirms, gan pēc tam. Neraugoties uz politiskās sistēmas maiņu, no 1918. gada 18. novembra līdz 1940. gada 17. jūnijam Latvija turpināja būt neatkarīga valsts. Parlamentārais posms būtībā

Cerības uz neatkarības atgūšanu papildināja domas par alternatīviem modeļiem, kas ļautu apvienot mazo valstu spēkus

iezīmēja vienu no vairākiem pārvaldes modeļiem.

Pirmajā neatkarības posmā pastāvēja arī citas valsts pārvaldes formas — nevēlētās Tautas padomes (kas apvienoja tikai daļu no Latvijas politiskajiem spēkiem) un Pagaidu valdības posms, kā arī Kārļa Ulmaņa autoritārisma laiks, kad varu īstenoja Valsts prezidents un Ministru kabinets. Idejas līmenī pastāvēja arī citi nedemokrātiskas, taču neatkarīgas valsts modeļi. Piemērs — *Pērkonkrusta* lozungs par suverēnās varas piederību latviešu (nevis Latvijas) tautai. Vienīgais izņēmums bija neatkarības antitēze — pagrīdes komunistu un sarkano emigrantu gaidītā Padomju Latvija.

Okupācija un autonomijas spēles

Padomju okupācija nozīmēja neatkarības zaudēšanu. Šis process risinājās pakāpeniski, radot īslaicīgas ilūzijas par iespēju savienot padomju sistēmu ar Satversmē noteikto parlamentāro kārtību. Tomēr nelikumīgās Saeimas vēlēšanas noveda ne tikai pie komunistu diktatūras, bet arī pie Latvijas aneksijas.

Okupācijas apstākļos Latvija kā teritoriāla vienība saglabāja ierobežotu autonomiju, kuras attīstībā iezīmējās vairāki posmi. 1940.—1941. gadā tika saglabātas tradicionālās agrārās attiecības un pat robežkontrole, bet pēc 1944. gada integrācija PSRS risinājās arvien straujāk, konsekventi ieviešot padomju pārvaldes modeli un nomainot vietējo personālu ar ievestiem administratoriem. Sovietizācija noslēdzās ar kolektīvizāciju un pēdējo lielo izsūtīšanas vilni 1949. gadā. Savienojumā ar rusifikāciju tā nesa fundamentālu kultūrvides degradāciju.

Vietējā komunistu elitē radās centieni saglabāt autonomiju padomju sistēmas ietvaros, noturēt Latvijas identitāti un apstādināt migrāciju. Taču nacionālkomunisti neiestājās par Latvijas valsti. Eduards Berklavs un viņa līdzgaitnieki tās neatkarību vēl nesenā pagātnē bija grāvuši. Nav iespējams pat salīdzināt šo grupu ar nacionālajiem partizāniem, kas 50. gados joprojām karoja par brīvu Latviju.

Risinājās cīņa par varu starp dažādiem komunistu partijas spārniem. Tam nebija nekā kopēja ar valsts atjaunošanu. 1959. gada vasarā virsroku neatgriezeniski guva maskaviskais grupējums, sākās totālas pārkrievošanas posms. Berklava autonomiju nomainīja Arvīda Pelšes un Augusta Vosa totālas integrācijas modelis, kas turpināja pastāvēt līdz pat 80. gadu beigām.

Trešā reiha varā

Latvijas ģenerālapgabals kā nacistu okupācijas pārvaldes vienība formāli bija zemākā statusā par LPSR. Tam nebija ne konstitūcijas, ne karoga, ne himnas, ne valdošās partijas filiāles. Taču vismaz daļēji atjaunojās Latvijas likumu darbība, turpinājās kultūras un izglītības pro-

cesi, nacistu ieceltajās pašpārvaldes struktūrās darbojās vairāki politiķi, kas simbolizēja neatkarības laiku, piemēram, Alberts Kviesis un Alfrēds Valdmanis.

Latviešu politiskā elite nacistu okupācijas apstākļos centās formulēt priekšlikumus par neatkarības atjaunošanu. 1941. gada vasarā latviešu organizāciju pārstāvju sapulce sastādīja plānu neatkarīgai Latvijas valstij nacionālsociālistu «jaunajā Eiropā». 1942. gadā Alfrēds Valdmanis okupācijas iestādēm iesniedza atsevišķu memorandu par Latvijas neatkarību Vācijas kontrolē, līdzīgi kara laika Slovērijas valsts modelim. Tikai 1944. gadā, redzot nenovēršamo Vācijas sakāvi, latviešu politiskajās aprindās nobrieda griba parlamentāras republikas atjaunošanai.

Latvijas Centrālā padome (LCP) pareizi novērtēja stratēģisko situāciju un juridiskos aspektus. Taču demokrātiskas Latvijas valsts atjaunošana nebija iespējama, ja karā uzvarēs PSRS. Cīņa pret padomju režīma atgriešanos daudziem cilvēkiem kļuva par eksistenciālu situāciju, kurā patstāvīgas valsts ideāls nebija nesaraucami saistīts ar parlamentārisumu.

Atbalstu tautā baudīja arī Kārļa Ulmaņa nes-tā nacionālas vienības ideja. Pastāvēja centieni radīt nacionālas pārstāvniecības struktūras Vācijas kontrolētā teritorijā. 1945. gadā Potsdamā sanāca Latvijas Nacionālā komiteja Rūdolfa Bangerska vadībā, bet maijā Liepājā bija nesekmīgs mēģinājums izveidot jaunu Tautas Padomi un Pagaidu valdību Roberta Oša vadībā.

Domās par valsti pēc kara

Juridiski eksistējošo Latvijas Republiku ārzemēs turpināja pārstāvēt tās diplomātiskais dienests. Latvijas sūtņi strādāja valsts vārdā, distancējoties no centieniem veidot trimdas valdību. Neveiksmi cieta LCP mēģinājumi pasludināt par valsts galvu bijušo Saeimas priekšsēdētāja biedru bīskapu Jāzepu Rancānu. Diplomātiskais dienests varēja pakļauties tikai Latvijas teritorijā izveidotai valdībai ar neapšaubāmu atbalstu tautā. Šādos apstākļos radās pat neveikli mēģinājumi veidot pagaidu valdību sarunās starp sūtņi Kārli Zariņu un padomju aģentiem, kas tēloja pretošanās kustības pārstāvjus.

Trimdā nevarēja atrisināt jautājumu par atjaunotas Latvijas valsts politisko sistēmu. Taču cerības uz neatkarības atgūšanu papildināja domas par alternatīviem modeļiem, kas ļautu apvienot mazo valstu spēkus. Šādas domas pašas par sevi nebija jaunums. Par apvienotu Lietuvas un Latvijas valsti bija domājis Frīdrihs Veinbergs, Rainis un citi romantiski noskaņoti politiķi. Otrā pasaules kara laikā atkal parādījās 1918.—1919. gada ideja par Baltijas valstu federāciju, šāds lozungs tika ietverts LCP dokumentos.

Līdz pat 1990. gada 4. maija deklarācijas pieņemšanai pastāvēja alternatīvas iespējas atjaunot Latvijas Republiku vai veidot jaunu valsti

Federācijas ideja turpināja dzīvot arī 60.–70. gados, turklāt gan starp trimdas sociāldemokrātiem, gan Baltijas disidentu vidē PSRS. Deklaratīvais mērķis nekļuva par konkrētu projektu, disidentu gadījumā tas drīzāk pauda padomju sistēmas noliegumu un idejisku alternatīvu meklējumus. Taču šādas ieceres atspoguļoja vēsturiskās pieredzes noteiktās šaubas par nelielu valstu iespējām izdzīvot konkrētajos ģeopolitiskajos apstākļos.

Atpakaļ nākotnē

Režima liberalizācija PSRS mērogā atraisīja patstāvības centienus okupētajās Baltijas valstīs. Pārbūves politikas sākuma fāzē centrālie atmodas kustības jautājumi bija cilvēktiesības, demogrāfija, ekonomika, migrācija, ekoloģija. Uz šī pamata tapa Latvijas Tautas frontes (LTF) prasības paplašināt okupētās Latvijas autonomiju. 1989. gada 28. jūlijā Augstākā Padome pat pieņēma deklarāciju par Latvijas suverenitāti, kas pamatoja autonomu statusu PSRS ietvaros.

Neatkarības atjaunošanas jautājums skaidri tika izvirzīts tikai Latvijas Nacionālās neatkarības kustības (LNNK) dokumentos 1988. gada rudenī, bet 1989. gada vasarā šo mērķi pārņēma arī LTF. Tas tomēr nenozīmēja skaidrību par nākotnes valsts modeli. Līdz pat 1990. gada 4. maija deklarācijas pieņemšanai pastāvēja alternatīvas iespējas atjaunot Latvijas Republiku vai veidot jaunu valsti. Reformētas Latvijas PSR piekritēji spēra pirmos soļus šādā virzienā, radot likumprojektu par LPSR pilsonību un spriežot par tās pārstāvēniecībām ārzemēs. Reaģējot uz to, sākās brīvprātīgs Latvijas Republikas pilsoņu reģistrācijas process, tika izveidoti alternatīvu varas struktūru aizmetņi – Pilsoņu kongress un Latvijas Komiteja.

Kopumā Latvijas neatkarības atjaunošana skatāma kā evolūcijas process, kura ietvaros vienlaikus pastāvēja Latvijas Republikas un padomju okupācijas pārvaldes sistēmas elementi. Tikai ar 5. Saeimas sanāksšanu notika atgriešanās pie Latvijas Republikas parlamentārisma, Satversme pilnā apjomā stājās spēkā 1993. gada 6. jūlijā.

Vēsture tomēr nebeidzas

Politiskās sistēmas evolūcija ir turpinājusies arī pēdējo 25 gadu laikā. Satversmē izdarīti būtiski grozījumi, no kuriem nozīmīgākais ir 2014. gada lēmums par Satversmes preambulu, kas definē Latvijas valsts pastāvēšanas jēgu un nemainīgos mērķus. Tomēr konstitucionāli akti neaptur laika plūdumu un sabiedrības attīstību. Latvijas valstiskuma tālākas attīstības tendences vērojamas vairākos paralēlos procesos.

2017. gadā tika izvirzīts jautājums par Latgales īpašo statusu Latvijas valstī. Lai gan Satversmes sapulce radīja Latvijas Republiku kā unitāru

valsti, izskan aicinājumi dot Latgalei reālu autonomiju, atsaucoties pat uz 1917. gada Latgales kongresa vienpusēji pieņemtām rezolūcijām. Šīs debātes, tāpat kā latgaliešu valodas vai izloksnes šķiršana no latviešu valodas, paver ceļu autonomu reģionu radīšanai vai Latvijas pārveidošanai par federālu valsti.

Otrs faktors saistīts ar objektīviem sociālekonomiskiem procesiem. Saimnieciskās aktivitātes koncentrēšanās marginalizē valsts nomales. Publiskajā telpā par leģitīmu viedokli kļūst aicinājumi reducēt Latviju līdz Rīgas reģionam. Emigrācijas rezultātā veidojas permanenta diaspora. Izplatās idejas, ka tās saikne ar Latviju nav atkarīga no valstspiederības. Līdz ar to Latvijas valsts un tauta vairs nav nešķirami jēdzieni.

Trešais – Eiropas integrācija. Debātes par Eiropas Savienības nākotni ietver fundamentālo jautājumu par dalībvalstu attiecībām ar pārnacionālām struktūrām. Gan federālas Eiropas vīzija, gan diskusija par ES kodolu iesniedzas suverenitātes sfērā. Lai gan Latvijas tauta 2003. gada referendumā lēma par labu savas suverenitātes dališanai ar ES, turpmākajos gados šī koncepcija kļuvisi par vienvirzienu procesu bez skaidrām robežām.

Ceturtais jautājums ir neskaidrība par reģionālo identitāti. Latvijai ir tradicionālas saites gan ar Ziemeļeiropu, gan ar Viduseiropu, gan ar Austrumeiropu. Šiem vektoriem ir ģeopolitiska nozīme un arī zināma ietekme uz valsts modeļa attīstību. Orientācija uz ES un NATO kā vērtību kopienām tomēr neatceļ ģeogrāfisko dimensiju un faktu, ka vērtību īstenošana notiek konkrētā reģionālā telpā un kultūras vidē.

Piektais – globalizācija. Mūsdienu pasaule saduras ar problēmām, ko nav iespējams risināt vienas valsts limenī. Starptautiskā sadarbība, dalība dažādos līgumos un režīmos kļuvisi par praktisku nepieciešamību. Tomēr demokrātiskā veidā nav rasta atbilde, vai objektīvu problēmu kopums prasa neatgriezenisku virzību uz visaptverošu pasaules mēroga pārvaldi.

Latvijas publiskajā telpā šāds jautājums izpaužas polemikā par Satversmes nozīmi iepretim dažādām starptautiskām normām, saistībām, konvencijām un līgumiem. Taču pamatā drīzāk ir ilgtermiņa problēmas – autonomijas un neatkarības jēdzienu mainīgās robežas, patiesas pārlicības trūkums par nacionālā identitātē balstītas valstsgribas spēku.

Simtgades svinību gaisotnē valda atziņa, ka Latvijas Republika ir labākā alternatīva no visām, ko vēsture mums devusi. Tajā pašā laikā skatījums uz nākotni nereti iziet ārpus pagātnes pieredzes, vārdkopu «Latvijas valsts» arvien biežāk aizstāj formula «Latvija kā ES un NATO dalībvalsts».

Vai vienotas nacionālas Latvijas valsts laiks tuvojas beigām? ■

**Aldis Bergmanis,
Indulis Zālīte**

Maigais instrumentārijs

**Profilakse – valsts drošības
orgānu pielietota sabiedrības
uzraudzības un ietekmēšanas
metode**

**Aldis Bergmanis (1967)
beidzis LU Vēstures
un filozofijas fakultāti
(1993). Totalitārisma
seku dokumentēšanas
centra pētnieks,
zinātnisku un
populārzinātnisku
rakstu autors. Pēta
PSRS specdienestu
un Latvijas luterāņu
baznīcas 20. gadsimta
vēsturi.**

Represijas Padomju Savienībā visā tās pastāvēšanas laikā tika izmantotas komunistiskās ideoloģijas nostiprināšanai, uzturēšanai un aizsardzībai. Tā dēvētā profilakse (*профилактика*) bija šīs represīvās sistēmas sastāvdaļa un viena no Valsts drošības komitejas pretizlūkošanā* visplašāk pielietotajām šķietami maigākajām metodēm – ar pārdomātu politiski audzinošu pasākumu palīdzību iedarbojoties uz cilvēku apziņu, jūtām, gribu un uzvedību, totalitārā vara centās nepieļaut ne individu, ne arī sabiedrības pretestību padomju režīmam.

Profilaksi plaši sāka izmantot pēc Staļina nāves 1953. gadā un turpināja līdz pat 80. gadu beigām, kad Gorbačova perestroikas politika to aizliedza kā antikonstitucionālu. 50. gadu vidū pāreja uz t. s. profilaksi VDK darbā bija saistīta ar Staļina pēcteču cīņu par varu. Komunistiskās partijas vadītāji gribēja pasargāt sevi no 1937. gada terora atkārtoties, tādēļ ieviesa stingrāku partijas kontroli pār drošības dienestu. Valsts drošības komiteju oficiāli izveidoja 1954. gada februārī. Tās galvenais uzdevums bija veikt izlūkošanas un pretizlūkošanas pasākumus, proti, spiegot ārzemēs un uzraudzīt padomju pilsoņus PSRS iekšienē. Taču režīma liberalizācija bija šķietama, jo VDK līdz pat Padomju Savienības beigām palika galvenais politiskās kontroles instruments, ko padomju vara izmantoja sevis saglabāšanas no-

lūkā. Mainījās tikai represiju formāts, nevis to būtība. Turklāt nebija arī stingras robežas starp izlūkošanas un pretizlūkošanas sfēru – ikvienu PSRS iedzīvotāju, kurš nebija apmierināts ar padomju režīmu, drošības dienests vispirms uztvēra kā potenciālu ārzemju spiegu vai cilvēku, kuru «samusinājuši» Rietumu valstu specdienesti. Tādēļ profilakses uzdevums bija «novērst» pat tikai iespējamu cilvēku protestu vai kādu citu rīcību pret komunistisko režīmu.

Profilakses pasākumi dalījās vispārējos un konkrētos. Vispārējā profilakse ietvēra tiesisko, organizatorisko un audzināšanas pasākumu kompleksu, ko īstenoja PSRS Komunistiskā partija un valsts. Savukārt konkrēto profilaksi veica pret konkrētām personām un to varēja realizēt gan slēpti, gan atklāti.

Profilaksi veicot slēptā veidā, tika izmantoti aģenti un uzticības personas, tāpēc persona, uz kuru attiecās profilakse, pat nezināja, ka ar viņu tiek veikts pāraudzinošs pasākums, turklāt VDK uzdevumā. Persona izdzirda draudzīgu padomu (piemēram, «Jāni, netaisi ziepes, padomā par savu nākotni, tevī taču izmetis no augstskolas!»), vai priekšnieks tai izteica lietišķu brīdinājumu («ja tā turpināsī, nāksies meklēt citu ceļa priekšnieku, padomā labi!»).

Atklāto profilaksi parasti veica VDK operatīvais darbinieks VDK ēkā, konkrētā cilvēka darba, dzīves vai citā piemērotā vietā. Nopietnākos gadījumos atklātā profilakse paredzēja arī sabiedrības iesaisti – komjaunatnes, partijas, darba kolektīvu sanāksmes, pārrunas ar iestādes administrāciju, kurās situācijas nopietnību varēja apliecināt arī VDK darbinieku klātbūtne. Tāpat «kaitīgie» pārkāpumi varēja tikt iztirzāti preses publikācijās, radio un televīzijas raidījumos. Ja profilakses pasākumā, piemēram, publiskajā sanāksmē bija iecerēta «sabiedrības iesaiste», to iepriekš vajadzēja saskaņot ar kompartijas amatpersonām.

Saruna ar operatīvo darbinieku VDK telpās uz cilvēkiem parasti atstāja paliekošu psiholoģisko iespaidu, jo ne tik senā pagātnē bija aizgājuši laiki, kad no šādām sarunām neatgriezās mājās vai arī uz ilgiem gadiem nokļuva cietumā. Profilakse netika uzskatīta par vienreizēju pasākumu, un tai pakļautās personas nereti tika turētas VDK operatīvā uzraudzībā, bet nepieciešamības gadījumā audzinošās pārrunas periodiski tika atkārtotas. «Smagākos gadījumos» spītņiekus izslēdza no partijas, komjaunatnes, augstskolas vai atbrīvoja no darba.

Profilakse un viss ar to saistītais mūsdienā Latvijā ir maz pētīts, kas izskaidrojams ar ierobežotu dokumentu pieejamību. Tomēr, lai arī Latvijas PSR VDK profilakses dokumentu fonds 80. gadu beigās tika pilnībā iznīcināts, Latvijas Valsts arhīvā ir saglabājušies VDK ziņojumi LPSR Prokuratūras uzraugošajam prokuroram par VDK profilakses pasākumiem ar oficiāla brīdinājuma izteikšanu laikā no 1974. līdz 1987. gadam, un tie

Profilakse balstījās uz cilvēka bailēm no iespējamā soda, un šīs bailes pretpadomju rīcības «novēršanā» bieži vien bija efektīvākas nekā pats sods

Indulis Zālīte (1953) beidzis LVU Ķīmijas fakultāti. Totalitārisma seku dokumentēšanas centra vadītājs (1994—2008). Zinātnisku un populārzinātnisku rakstu autors.

sniedz ieskatu profilakses un administratīvā pasākuma kombinācijas piemērošanas tendencēs. Savukārt Totalitārisma seku dokumentēšanas centra restaurētās LPSR VDK pretizlūkošanas nodrošinājuma automatizētās informācijas sistēmā *ASIO Delta-Latvija* atrodamas ziņas, ka 70.—80. gados profilakse dažādās formās piemērota attiecībā pret 1998 personām, un par 972 gadījumiem ir saglabājušies aģentu ziņojumu konspekti (kas veido 12,5% no visiem tajā atrodamajiem 7765 konspektiem).

Diemžēl 50.—60. gadu dokumentu trūkums neļauj detalizētāk izpētīt profilakses piemērošanu šajās desmitgadēs, un perioda raksturošanai var izmantot tikai atklātos avotos pieejamu vispārēju informāciju, PSKP un PSRS VDK direktīvos dokumentus.

Represīvās politikas izmaiņas Hruščova atkušņa laikā

Profilakses metodes ieviešana VDK arsenālā pēc Staļina nāves iezīmēja zināmu represīvās politikas liberalizāciju. Iepriekš īstenotās masveida politiskās represijas — deportācijas, terors un aresti — bija pamatīgi noplicinājušas sabiedrību, to vairs nevarēja turpināt iznīcināt kaut vai no cilvēkresursu viedokļa. Turklāt šajā laikā aktīva kļuva paaudze, kas bija izaugusi jau padomju režīma gados.

Ņikitas Hruščova atkušņa periodā ieviesto profilaksi drīkstēja veikt bez administratīvās vai kriminālprocesuālās atbildības piemērošanas (līdz pat 1973. gadam, kad tika ieviesta jauna profilakses forma — oficiāls VDK brīdinājums, kas bija pielīdzināms administratīvam sodam). Profilakse balstījās uz cilvēka bailēm no iespējamā soda, un šīs bailes pretpadomju rīcības «novēršanā» bieži vien bija efektīvākas nekā pats sods.

VDK oficiālajā vēsturē atzīmēts, ka 50. gados «būtiski aktivizējies profilakses darbs, kas bija iedarbīga valsts drošības orgānu sadarbības forma ar tautu». «Profilaksei tika pakļautas personas, kuras izdarījušas politiski kaitīgus pārkāpumus vai citas darbības, kuras varēja pāraugt sevišķi bīstamos vai citos valsts noziegumos.»

Sākot ar 1955. gadu, valsts drošības dienests būtiski aktivizēja darbu ar ticīgajiem. «Sektantu un kulta kalpu vidē tika veikta arī profilaktiska darbība, kas tika īstenota dažādos veidos: ar preses starpniecību, pa radio, pirmstiesas izmeklēšanas procesā un tiesas procesu gaitā. Šajā darbā tika izmantoti aģenti un uzticības personas. (..) Tomēr kopumā 1953.—1958. gadā valsts drošības orgāni būtiskus rezultātus kulta kalpu un sektu aktīvas kaitnieciskās darbības pārtraukšanā nesasniedza.» Šāda aktivitāte sekoja Hruščova sāktajai reliģijas apkarošanas kampaņai, kas uzliesmoja 1954. un 1955. gadā, pēc tam uz brīdi pieklusa un ar jaunu sparū atsākās 1959. gadā pēc Hruščova ietekmes nostiprināšanās. Arī vēlāk padomju varas attieksme pret reliģiju bija aiz-

domu pilna — komunistu režīms ticīgo kopienas uzskatīja par «ideoloģiskajiem konkurentiem», turklāt okupētajās Baltijas valstīs un Rietumukrainā VDK ne bez pamata saistīja reliģiskās dzīves izpausmes ar pretošanās kustību.

Bailes no 1956. gada Ungārijas nemieru atkārtotā PSRS teritorijā spieda Hruščovu atkāpties no paša sludinātās liberalizācijas, un Padomju Savienība atgriezās pie represīvo pasākumu politikas, lai arī tās apmēri nav salīdzināmi ar Staļina terora mērogu. Arī toreizējais PSRS VDK priekšsēdētājs Ivans Serovs 1957. gada beigās Vissavienības VDK vadošo darbinieku apspriedē paziņoja, ka ar kontrrevolucionāriem vajag cīnīties, nevis nodarboties ar viņu profilaksi. Šis aicinājums tomēr netika bez ierunām uztverts pašos drošības orgānos. Piemēram, VDK Ļeņingradas apgabala pārvaldes vadītājs Nikolajs Mironovs viņa pakļautībā esošajā struktūrvienībā turpināja preventīvo pasākumu ieviešanu, un to novērtēja kompartijas vadība, ieceļot viņu par PSRS VDK uzraugošās PSKP CK administratīvo orgānu daļas priekšnieku.

Nākamais pavērsiens notika 1959. gada sākumā, kad PSKP XXI kongresā PSKP CK sekretārs Ņikita Hruščovs referātā skaidri norādīja, ka padomju drošības orgānu galvenā metode darbā ar valsts iedzīvotājiem ir profilakse. 1959. gada 15. jūlijā PSRS VDK priekšsēdētājs Aleksandrs Šeļepins izdeva sevišķi slepenu pavēli Nr. 00225 «Par profilaktisko pasākumu pielietošanu attiecībā pret personām, kuras izdarījušas maznozīmīgus pārkāpumus». Pret kompartijas biedriem un partijas biedru kandidātiem VDK profilaksi varēja pielietot tikai pēc saskaņošanas (lasi — atļaujas) ar kompartijas nomenklatūras ierēdņiem.

Par inteliģenci

Neraugoties uz Komunistiskās partijas un VDK piesardzīgo attieksmi pret rakstniekiem un kultūras darbiniekiem kopumā, mainījās arī akcenti radošo profesiju darbinieku uzraudzībā. Kontroles funkcijas ar kompartijas CK lēmumu tika nodotas radošajām savienībām, kādas arī Latvijā bija izveidotas pēc Krievijā 30. gados dibināto radošo savienību parauga, kā arī kompartijas un arodbiedrības struktūrvienībām šajās savienībās. Ievērojamu kultūras darbinieku uzraudzībā VDK iesaistījās tikai īpašos gadījumos, galvenokārt tad, ja tie bija saistīti ar iespējamiem valsts drošības apdraudējumiem. Biežāk drošības iestāde ar tiem nodibināja kontaktus uzticības personu statusā vai savervēja par aģentiem operatīvās nepieciešamības dēļ.

Radošās inteliģences pārstāvju loma padomju sistēmā bija visai divdomīga: no vienas puses, viņi veidoja sabiedrības intelektuālo eliti, kuru atzina un uzturēja pats komunistiskais režīms. No otras puses, inteliģences vidi VDK «pieskatīja» un kontrolēja īpaši rūpīgi, lai nodrošinātos pret spēcīgas opozīcijas izveidi, kas varētu kļūt par pretošanās

Profilakses materiāli jānosūta uz spekulantu darbavietām, kā arī jāseko, lai tur notiktu materiālu publiska apspriešana

kustības intelektuālo kodolu. Šādas bažas PSRS drošības dienestam radīja, piemēram, *Solidaritātes* panākumi Polijā 80. gadu sākumā. Un vienlaikus VDK veidoja apstākļus, lai sadarbība ar to inteliģencei būtu izdevīga, jo tā deva iespēju ceļot uz ārzemēm, iegūt privilēģijas un atrisināt arī savstarpējās konkurences jautājumus, citiem vārdiem sakot, piepildīt savu godkāri.

Skolu vide

Lai arī kopumā profilakses pielietošana VDK tika vērtēta pozitīvi, izrādījās, ka dažās VDK kompetences jomās tā nav bijusi gana efektīva.

Ventspils VDK daļā 50. gados secināts, ka profilakse ar izsaukšanu uz VDK piemērota galvenokārt attiecībā pret personām, kuras tirgojušās ar ārzemju jūrnieku piegādātajām kontrabandas precēm. Taču daudzi, kuriem profilakse piemērota, turpinājuši savu rūpību arī pēc vizītes VDK, kā arī stāstījuši apkārtējiem, ka viņus izseko. Sapulcē nolemts, ka VDK profilakses iespaids palielināšanai profilakses materiāli jānosūta uz spekulantu darbavietām, kā arī jāseko, lai tur notiktu materiālu publiska apspriešana.

Pašai VDK profilakses metode bija izdevīga — tika «uzlabota» krimināli sodīto personu statistika par politiska rakstura pārkāpumiem, un tā ļāva uz likumīga pamata veikt «audzinošus» pasākumus, kā arī iejaukties cilvēku dzīvē pat tad, ja tie nemaz nebija veikuši noziegumu, bet VDK uzskatīja, ka viņi varētu tādus veikt. Profilaksi plaši pielietoja nepilngadīgās jaunatnes «pāraudzināšanā», pret kuru likums nepieļāva kriminālatbildības piemērošanu.

Piemēram, 1969. gadā VDK atklājusi, ka «Ogres 1. vidusskolas audzēknis L. U. izveidojis grupu ar nosaukumu *Latvijas Jaunatnes apvienība*, kura vēlāk pārdēvēta par *Latvijas Nacionālās jaunatnes apvienību*». «Grupā bez L. U. darbojušies vēl trīs skolēni. Grupa apspriedusi, kā cīnīties ar krievu tautības cilvēkiem, nolēmusi izgatavot un izplatīt Ogrē un Jelgavā nacionālistiska satura skrejlapas, kā arī izgatavot sprāgstvielas un uzspridzināt [padomju — aut.] virsnienu namu Jelgavā.» Trim grupas dalībniekiem VDK Ogres rajona nodaļa veikusī profilaksi 1971. gada janvārī ar sabiedrības iesaisti, visticamāk, skolas sanāksmē. Viens, kura vaina acīmredzot bijusi mazāka, izsaukts uz VDK ēku, kur VDK darbinieks veicis individuālu profilaktisku sarunu.

«1979. gada martā Cēsu rajona Vissavienības Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienības 50. gadadienas vārdā nosauktās SPTS [speciālā profesionāli tehniskā skola — aut.] Nr. 2 audzēknis militārās apmācības kabinetā citu skolas audzēkņu klātbūtnē sabojāja V. I. Ļeņina krūstēlu. Vainīgais izrādījās 10. klases audzēknis A. (Aģ. «Klints» P-L 17936). 12.02.1980. g. Cēsu RN [rajona nodaļā — aut.] veikta profilaktiska saruna. Rakstiskā paskaidrojumā viņš apsoliņa turpmāk tā nedarīt. Iemesls: palaidnība, vieglprātība. Lēmums: novē-

rošanu nepiemērot.»

Datubāzē atrodama informācija arī par tādiem gadījumiem, kad iespējamus likumu pārkāpumus Latvijas iedzīvotāji veikuši citās PSRS republikās un tos novērsuši vietējie drošības orgāni, kuri arī piekērtajai personai piemērojuši profilaksi, par to informējot LPSR VDK.

Piemēram: «1971. gada novembrī Gruzijā, Hašurskas rajonā, aizturēts Daugavpils iedzīvotājs V. E., kurš mēģinājis bēgt uz ārzemēm, šķērsojot robežu. V. E. profilaktēts Gruzijas PSR VDK Hašurskas rajona ēkā, kā arī LPSR VDK Daugavpils pilsētas daļā. VDK atklājusi, ka profilaktējamo personu uz šādu rīcību pamudinājusi sistēmātiska ārzemju radio raidījumu klausīšanās.»

Jauna forma — oficiāls brīdinājums

Uzskatot, ka profilakses formas nav pietiekamas, lai VDK «audzinošā ietekme» būtu sekmiņa, PSRS Augstākās Padomes Prezidijs 1972. gada 25. decembrī pieņēma dekrētu «Par valsts drošības orgānu brīdinājuma kā profilaktiskās iedarbības pasākuma pielietošanu», kas bija klasificēts kā nepubliskojams, bet 1973. gada 23. martā tika izdota slepena PSRS VDK instrukcija Nr. 0150 par kārtību, kādā oficiāls brīdinājums pielietojams. «Pāraudzinošajam» instrumentārijam tika pievienota administratīvās atbildības norma — oficiāls brīdinājums par antisabiedriskās rīcības nepieļaujāmību, par ko tiek informēts prokurors.

Jāatzīmē, ka dokumentu ierobežotas pieejamības un slepenības statuss vēlākos gados VDK profilaksi padarīja par grūti īstenojamu pasākumu. 1987. gadā VDK darbinieku mācībās Taškentā LPSR VDK Liepājas pilsētas un ostas daļas operatīvais darbinieks V. Nikolajevs pierakstos atzīmējis: «Mēs visi zinām, ka ir spēkā nesen ieviestā profilakse ar brīdinājumu, taču to sarežģīti piemērot attiecībā pret juridiskā ziņā izglītotām personām. Izrādās, ka šo profilakses veidu reglamentē tikai slepeni dokumenti, [kas] presē nekur nav publicēti, t. i., tauta par tiem nezina. Praksē redzams, ka tādas profilakses atņem darbiniekam daudz laika, lai profilaktējamam pierādītu, ko mēs ar viņu gribam darīt; manipulēt ar viņa apziņu un viņa kaitnieciskajām darbībām un kaut kā izgrozīties no situācijas.»

Padomju Savienības republikās tiesības sankcionēt oficiāla brīdinājuma piemērošanu bija tikai republikas VDK priekšsēdētājiem un līdz 1986. gadam arī to vietniekiem. Arī tad, ja pārkāpums bija izdarīts kādā no struktūrvienībām reģionā, sankciju pasākuma veikšanai varēja dot tikai republikas VDK vadītājs, savukārt brīdinājuma paziņošanai personu izsauca uz reģionālo VDK iestādi.

Pirms oficiālā brīdinājuma piemērošanas bija jāsaprot motīvs slēdziens par personas prettiesisko rīcību, tajā izvērtējot no VDK avotiem saņemto informāciju un izvēlēto profilak-

B. G. 1969. gadā neapdomīgi pastāstījis VDK avotam «G» un aģentam «Marss» par saviem nodomiem iestāties kādā no Maskavas augstskolām un pēc diploma saņemšanas pārbēgt uz VFR, ASV vai DĀR

ses metodi. Pēc visu dokumentu sagatavošanas un attiecīgās sankcijas saņemšanas cilvēku, kuram paredzēta profilakse, izsauca uz VDK, kur viņam iedeva izlasīt slēdzienu un piedāvāja parakstīties, ka viņš ar to ir iepazīsies. Ja persona atteicās parakstīt slēdzienu, VDK darbinieki par to sastādīja protokolu. Tad personai paziņoja, ka tai izteikts oficiāls brīdinājums, un paskaidroja, ka slēdziens kopā ar izsludināto brīdinājumu tiks nodots prokuratūrai (to nosūtīja VDK darbu uzraugošajam prokuroram) un gadījumā, ja viņu sauks pie kriminālatbildības par līdzīgu darbību nākotnē, šis brīdinājums kalpos kā pierādījums par vairākkārtēju inkriminēto prettiesisko darbību veikšanu. Tika uzskatīts, ka profilakses mērķis sasniegts, ja persona savas darbības nožēlojusi un apsolījusi, ka vairs tā nedarīs.

«B. G. 1969. gadā neapdomīgi pastāstījis VDK avotam «G» un aģentam «Marss» par saviem nodomiem iestāties kādā no Maskavas augstskolām un pēc diploma saņemšanas pārbēgt uz VFR, ASV vai DĀR un piedāvājis arī aģentam bēgt kopā ar viņu uz Rietumiem. B. G. teicis, ka viņš jau tagad sācis vākt līdzekļus šim pasākumam. Pēc VDK ziņām, B. G. neieredzot krievus. B. G. profilaktēts VDK ēkā 1974. gada martā individuālas sarunas veidā, kurā viņš atzinis savus «kļūdainos uzskatus» un apsolījis turpmāk šādas rīcības vairs nepieļaut. Viņam izteikts arī oficiāls brīdinājums, par ko informēta LPSR prokuratūra, kā arī noteikta aģentūras uzraudzība uz 6 mēnešiem.»

Neraugoties uz stingro oficiālā brīdinājuma paziņošanas kārtību, dokumentos atrodamas ziņas par apšaubāmu šī pasākuma piemērošanas nepieciešamību. Piemēram, 1971. gadā Tukuma rajonā oficiāls brīdinājums tika izteikts 1902. gadā dzimušajam P. P., kurš Zentenes pensionātā sistemātiski skaļi klausījies ārzemju radio-staciju «politiski kaitīga satura pārraides». Tā kā pensionārs atteicies ierasties VDK ēkā, viņu uz turieni piespiedu kārtā nogādājuši miliči.

Iedarbīgums?

Šī profilakses forma — oficiāls brīdinājums — tomēr galvenokārt tika piemērots izņēmuma gadījumos, un to apliecina statistikas dati. Piemēram, 1975. gadā LPSR VDK apcietināja divus cilvēkus, bet profilaksi piemēroja 522 cilvēkiem, no kuriem 20 tika izteikts oficiāls brīdinājums.

1979. gadā prokuratūra secināja, ka profilakse ar oficiāla brīdinājuma izteikšanu ir attaisnojusies. Periodā līdz 1972. gada dekrēta pieņemšanai ir bijuši gadījumi, kad pie kriminālatbildības sauktas personas, kurām iepriekš veikta profilakse, savukārt turpmākajā periodā pie kriminālatbildības nav saukta neviena persona, pret kuru iepriekš piemērots oficiāls VDK brīdinājums.

No arhīvā esošajiem dokumentiem, kuros

LPSR VDK informējusi LPSR prokuratūru par veiktajiem VDK profilakses pasākumiem ar brīdinājuma piemērošanu laikā no 1974. līdz 1987. gadam, izriet, ka tas piemērots pret 354 personām. No tām 293 brīdinājumi izteikti par politiskiem motīviem, pārējie — par nodomu vai mēģinājumu bēgt uz ārzemēm, par pretpadomju literatūras glabāšanu ieslodzījuma vietās, par noteikumu pārkāpumiem darbā ar valsts noslēpumu, par spekulatīviem darījumiem ar ārzemniekiem vai uzturēšanās noteikumu pārkāpumiem pierobežas zonā.

Ja VDK prognozēja, ka brīdinājums var būt nepietiekams pāraudzināšanas līdzeklis, tika piemērotas papildu soda metodes, piemēram, izslēgšana no komjaunatnes vai kompartijas, kas neizbēgami sagrāva personas karjeru. Piemēram, VDK rīcībā bija nonākusi informācija par Bauskas astoņgadīgās skolas direktoru V. B., kurš savu draugu vidē atļāvis izteikt nacionālistiskas domas — ka 1939. gadā starp PSRS un Vācijas tikušas novilkta ietekmes sfēru robežas un Padomju Savienība okupējusi Latviju. 1981. gada 2. februārī direktoram tika veikta profilakse ar brīdinājumu, un viņu izslēdza no PSKP.

Vairāki Latvijas PSR VDK bijušie darbinieki postpadomju perioda intervijās attaisnojuši profilakses pasākumu pielietošanu, jo tā daudzus cilvēkus esot pasargājusi no reāla konflikta ar padomju varu, viņi nav nonākuši uz apsūdzēto sola. Taču šāds skats ir iluzors, jo padomju likumi noteica tik šaurus cilvēka tiesību izpaušmju rāmjus, ka tie varēja tikt pielietoti gandrīz pret ikvienu kritiski domājošu cilvēku. ■

* Pretizlūkošana ir cīņa pret ārvalstu izlūkdienestu, organizāciju un personu un pretpadomju elementu, padomju pilsoņu, graužojo darbību pret PSRS. Pretizlūkošana Padomju Savienībā bija viens no kompartijas politiskajiem ieročiem.

Avoti

Зубов А. В. (ред.). *История России: XX век (1939—2007)*. Москва: Астрель, 2009

История советских органов государственной безопасности. Учебник. Москва: ВКШ КГБ при СМ СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1977

Latvijas Valsts arhīvs (LVA), 1178. f., 1. apr., 16. l., 82.—90. lpp.

LR SAB TSDC arhīvs, 5. fonds, ASIO Delta-Latvija (restaurēta, digitalizētā versija)

Чекучеба. Спецтетрадь №172с3. Николаев В. А.

LR SAB TSDC arhīvs, 1. f., 14. apr., 90. l., 10. lpp.

6. LVA 1221. f., 1-s. apr., 2604. l., 2791. l., 2610. l., 2803. l., 2816. l., 2829. l., 3076. l.

Ivars Šteinbergs

Mūsdienu dzeja ASV: daži jautājumi

Ivars Šteinbergs (1991) raksta dzejoļus un atdzejo, publicējas kopš 2012. gada. Strādājis kultūras žurnālistikā, vadījis radio NABA literatūras raidījumu *Bron-Hits*. Pašlaik maģistrantūrā Ņujorkas štata universitātē Bingemtonā studē salīdzinoši literatūrzinātni.

¹ Viena no slavenākajām amerikāņu dzejnieces Gertrūdes Stainas rindām, ko reizēm interpretē kā variāciju par identitātes likumu (loģikā), kas paredz, ka ik lieta (jēdziens, pazīme, attiecība) ir vienāda pati ar sevi.

² «Es turu aizdomās Dzeju, jo tā runā ar sevi / par daudz, stāsta jokus tikai savējiem...» Džo Vails, *Oda Elizabetei*, atdz. Ivars Šteinbergs.

Domājot par mūsdienu ASV dzeju, es atduros pret jautājumu: par kuru ASV mūsdienu dzeju ir runa? Pieņemt, ka par daudz maz konkrētā laiktelpā darinātiem tekstiem ir iespējams pateikt kaut ko fundamentālu, nozīmē vedināt uz maldīgo pieļāvumu, ka runa ir par homogēnu vai citā veidā noslēgtu kopumu ar stabilām pamatīpašībām, lai gan īstenībā jebkuri minējumi par «kopainu» būs neizbēgami balstīti nepastāvīgu apstākļu — plašs lasītāju loks, kritiķu viedokļi u. tml. — nosacītos kritērijos. Lai izvairītos no nepamatotas viena plūstoša dzejas lauka privileģēšanas uz citu ignorēšanas rēķina, produktīvāk šķiet sākumā jautāt, ko latviešu (lasīt: mani) priekšstati par mūsdienu amerikāņu dzeju vēsta par mūsu (manu) literatūras izpratni?

Lūk, divi priekšstati: pirmkārt, amerikāņu dzejā tiek apzināti izsvērti sociālpolitiski problēmjautājumi. Otrkārt, amerikāņi raksta tikai sīzētiskus dzejoļus no pirmās personas perspektīvas. Abos gadījumos varam pievienot (turpinot bezkaunīgo vispārināšanu) — «atšķirībā no latviešu dzejas». Pirmais stereotips, ja to uztveram kā negatīvu vērtējumu, tiecas aizstāvēt dzejavalodas nošķiramību no citām dzīves kategorijām; tas impliciti ierosina, ka, pieslienot dzeju kādai pārāk konkrētai aktualitātei, mēs zaudējam iespēju šo dzeju universalizēt. Kad dzeja runā par politiku, tā kļūst pielietojama, līdz ar to izkrīt no iedomātā un vecmodīgā mūžības areāla: tā kļūst pārejoša. Otrais aizspriedums savukārt it kā noliedz dzejas esencializēšanu: sak, rakstīt naratīvus no vispierastākā skatpunkta ne tikai liecina par nabadzīgu iztēli, bet arī virza ideju, ka «īstā dzeja» atrodas aiz valodas, ka dzejoļa «būtība» stāv pāri burtiem un ka vārdiskām niansēm nav lielas lomas, jo teksts ir tikai šo unikālo un transcendentālo nozīmju (dzejoļa «domas» vai «jēgas») zibensnovēdējs. Citiem vārdiem sakot, no

vienas puses, mēs ieblīstam pret dzeju kā laicīgu parādību, no otras — kā pret mūžīgu.

Kā redzams, mūsu gaidas ir pretrunīgas, tāpēc jautāt, vai priekšstati ir pamatoti un atbilst «reālajai situācijai», ir vēl problemātiskāk. Tā vietā varbūt jājautā, cik lielā mērā esmu uztiēpis savus nesaskaņojamos pieņēmumus amerikāņu dzejas interpretācijai? Respektīvi, ja ekspektācijas ir diktējušas pieredzi (un nevis otrādi), kā apziņā esošo ASV poēzijas tēlu maksimāli attīrīt no trafaretiem? Manuprāt, pirmais un galvenais solis ir atcerēties, ka literatūras izpratne ir kultūrvēsturiski konstruēta. Vairumam amerikāņu kritiskās pieejas un estētiskās preferences būs nenovēršami atšķirīgas no, piemēram, manējām, tāpēc, lai spētu par amerikāņu dzeju pateikt kaut ko vairāk par *Rose is a rose is a rose is a rose...*¹, jārtikulē tieši šīs atšķirības. Piedāvāju divus spilgtus, bet ne obligāti reprezentatīvus piemērus.

Pirmkārt, kāda epizode no tipiskas dzejas darbnīcas universitātē — pasniedzējs, pārfrāzējot vietējā mērogā pazīstamā Džo Vaila (*Joe Weil*) tekstu², rosina studentus nerakstīt dzejoļus, kas runātu tikai pašī ar sevi, jo tādi esot vajadzīgi tikai pārizglītotiem snobiem. Dzejoļiem esot jārunā ar lasītāju un jābūt personīgam pārdzīvojumam. Šajā brīdī es kā latvietis snobiski nospriežu, ka šādā veidā tiek kultivētas nevis padziļinātas zināšanas par tekstu uzbūves principiem, bet gan ilūzija par autora «es» un dzejoļa «es» nedalāmību. Tomēr, kad studenti izklīst un atgriežas pēc piecpadsmit minūtēm (!), lai katrs nolasītu savu jaunuzrakstīto dzejoļu, esmu pārsteigts: ir tapusi virkne fascinējošu un kompozicionāli noslēgtu darbu. Mani apsvērumi par izsmalcinātu komplīcētību tiek sagrauti nevilnotas atbrīvotības un valodas viegluma priekšā.

Otrs piemērs atrodams, ieskatoties daudzlasītu mediju *2017. gada labākie dzejas krājumi* sarakstos. Tajos minēts Daneza Smita (*Danez Smith*) krājums *Don't Call Us Dead* (*Nesauciet mūs par mirušiem*), kas vēsta par policijas vardarbību pret melnādainiem jauniešiem, Tomija Piko (*Tommy Pico*) grāmata *Nature Poem* (*Dabas dzejolis*), kurā atklāta homoseksuāla imigranta identitātes meklējumi, un Leilijas Longas Soldžeres (*Layli Long Soldier*) krājums *Whereas* (*Turpretim*), kas parāda angļu valodas lietojumu Amerikas pamatiedzīvotāju kolonizācijā. Mani kāda ņurdoša latviska balss automātiski secina: ja visaugstāk vērtētas tieši politiski uzlādētās grāmatas, tā tad «labā» dzeja nav cieņā. Bet kā iespējams runāt par šīs dzejas «vērtību» ārpus specifiskā, vienmēr politiski noslogotā vēsturiskā ietvara?

Ja man kaut ko ir izdevies iemācīties no amerikāņu mūsdienu dzejas, tad to, ka citādā interpretēšana caur ierastu prizmu nenozīmē pilnīgu citādā pieņemšanu, bet gan piesavināšanos. Prasme drīzāk ir kontekstualizēt, iemācīties ieraudzīt citādo un uzdot jautājumus, izmantojot šī citādā piedāvātos interpretēšanas noteikumus — tieši šeit iespējama pilnīgāka un abpusēji bagātinoša saruna. ■